

ПЕТРО ПИРТЕЙ

ЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ

Фонетика і морфологія

ПЕТРО ПИРТЕЙ

ЛЕМКІВСЬКІ ГОВІРКИ

Фонетика і морфологія

Редакція В. Гойсак

Горлиці 2013

Петро Пиртей, *Лемківські говірки. Фонетика і морфологія*
Piotr Pyrtej, *Dialekt lemkowski. Fonetyka i morfologia*

Редакція, коментарі і підбір фотографій:

канд. філолог. наук Вікторія Гойсак

Рецензент: проф. Михайло Лесів

Мовна коректа: Вікторія Гойсак

Комп'ютерний набір і технічне впорядкування:

Василь Шлянта, Варвара Дошна, Юстина Дошна

Проект обкладинки: Еміль Гойсак

Фотографії з домашнього архіву Ольги Пиртей і Лілії Тхір

Склад і друк: FHU „Lebo”, Gorlice

Видавець: Об'єднання лемків

Zjednoczenie Łemków

ul. Jagiełły 2, 38-300 Gorlice

tel. 18 35 32 906, www.lemkounion.republika.pl

Copyright © Zjednoczenie Łemków, Gorlice 2013

ISBN: 978-83-907645-6-6

Петро Пиртей

Слово про Автора

Петро Пиртей народився 26 червня 1919 р. в сім'ї Семена і Марії з роду Васічко в с. Смерековець Горлицького повіту на Лемківщині. Після закінчення початкової школи в рідному селі навчався в Горлицях, проживаючи в Рускій бурсі. З 1937 р. був слухачем педагогічного ліцею в Кросні. Закінчивши вчительські курси в Українській вчительській семінарії в Криниці 1941 р., почав вчителювати у селі Фльоринка, а 1942 р. став завідуючим початкової школи у Перунці.

Навесні 1945 р. одружився з Ольгою Петришак з Тилича, вчителькою в сусідньому селі Чирна. Вінчав їх у греко-католицькій церкві о. Володимир Підсаднюк, катехит з риницької УВС, а дякував о. Костишин - православний парох з Перунки. Літом 1945 року родину Пиртеїв виселили в Україну, у село Федорівку Харцизького району Сталінської (тепер Донецької) області. Заробляв на життя, працюючи бухгалтером на Харцизькій машино-тракторній станції. 1946 року сім'я Пиртеїв переїжджає до Івано-Франківська. Петро знаходить роботу за фахом: вчителює у крихівецькій семирічці та Івано-Франківській школі № 6, пізніше у школах приміських сіл Павлівки та Угринова. Водночас вивчає українську мову й літературу в Івано-Франківському педагогічному інституті. Після закінчення факультету іноземних мов у Львівському й Київському університетах аж до виходу на пенсію (1973 р.) викладав німецьку мову в селі Загвіздя поблизу Івано-Франківська.

Пані Ольга також була вчителькою. У них народилися дві доньки. Мирослава одружена з Любомиром Емчуком, проживають у Коломиї з сином Олегом, одруженим з Іриною. Виховують трьох дітей. Друга дочка Лілія одружена з Богданом Тхіром. Їхній син Маркіян, дочка Віра з чоловіком Юрієм викладають англійську мову в університеті в Івано-Франківську. 13 вересня 2009 р. у них народився синок Марко. Пані Ольга дочекалася трьох онуків і чотирьох правнуків.

Пан Петро ціле своє життя віддав Лемківщині. Під час гітлерівської окупації допомагав партизанам у боротьбі з окупантом. Усе життя збирав матеріали й опрацьовував словник лемківських говірок та граматику - правопис лемківських говірок. Дуже багато часу й енергії присвятив, щоби здати підготовлені матеріали на рецензування в Академію наук України. Він мусив довести важливість його праці для української науки й культури, що було надзвичайно складним завданням за радянського режиму, який прямував до знищення всього українського. Під кінець 80-их років м. ст. свої опрацювання передав Академії наук у Києві з проханням про наукову рецензію і видання. В Академії сказали, що спершу підготують до друку словник. Петро Пиртей кілька разів приїжджав на консультацію з науковим працівником, який готував словник до друку. Одного разу і я був з паном Петром у Києві. В Академії ставили головне принципове питання: яку користь може принести українському мовознавству, чи ширше - українській культурі, опублікування словника чи граматики лемківських говірок? Пояснення пана Петра було переконливим. Словник лемківських говірок і граматику закваліфікували до друку. Це було дуже велике досягнення відданої праці усього життя сільського вчителя-лемка Петра Пиртея в тодішніх страшних часах комуністичного режиму. Ухвала про прийняття рукопису Інститутом мовознавства ім. О. Потебні АН України для його доопрацювання й підготовки до друку стала справжньою перемогою автора.

Словник ще в 1991 р. був рецензований у Академії наук у Києві. Упорядкувала й підготувала його до друку Є. Д. Турчин.

Однак за життя Петрові Пиртею не судилося побачити власної книги - у держави не знайшлося відповідних коштів для її видання. У 2002 р. ансамбль „Кичера” (кер. Юрій Старинський) надрукував цей словник як робоче видання у 8 примірниках для внутрішнього вжитку. Щойно у 2004 році в Івано-Франківську завдяки внескам ентузіастів і справжніх патріотів Лемківщини: Ореста Хом'яка, Ярослава Громка, Івана Фіголя, Ярослава Кобиліва, Михайла Маркуца та інших, і за сприяння Зіновія Буця вдалося зібрати необхідні кошти для виходу в світ цієї унікальної книги, але у значно скороченому вигляді і малим накладом - 500 примірників. Не пропала довголітня праця педагога й мовознавця. «Короткий словник лемківських говірок» став дуже потрібною книжкою для лемківської громади. Самобутні говірки хоч і повільно, але невідворотно досліджуються у словесному морі інших етнографічних груп українців.

Коли епоха комунізму під кінець 80-их років м. ст. починає закінчуватися, Петро Пиртей одним із перших стає зі всіма своїми духовними, інтелектуальними й фізичними силами у ряди відданих діячів, які надихають, організують динамічний рух відродження лемківської культури серед лемківських переселенців на західних землях України. Він - людина творча, працьовита, усе своє життя присвятив рідній Лемківщині, всі сили й знання віддав на благо своїх краян - лемків. Його великий вклад у відродження на теренах України лемківської пісні, традицій та звичаїв був неоціненним. Проводив велику громадську роботу зі своїми краянами, насильно депортованими з рідних земель і порозкиданими малими групами на теренах тодішньої УРСР. Прагнув, щоб вони усвідомлювали, що мають самобутню культуру, давні звичаї й обряди. Завдяки йому було започатковано культурно-освітній рух серед лемків на Прикарпатті.

З ініціативи Петра Пиртея у 1990 році засновано Івано-Франківське обласне відділення товариства „Лемківщина”. Він став першим головою цього осередку й опрацював його статут. Ще одна заслуга Петра Семеновича в тому, що він організовував для своїх краян перші екскурсії - відвідини рідної Лемківщини,

обов'язково на Лемківську ватру до Ждині. Це вимагало від нього неабияких організаторських здібностей і коштувало чимало зусиль та часу. Він приїжджав разом зі своїми „улюбленими дітьми” до Ждині, поки дозволяло здоров'я. Робив все можливе, щоб лемки з Івано-Франківщини та інших регіонів показали себе якнайкраще, щоб їхній спів, декламація створювали родинну атмосферу під час Ватри.

9 листопада 1991 р. П. Пиртей брав активну участь у ІЗ'їзді Об'єднання лемків в Сярах у Польщі. Тішився всіма добрими починаннями ОЛ, зокрема з нетерпінням очікував кожного нового номеру „Ватри”.

Петро Пиртей не дочекався видання свого словника і раматики, бо раніше перемогла хвороба (цукровий діабет). Помер 24 листопада 1999 р. в Івано-Франківську. Похоронні Богослуження відправив священник родом з села Розтока Велика, що біля Криниці, який у проповіді говорив про Лемківщину та вірного її сина Петра Пиртея. Прибуло дуже багато людей, щоб попрощатися з дорогим для них Другом - людиною високого інтелекту, справедливою, дуже працювитою, відданою сім'ї та суспільству. Горем і смутком наповнилися серця всіх тих, хто знав Покійного, а найбільше найближчої родини: дружини Ольги, дочок з чоловіками, дітьми й онуками, а також його сестер: Мелянії (проживає в США) і молодшої Анни Лозиняк (живе в Кожухові у Польщі), депортованих внаслідок акції „Вісла”.

Петро Шафран

Від редактора

Лемківські говірки. Фонетика і морфологія – це надзвичайно важлива й цікава праця педагога, уродження Лемківщини Петра Пиртея, який з 1945 року жив та працював в Україні. Усе своє життя Автор збирав лемківську лексику, цікавився мовленням своєї малої Батьківщини. Результатом цих багаторічних досліджень є Словник лемківських говірок, який побачив світ, на жаль, уже після смерті П. Пиртея. У 2001 р. у Лігниць-Вроцлаві цю працю було видано під назвою *Словник лемківської говірки. Матеріали для словника* лише у десятих примірниках, а у 2004 р. вона вийшла в Івано-Франківську як *Короткий словник лемківських говірок*, упор. Є. Турчин, ред. проф. П. Гриценко, однак у скороченій версії. Другою великою працею П. Пиртея є оця грамати́ка лемківських говірок, яку Автор підготував до друку в середині 80-их років минулого століття. Після того, як видати граматику в Україні не вдалося, Автор передав машинопис Об'єднанню лемків з надією опублікувати її в Польщі. І ось зараз через кільканадцять років праця П. Пиртея про лемківські говірки потрапляє до рук читачів.

У своїй праці П. Пиртей намагається систематизувати дані про лемківські говірки та описує фонетичну і морфологічну системи діалекту, творить основні норми лемківського правопису. Автор ставить перед собою нелегке завдання, адже працює з діалектним матеріалом, надзвичайно різноманітним і некодифікованим. Описуючи фонетичну систему лемківських говірок, П. Пиртей спирається у великій мірі на фундаментальну працю відомого діалектолога зламу XIX-

XX ст. Івана Верхратського *Про говор галицьких лемків* (Львів 1902). У частині, присвяченій морфології, а особливо при описі правописних норм, Автор виходить від граматики української літературної мови (напр. поділ на групи у відмінах іменників, семантичні класифікації різних частин мови, правопис запозичень, особливості іменникових закінчень у деяких відмінках, вживання апострофа тощо), достосовуючи ці правила до лемківського мовного матеріалу. Особливо вартісним є те, що Автор подає у таблицях повні парадигми форм вибраних іменників, дієслів тощо, які не зовсім збігаються з встановленими нормами, що є характерним для діалектного матеріалу. Крім норм словозміни, Автор описує також способи творення різних частин мови. *Лемківські говірки. Фонетика і морфологія* є авторською пропозицією лемківського правопису. Праця має деякі недоліки, наприклад, не зовсім науковий опис, адже Автор граматики не був професійним мовознавцем-діалектологом, часткове вживання застарілої термінології у фонетичному описі (переважно з праць І. Верхратського), змішування орфографії з фонетикою. Автор не завжди бере до уваги різниці в межах самого лемківського діалекту, а ці різниці подекуди є досить значними, що видно, зокрема, в атласі З. Штібера та працях інших діалектологів. Застереження викликають і деякі кальки з українського правопису особливо у розділі, присвяченому іменникам. При описі закінчень Автор подекуди подає приклади з літературної мови: *сім'я, сарай, ляпас, танок, стусан, піднос, пригород, хазяї, сузір'я, верф, морозиво, дорожнеча, неблаганний, нездоланний, машино-тракторний* тощо, а при поясненні правил вживання закінчень *-а, -у* в іменниках ч. р. II відміни Автор подає винятки з українського правопису, напр.: *губи – губ – губів; міст – моста – мосту; камінь – каменя – каменю, апарат – апарата – апарату; віку, року.*

Однак, попри всі згадані деталі, граматика П. Пиртея є цінною передовсім з огляду на те, що описано у ній стан лемківських говірок у першій половині XX ст. Ніякі сучасні записи чи звукозаписи не здатні їх так відтворити. Саме тому

ця робота стане в пригоді тим, хто цікавиться лемківськими говірками, а також може стати практичним порадиником всім, хто вживає їх нащодень, особливо у письмовій формі, дбає про чистоту свого мовлення та прагне звільнити його з пізніших чужомовних запозичень.

При підготовці до друку тексту *Лемківські говірки. Фонетика і морфологія* редактор вніс до тексту деякі зміни (усі доповнення від редактора взяті у квадратні дужки):

Петро Пиртей готував граматику до друку ще в Радянському Союзі тому, мабуть, з огляду на цензуру, наводив численні приклади, характерні для ідеології тієї доби, які у цьому виданні опущено й по можливості замінено іншими, взятими в квадратні дужки; опущено переклад деяких слів на російську мову. Застарілі назви країн (Чехословаччина, УРСР та ін.) замінено сучасними.

Деякі приклади у машинописі не мають наголосу. Наголос у таких випадках додано згідно із встановленим Автором принципом (на передостанньому складі). У деяких неоднозначних ситуаціях (іншомовні слова) наголоси не було додано, оскільки Автор тут не завжди послідовно дотримується вищезгаданого правила.

Цитати з творів українських письменників (Лесі Українки, Тараса Шевченка, Леоніда Глібова), не перекладені автором, а подані в оригіналі як приклади, замінено цитатами з лемківських народних пісень (за виданням О. Гижа, *Лемківський співаник*, Горлиці 1997 - 2002).

Значення слів українською літературною мовою та рідше пояснення лемківським діалектом, наведені Автором, відокремлено таким знаком: ‘ ’.

Для рідковживаних лемківських слів, зрозуміння яких може викликати труднощі у читача, подано лексичне значення за словниками П. Пиртея: П. Пиртей *Короткий словник лемківських*

говірок, Івано-Франківськ 2004 (скорочено П. 2004) та *Словник лемківської говірки. Матеріали для словника*, Лігниця 2001 (скорочено П. 2001).

Додано примітки, коментарі, взяті в квадратні дужки, уніфіковано наукову термінологію (*говірка – говір – діалект*). Додано курсив, жирний шрифт, уніфіковано граматичні таблиці.

Вікторія Гойсак
кандидат філологічних наук
Кафедра україністики,
Ягеллонський університет (Краків)

ВСТУП

Українська літературна мова та її діалекти

Мова є найважливішим засобом спілкування людей. Без мови не може існувати суспільство, як і мова не може бути живою без суспільства.

Українська мова - мова понад 50-мільйонного народу - належить до індоєвропейської мовної групи. До європейської мовної групи входять, зокрема, романські, англосакські, слов'янські мови [тощо]. Слов'янська мовна група поділяється на південні, західні та східні слов'янські мови. Східнослов'янські мови - це російська, білоруська та українська. Українська мова об'єднує в собі поняття літературної мови та різних діалектів, які в основних рисах єдині з загальнонаціональною мовою, хоч деякими своїми особливостями й відрізняються від неї.

Українська літературна мова - це мова державних актів, преси, художньої та наукової літератури, мова школи, театру, кіно, радіо. Вона має певну усталену систему граматичних, фонетичних, лексичних та правописних норм, обов'язкових для тих, хто користується нею.

Проте мовні особливості, відмінні від норм літературної мови, можуть бути властиві певним групам українського народу, які жили в різних географічних, економічних і соціальних умовах і утворили різні говірки! В українській мові прийнято розрізняти три групи діалектів: північне наріччя, південно-східне наріччя та південно-західне наріччя. До південно-західного наріччя належать і діалекти населення Карпат, зокрема три близькі групи говорів: гуцульський, бойківський та лемківський¹.

Лемківський діалект

Лемківський (західнокарпатський) діалект - складова частина української розмовної мови. Поширений він на території Лемківщини: на північних і південних узбіччях гір Карпат - у східній Словаччині, частково в [колишніх] Жешувському та Ново-Санчівському воєводствах Польщі та в північно-західнім Закарпатті. У Польщі в колишніх повітах Ліско, Сянік, Коросно, Ясло, Горлиці, Новий Санч і Новий Торг населення говорило лемківськими говірками, здебільшого у південних районах цих повітів. На сході лемківські говірки межують з бойківськими та середньозакарпатськими приблизно по ріці Ослава (притока р. Сян) та поріччю Лабірця; на півдні - з говірками словацької мови приблизно по лінії Снина - Гиральтівці - Бардіїв - Сабинів - Стара Любовня; на заході - із словацькими говірками по р. Попрад, хоч і на захід від Попраду також є ще лемківські говірки. Західна і північна межа з польськими говірками до кінця Другої світової війни визначалася так: на схід від Кросьценка; на південь від Північної, Грибова, Горлиць, Ясла, Коросна до Сянока і на північ від Сянока. Велика кількість емігрантів у США та в Канаді міцно береже мовні традиції. Населення, переселене після 1947 р. на західні землі Польщі, поступово втрачає ці традиції.

Утворилися лемківські говірки протягом XI-XV століть внаслідок переселення українського населення зі східніших земель Київської Русі. Збереглися назви поселень: Королева Руска, Свіржова Руска, Ропиця Руска, Устя Руске. Лемківські говірки зберегли чи не найбільш чітко давні форми староруської мови. Це помітне й у фонетиці, й у морфології. Вплинула на це передусім труднодоступність гірських районів, географічне відмежування від центрів східноукраїнських земель і малий вплив української літературної мови на лемківські говірки. Деякий консерватизм гірської народності, її звичаїв, занять допоміг створити своєрідну культуру мови. Вірність традиціям берегла від денаціоналізації населення. Мовні традиції також збереглися

міцно, не змінювались, мало підлягали іншомовному впливу і не скоро сприймалися нові. Хоч деякий вплив польської чи словацької мови помітний у лемківських говірках, проте все це перероблялось народом на свій лад.

Типовим є для лемківського діалекту постійний наголос. У словах, які складаються з двох і більше складів, він постійно ставиться на другому складі від кінця слова, напр.: *во́да, мо́локо, претада́ти, літографува́ний*.

Основні фонетичні особливості [лемківських говірок]:

1. Етимологічні **о, є** в новозакритих складах звичайно переходять в **і**: *кін, міст, приніс* (хоч у крайніх західних говірках за рікою Попрадом знаходимо й заміну **о** на **и, ы**; а **є** на **’у** [графічно - **ю**])² (*кин, мист, кын, мыст, спюк, принюс* та інше).
2. Збереження в деяких говірках давнього **і**, перед яким, однак, приголосні не пом’якшуються (*да́ті, ході́ті, носі́ті, мі, ті, сі*).
3. Ствердіння давніх м’яких **р, ц**, а також інших приголосних у кінці слів [чи перед кінцевими **а, у**] (*го́нчар, у́чар, о́тец, ко́сец, па́лец, ві́нец, пше́ни́ца, пше́ни́цу, кін, о́ген, сме́рт* та інші).
4. Приголосні **з, с, ц** у суфіксах перед **к** звичайно тверді: *ру́ський, у́зкий, сиро́цький, німе́цькі*.
5. Ши́плячі **ж, ш, ч, дж** стверділи такою мірою, що інколи після них давнє **і** змінюється в **и** чи **ы** (*жи́то, жи́ті, пе́чы, ка́шы, чи́сто, чу́джий* та інші).
6. Твердий звук **л** у багатьох говірках перед голосним переходить в **в** (*са́ло – са́во, ході́ла – ходи́ва*), а часом зберігається в кінці слів навіть у [дієслівних] формах минулого часу чоловічого роду (*ходи́в – ходи́л, би́в – бы́л, роби́в – ро́бил*).
7. Приголосний **в** перед іншим приголосним [на початку слова] нерідко переходить в **г** (*вдо́вец – гдо́вец, вля́сник – гласник*), [те ж саме може відбуватися з прийменником **в**]: *в дьі́рвах – г дьі́рвах, в боло́ті – г боло́ті*.

Основні морфологічні особливості [лемківських говірок]:

1. Флексія **-ом** в орудному відмінку однини іменників жіночого роду та узгоджуваних з ними прикметників і деяких займенників (*руком, книжком, добром водам, ном, тобом*).
2. Збереження давніх форм називного відмінка множини іменників чоловічого роду на **-и, -ы** з переходом **г, к, х у з, ц, с**: *во́лкы – во́лиць, [во́якы] – во́яци, [хроба́кы] – хроба́ци, слугы – слуги, [дру́гы] – дру́зи, пта́хы – пта́си, [пасту́хы] – пасту́си*.
3. В орудному відмінку множини прикметників і займенників частіше, ніж в інших говірках виступає давнє закінчення двоїни **-ма**: *ты́ма – ты́ми, ни́ма – ни́ми, мо́йма – мо́йми; котры́ма – котры́ми; білы́ма – білы́ми, тверды́ма – тверды́ми*.
4. У родовому відмінку однини прикметників жіночого роду нерідко виступає флексія **-ой** замість **-ої**: *добро́й, велико́й, му́дрой, си́нью*.
5. Вживаються складені форми майбутнього часу типу: *буду́ ходиу́(л)³, будеш ходи́ла(ва), буде́ о́рав(л)*.
6. У багатьох дієсловах особові закінчення в теперішньому часі є такими: **-ам, -аш, -ат, -а́ме, -а́те, -а́ют** (*ка́пам, ка́паш, ка́пат, ка́па́ме, ка́па́те, ка́па́ют*); **-ям, -яш, -ят, -я́ме, -я́те, -я́ют** (*ми́ням, ми́няш, ми́нят, ми́ня́ме, ми́ня́те, ми́ня́ют*).
7. Виступає словотворча частка **да-** замість **де-**: *да́што, да́хто, да́коли, да́где*.
8. Дієслівна частка **ся** може стояти перед дієсловом або після нього: *Він ся вмы́в, бо тре́ба ся бы́ло предста́вити но́вій учыте́льці*.

ФОНЕТИКА

Алфавіт:

А а, Б б, В в, Г г, Ґ ґ, Д д, Е е, Є є, Ж ж, З з, Ї ї, И и, І і, Ї ї, Й й,
К к, Л л, М м, Н н, О о,
П п, Р р, С с, Т т, У у, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ, Ю ю, Я я,
Ь ь (34 букви).

прості голосні (7) - А а, Е е, Ї ї, И и, О о, У у

йотовані голосні (4) - Я я, Ю ю, Є є, Ї ї

приголосні (22) - Б б, В в, Г г, Ґ ґ, Д д, Ж ж, З з, Й й, К к, Л л, М м, Н н, П п, Р р, С с, Т т, Ф ф, Х х, Ц ц, Ч ч, Ш ш, Щ щ

знак пом'якшення - Ь ь

апостроф – ’

Апостроф

[Приклади вживання апострофа]:

1. б'є, н'ят, в'ют, слов'яни, м'ята, мереп'янська;
2. бур'ян, загір'я, пір'я;
3. од'їзд, з'єднав, об'явив, під'юдив, в'їхав;
4. Лук'ян (Лукач), Лук'янівка, інтерв'ю.

Сполучення ьо, йо

На початку слова або складу пишеться **йо**, а в середині або в кінці складу після м'якого приголосного **ьо**: *його, Йосиф; літнього, третього, мужньо*. У середині складу **йо** пишеться лише в окремих словах: *Воробйов, Соловйов, [Пйотр]*.

Звук ы. У російській та білоруській мовах звук **ы** – це звук високого піднесення середнього ряду. Виступає він після твердих приголосних, не буває на початку слів. В українській мові звука **ы** немає. Йому відповідає звук **и**, що має високо-середнє піднесення [і є звуком переднього ряду]. Цей звук нижчого піднесення, ніж російський **ы**, зменш напруженою артикуляцією, вимовляється при менш розтягнутих губах. У ньому збіглися два давньоруські звуки **і** та **ы**. У лемківських говірках повне злиття звуків **ы** та **і** не відбулося. Часто вживається звук більш заднього творення, ніж російський твердий гортанний **ы**; цей звук зберігся з давньоруської мови (*мы, ты, мыти, сын, быти* ‘бути’, *бык, штырі, кырви(і), грушкы, гибати, хыжа, кыпѣти, обыва*)⁴.

Слід відзначити, що ці три голосні **і, и, ы** в лемківських говірках часто вживаються замінно⁵. Середнє **и**, твердіше від **і**, але рішуче м’якше від **ы** добре чується у словах: *нич, нікто, ни, ани*. М’який звук **і** (старослов’янське **и**) добре чути в числівнику *штырі*, іменнику *кырві*. Після **г, к, х** пишеться **ы**, напр.: *хыжа, гибати, кыпѣти*. Після піднебінних **ж, ч, ш** стоїть теж **ы**: *жыто, чытати, шыти* (рідше звук **и**, як напр.: *вовчиця, чистий*) [Верх., с. 29-30]. Зустрічається звук **ы** найчастіше після твердих приголосних, зокрема на початку слів після **в**, напр.: *высоко, выдра, выкнуты*. Слів із початковим **ы** в лемківських говірках немає.

Після задньоязикових **к, г, х** [та гортанного] **г**, як і у старослов’янській мові, стоїть **ы**: *сливки, руку, тяжскый, гынѣти, гибнѣти, ногы, тырт, млодухы, хырувати* [Верх., с. 71].

Приголосні г, ґ. У лемківських говірках, крім задньоязикових **г, к, х**, існує звук гортанний дзвінкий **г**. Напр.: *ґрати* [іменник], *ґнеска, ґрулі, ґетати*, але: *гварити, гырміти, ґрати* [дієслово], *ґнуты*.

Приголосні л (Ї, в). Приголосний сонорний боковий передньоязиковий зубний звук л у лемківських говірках вимовляється трьома способами:

1. грубий⁶ л, напр.: ла^ііти, ло^ізіна, бл^іыха, лу^іка, о^ірел, гва^ірил, ви^іділ;
2. середній л, напр.: лем, но^іле, по^іле, во^іле, лі^іхва, лі^ішка, вели^ікий плі^іт – вели^ікого пл^іота;
3. м'який л, напр.: лі^ііти, лі^ііати, ста^іру^іля, гля^іда^іти, па^іліонка, лю^ібіти, крі^іль, мі^іль, во^іля, по^ікаль, до^італь, за^ікля.

У реченні Лі^іта^іт о^ірел по^інад по^іле виступають виразно всі три л [Верх., с. 58].

Тверде л дуже часто переходить у переливний звук ї, подібно, як у польській мові, однак у польській мові цей звук наближається до л, а в лемківських говірках звучить майже як в [Верх., с. 58]:

ла^івка – у^іа^іука - польське *ławka*
ма^ісло – ма^ісво - польське *masło*
са^іло – са^іво - польське *sadło*
лу^іка – у^іука - польське *łaka*

Вимова л у лемківських говірках дуже різноманітна. Навіть в одному і тому ж селі зустрічаються два способи вимови: білий і біуий, пришла єм і приш^іуа єм. У минулому часі дієслів доконаного виду зустрічаємо часто подвійну вимову л: при^ішол єм – при^ішов єм, при^ішла єм – при^ішва єм, при^ішло єм – при^ішво єм, гва^ірила єм – гва^іріва єм, ро^ібила єс – ро^ібива єс. Звучить воно як ї чи в і в інших словах, як напр.: лу^іка – у^іука, кіл – кі^іу, ла^іда – у^іада, па^ілка – па^іука, о^ірел – о^іре^іу, по^іпіл – по^іпі^іу – по^іпів, ці^ілий – ці^іуий. Проте на письмі позначаємо це буквою л. Перед и, і, е стоїть найчастіше середнє л, а перед і та йотованими голосними пом'якшується: ка^іва^ілец, лем, па^ілец, ма^іліна, хо^іділи^ісме, при^ішли^ісме, лі^ііти, хлі^іб, лю^ід, ста^іру^іля, по^іле – по^іля, по^ілю, па^іліонка, ля^ідник [Верх., с. 59].

Іноді грубе л переходить в ї, [в] замість ль: пі^ільний – пі^ілний, пи^ілнувати, ті^ільна – ті^івна, ті^іуна (корова), ті^ілько – ті^іуко, бі^ільше

– бі́йше, бі́вше, конопе́лька – конопе́ўка, понеді́льок – понеді́ўок,
Павле́ - Паву́, спо́льнитися - сповні́тися [Верх., с. 60].

Зустрічаються також слова з заміною л іншими приголосними, напр:

н замість **л**: дев'я́тисин⁷ - дев'ятисил; погорі́нець - погорі́лець;

й замість **ль**: пра́йник - з пра́льник

р замість **л**: рыборі́вка - рыболі́вка, кура́стра - кула́стра,
куу́а́стра [Верх., с. 60].

Приголосний **р** в іменниках, утворених додаванням суфікса **-ар-**, звучить твердо: пе́кар, учар, ры́бар, го́рчар, ді́кар⁸. Але в непрямих відмінках **р** пом'якшується: пека́ря, рыба́ря, горча́ря, дика́ря, друка́ря⁹. Пом'якшене **р** зустрічається перед йотованими голосними, напр.: бу́ря, ве́чє́ря, огва́ряти, ряса, по́рядок, стра́мба, сме́трю, о́рю [Верх., с. 61].

Шумні щілинні зубні **с, з, ц**:

с замість **сь**: пи́смо - пи́сьмо, пи́сє́мний - пи́сьме́нний; што́с, што́си – що́сь; до ко́гос - до ко́гось; я́кос, я́коси - я́кось; єс - єсь, єси;

ц замість **с**: цмо́к - смо́к; цомпел́ь - сопел́ь [бурулька]; цы́цати - сосати¹⁰; вы́цыцати - висосати; цве́рчок - сверчок;

ць замість **сь**: білі́цький - білі́ський; то́ніцький - то́ніський; дармі́цько - даремні́сько¹¹;

з замість **с**: змерка́тися - смерка́тися; зметан́ка - сметанка [Верх., с. 62];

ш замість **с**: шку́ю, шкло - скло; шкы́па, шке́па - скепа; шкепа́ти - скепати; шкве́рцок - скверцо́к; крі́штал(в) - кристал; гу́шлі - гуслі; шолты́с - солтис; шварний – сворний 'принадний'¹²; шы́рготати – скреготати; шка́рупа - скорлупа; шкля́нка - склянка; шы́катыся – смикатыся [Верх., с. 63];

дз замість **з**: дзві́н - дзві́н (словацьке: *zvон*); дзелéний - зелений; дзя́бок – зя́блик;

к замість **ц**: кві́т, кві́ток, квітну́ти – цві́т, цві́тка, цві́сти;

проквіта́ти - процвіта́ти;

ч замість **ц**: *ры́чір - лицар; чі́ркель - циркуль; зачі́рклюва́ти*
чі́ркльом - заци́рклювати циркулем;

ец замість **епь**: *па́лец - палець; кавале́ц - кавалець; ху́опец -*
хлопець; ко́рець - корець [Верх., с. 64];

яц замість **яць**: *зая́ц, зая́ця - засе́ць; мі́сяц - місяць.*

Старослов'янському суфіксові **-иц(а)** відповідає **-иц(я)**:
*пи́шениця, рати́ця, пті́ця*¹³, *яли́ця* [Верх., с. 65].

Звуки **з, с, ц** у суфіксах **-зк-, -ск-, -цк-** завжди тверді:
*сиро́цкый, ру́ський (ру́скі), бога́цкый (бога́цкі)*¹⁴, *фра́нцу́зкый,*
збра́зкый.

Передньоязикові, альвеолярні шиплячі **ш, ж, ч** та
середньоязиковий **й**:

Перед **я** попередня приголосна не подвоюється: *весі́ля,*
*воло́ся, кря́ця, су́дя, іма́ня (ловля), бара́ця, подру́жся*¹⁵ [Верх.,
с. 65].

Після **ж, ч, ш** найчастіше чути **ы**, рідше **и** або **і**, як у слова-
цькій мові: *чы́стий, чыта́ти, жы́ти, ка́шы, чині́ти, числі́ти,*
*шы́ти, воу́чца, жы́ця, шы́рокий (шыро́кий, шыро́кий)*¹⁶.

Звуки **ж, ч, ш** не вимовляються м'яко: *но́жа, до́йджу,*
хо́джу, хочу, ша́пка; але м'яко вимовляються у словах: *ры́чір,*
чі́ркель, дя́вороно́к, [місцево у східній Лемківщині – І. Верх.]
чбо́рний, бога́чка, ру́чка, невели́чкый, но́чка [Верх., с. 66].

Зустрічається вживання:

ц замість **ч**: *о́воц, ово́цу - овоч; бы́цок, бы́ца - бичок; ми́ц - міч,*
пра́слов. мои́ть; пе́ц, пе́ца - піч; поцті́віст - почтиві́сть;
сто́рц - сторч; цва́лувати - чвалувати; су́ций - суций
*'здібний'*¹⁷); *чи пла́чеш? - чи плачеш?* [Верх., с. 66]

ш замість **ч**: *шты́рыє, шты́рі - чотири; брата́шко - браті́чко;*

р замість **ж**: *небо́рак - небоже́;*

з замість **ж**: *озе́лест - ожелест 'ожеледь'*¹⁸;

дз замість **ж**: *дя́вороно́к - жайвороно́к;*

дж замість **ж**: *при́джму́рити - при́жму́рити; рд́жати - р́жати;*
оде́джа - оде́жа; пряд́жа - пря́жа; рд́жа - і́ржа; ры́джык

- *рижик*; *ры́джый* - *рижий*; *зарджавіти* - *заржавіти*;
меджа - *межа*; *мédже* - *між*; *помédжи* - *поміж*; *чуджый*
- *чужий* [Верх., с. 67];

ч замість **ж**: *пря́чка*, *бря́чка* - *пряжка*; *дрі́чка* - *дорі́жка*;

ш замість **ч**: *ща́брик* - *чабрик*;

с замість **ш**: *оркыс* - *оркіш*; *снуро́к* - *шнурок*; *мы́ся* - *мишеня*,
мыстыргач - *мишпиргач*;

ч замість **ш**: *чко́ўа* - *шко́ла*; *чко́ляр* - *шко́ляр*; *чкодлі́вый* -
шкідливий; *Лукач* - *Лукаш*; *Чмуль* - *Шмуль*; *до́чка* - *дошка*;
моло́дчий - *молодий*; *рідче* - *рідше*;

ц замість **ш**: *чо* - *що* [у Шляхтовій і Явірках, загальноновживана
форма на Лемківщині - *што* - Верхр., с. 68];

шт замість **ш**: *што* - *що*;

жь замість **ш**: *дожь* - *дош*;

ш замість **ш**: *блы́шця* - *блосця* [Верх., с. 67-68].

ГРАМАТИКА

ЧАСТИНИ МОВИ

1. Загальні відомості про частини мови

Слова лемківських говірок як складова частина української мови за своїм значенням і роллю в реченні поділяються на повнозначні і неповнозначні або службові. Повнозначні слова означають предмети, поняття якості, кількість, прикмети, дію, стан, ознаки дії. У реченні виконують роль членів речення. Службові слова виконують роль допоміжну і найчастіше виражають відношення між повнозначними словами, з'єднують слова та речення або надають повнозначним словам певних відтінків значення.

2. Частини мови

Повнозначні і неповнозначні слова за своїм основним значенням і граматичними формами та властивостями поділяються на частини мови. Їх всіх десять, з них п'ять змінюють свої форми, а п'ять залишаються незмінними. Повнозначних частин мови шість: іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслово і прислівник. Неповнозначних частин мови є чотири: прийменник, сполучник, частка, вигук¹⁹.

3. Засоби вираження граматичних значень

Слово може набути в реченні різних граматичних значень, залежно від граматичного оформлення, від застосування флексій, місця слів у реченні, вжиття допоміжних слів, порядку слів у реченні, наголосу, чергування звуків в основі слів, суфіксації і префіксації слів.

ІМЕННИК

Значення іменника та його синтаксична роль

Повнозначні змінні слова, що означають предмети, змінюються за відмінками й числами та мають свій рід, називаються іменниками: *зе́мля, лі́шка, же́на, глухо́та, добро́та, жу́рба, спе́ка, ві́тер, парті́я, молочі́ня, за́кон, хло́пець, брат*. Іменник може бути в реченні підметом, іменною частиною складеного присудка, додатком, означенням або обставиною.

Іменники власні та загальні

Іменник може означати назву якогось одного предмета, тоді він називається власним; або назву цілої групи однакових предметів, тоді він називається загальним. *Се́ман, Петро́, Квіту́ля, Рекс, Азі́я, Карпа́ты, Чорне мо́ре, Польща́, Ки́їв, Верховний Суд, Академі́я нау́к* - власні іменники; *па́робо́к, ба́ба, дуб, ліс, ві́з, го́ра, рі́ка, се́ло, са́ло, голо́ва, бі́ль, му́дрість, кля́са, ма́са, добро́та* - загальні іменники. Загальні іменники пишуться з малої букви, власні - з великої. З великої букви пишуться:

1. імена, по-батькові, прізвища, псевдоніми людей, вигадані імена чи прізвища: *Іва́н Петро́вич Семане́нко, [Ва́ньо Дзя́мба]*;
2. індивідуальні назви тварин: *Рекс, Квіту́ля, Ка́штан, Му́рко, Пу́х*;
3. назви дійових осіб у байках, казках: *Вовк, Я́гня, Руса́лка, Хлі́б*;
4. назви кораблів, літаків, журналів, газет, творів тощо:

“Дніпро”, [“Наше слово”], [“Ватра”], “Лісова пісня”, “Кобзар” (пишуться звичайно в лапках);

5. астрономічні назви: *Марс, Квочка, Козерог, Віз*;
6. географічні назви: *Одеса, [Дукля], [Пряшів], [Білянка], [Поппрад]*;
7. назви держав: *Франція, Хіны, Швеція, Гішпанія, Данія, Афганістан, Аргентина, Греція*;
8. назви установ: *Верховна Рада*;
9. власні назви установ, громадсько-політичних організацій, що складаються з кількох слів (перше слово з великої букви, а інші з малої): *Міністерство закордонних справ, Академія наук, Івано-Франківський університет*;
10. назви визначних подій, свят: *[Різдво], [Великден]*.

Рід іменників

У лемківських говірках, як і в українській літературній мові, кожний іменник належить до одного з трьох родів: чоловічого, жіночого або середнього.

Рід іменника визначається:

1. За флексією (закінченням) називного відмінка однини:

- а) Іменники жіночого роду мають у називному відмінку однини такі флексії: **-а, -я**, напр.: *война, основа, битва, пивниця, земля, воля, ідея, коля* або нульову флексію, тобто закінчуються на твердий або пом'якшений приголосний: *ніч, сіль, роль, подорож*. Усі іменники жіночого роду можуть вживатися з займенниковим означенням **моя**.
- б) Іменники чоловічого роду мають нульову флексію, це значить, що в кінці чистої основи мають твердий чи пом'якшений приголосний (також **й**): *ногот, паробок, гіст, погріб, кріль, оген, край*. Усі іменники чоловічого роду можуть вживатися з означенням (займенником) **мій**. Окремі іменники на **-а, -я** (*голова, сирота*) можуть бути як чоловічого, так і жіночого роду.
- в) Іменники середнього роду мають флексії: **-о, -е, -я** та **-а**: *село, болото, море, насіння, теля, гача*. Усі іменники

середнього роду можуть вживатися з займенником **моє**.

2. За своїм лексичним значенням чоловічого роду є імена чоловіків та назви осіб чоловічої статі з флексіями **-а, -я**: *Володя, Нікола, старшина* та з флексією **-о**: *Ваньо, Петро, Грицо, батько, хлопчиско*.
3. Засинтаксичними зв'язками іменники можуть бути і оловічого, і жіночого роду, маючи одну й ту ж флексію: *голо́ва* (частина тіла), *голова* (керівник зборів); низка іменників так званого спільного роду: *сирóта, незда́ра, зіва́ка, забия́ка, скна́ра* (*скупéрда*).

У більшості прізвищ рід не розрізняється за флексіями. Такі прізвища, як *Армаш, Васі́чко, Боднар, Смере́чняк, Ба́рна, Федо́рко, Го́лей* та інші можуть належати особам чоловічої і жіночої статі. У таких прізвищах рід визначається відповідно до статі особи.

Прізвища у формі прикметника, як *Тве́рдий, Тве́рда, Ма́лий, Ма́ла, Во́зний, Во́зна* звичайно розрізняються за родами, так само іменники з нульовою флексією типу: *ні́льт, до́хтор, лі́кар, канді́дат* розрізняються лише за присудками у формі минулого часу: *дохтор Васи́чко по́вів* або *пові́ла*.

Більшість іменників іншомовного походження, що мають нульову флексію, належать до чоловічого роду: *іде́ал, а́нтар, бе́нзол*, а з флексією **-а, -я** - до жіночого роду: *іде́я, флю́ора, ети́ка*.

Невідмінювані іменники типу *бюро, журі* належать до середнього роду. Ініціальні аббревіатури є того роду, до якого належить головне слово складової пари, з якої утворена дана аббревіатура: [*ОЛ* – *Об'єднання лемків* – с. р.], [*СРУС* – *Союз русинів-українців Словаччини* – ч. р.].

Числа іменників

У лемківських говірках, як і в українській літературній мові, іменники вживаються в однині і множині. Однина означає один предмет: *стіл, місто, ліс, хві́жа, пня́к, бетанг*. Множина вказує на сукупність однакових предметів, множинність, а також

парність: *столи, міста, бетанты, лісы, двэрі, окуляры, сходы, уха*.

Існує група іменників, які вживаються тільки в однині:

1. Іменники, які означають власні назви: *Львів, Донбас, Париж*.
2. Прізвища і псевдоніми: *Марко Вовчок, Леся Українка, Тичіна, Франко, [Антонич], [Никифор]*. Але на означення сім'ї, роду можуть вживатися і в множині: *родина [Ющаків], родина Левицких*.
3. Абстрактні назви не підлягають лічбі, а тому не можуть означати множини: *відвага, спека, темнота, спокій*.
4. Іменники, що означають матеріал, речовину, хімічні елементи: *железо, глина, порох, сіно, молоко, квас, азот, електрика*.
5. Деяка частина іменників, що означають збірні поняття: *родина, піхота, біднота, жіноцтво, молодіж*.

Існує досить велика група іменників, що вживаються тільки у множині, як напр.: *недоїдки, обійми, кучеріки, жніва, іменіки, Карпати, Горлиці, граблі, ворота, двэрі*. Всі вони не мають, однак, граматичного роду.

Відмінки іменників

Іменники, залежно від свого зв'язку в реченні з іншими словами, змінюють свою флексію за певною системою, тобто відмінюються. Граматичні форми, що вказують на відношення іменника до інших слів у реченні, називаються відмінками іменника. Іменник має шість відмінків, а для частини іменників, що означають живу істоту [або персоніфіковану] ще й кличну форму²⁰: *Пётре, брате, місяцю, няню, товаришу, сестро*.

Називний	хто? що?	<i>брат, нарада, озеро</i>
Родовий	кого? чого?	<i>брата, наради, озера</i>
Давальний	кому? чому?	<i>брату, нараді, озеру</i>
Знахідний	кого? що?	<i>брата, нараду, озеро</i>

Орудний	ким? чим?	<i>братом, нарадом, озéром</i>
Місцевий	на кому? на чому?	<i>на браті, на нараді, на озері</i>
Кличний		<i>О! брате</i>

Називний відмінок називається прямим і вживається без прийменника, а всі інші відмінки називаються непрямыми і можуть вживатися з прийменником або без, напр. *сіджу на лавці, беру лавку, не мам лавкы, думам про лавку.*

Основні значення непрямих відмінків іменників

Виконуючи певну синтаксичну роль у реченні, іменник у формі того самого непрямого відмінка може виступати то як додаток, то як означення, то як обставина, напр.: *він ся не дочекав дня (чого?)* - додаток; *остатнього дня пришов до брата (коли?)* - обставина часу; *хвіля дня была добра (яка?)* - означення.

Кожен відмінок може вживатися у багатьох значеннях, і, навпаки, деякі значення різних відмінків збігаються. Важливу роль у вираженні значень відмінків відіграють прийменники: *до учаря ся звернули; отримали од учаря; прислали для учаря; просили учаря.*

Значення родового відмінка

Родовий відмінок іменника, який залежить від дієслова, може вживатися:

1. для означення частини предмета, на яку поширюється дія: *привоз віна (не все вино), пожыч пінязи (частину), дай пéра (не зовсім, а на час);*
2. при запереченні: *не вьідів няня, не пробував компéры;*
3. після деяких неперехідних дієслів: *унікав згóды, боявся хворóты;*
4. для означення часу дії: *Єдно́го зимово́го дня я ся вёрнув пізно; Бо бы я до рóчка дівком не ходила.*

Родовий відмінок іменника, який залежить від іншого іменника, може вживатися:

1. для означення приналежності: “Кобзар” Шевченка, улиці Києва, народи Карпат;
2. для означення частини або міри певної речовини: вырі́зав кúсок бля́хы; па́ру па́тычкі́в; мішок цу́крю; кі́льогра́м ма́сла; ві́з пі́ску;
3. при віддієслівному іменнику - для означення предмета, на який спрямована дія (додаток): охоро́на здо́ров'я; ховáня (выро́щувáня) ху́добы;
4. для означення предмета, з яким порівнюють інший предмет: Пес сла́бший о́д ме́дведя. Ли́шка менша о́д во́вка.

Значення давального відмінка

У давальному відмінку іменник може означати:

1. особу або предмет, на користь або на шкоду якому відбувається дія або якого стосуються наслідки: Ци да́дуть ро́бітні́кам заробле́ны ї́х пі́нязі? Вовко́ви гáча ся сподо́бало;
2. особу, яка переживає той чи інший стан (у безособових зворотах): Весело зро́би́лося на ду́шы Га́ндзі. Хлопчы́ску не хті́лося та́нцува́ти.

Значення знахідного відмінка

Іменник без прийменника у знахідному відмінку може вживатися для означення:

1. предмета або особи, на яку спрямована дія або переходить дія: Ште́фан на́дів ша́пку, взяв ко́стур в ру́кы і приві́тав жовні́рів. Рубав со́й ча́тину, Овечка́м на зи́му (нар. пісня);
2. часу, коли відбувається дія, виражена присудком-дієсловом: Гри́ц ці́лу зи́му не па́лив в пе́цу;
3. простору, на який поширюється дія, виражена присудком-дієсловом: Переї́жджа́ли рі́ку. Бруд покрыва́в ды́лины. Бли́скаві́ці перети́нали не́бо.

Іменник з прийменником може означати в знахідному відмінку:

1. місце (з різними відтінками): положи́ти на ла́вку (під ла́вку);

2. час: *завита́йте в сере́ду; написа́в за мину́ту;*
3. мету дії: *посла́ли по дохто́ря; їхати по дьі́рва.*

Значення орудного відмінка

Іменник в орудному відмінку може означати:

5. співучасника виконувача дії (з прийменником): *Пе́тро з А́нном граба́ли юж су́хе сі́но; Бра́т з се́стром га́рді сьпіва́ли;*
2. іменну частину складеного присудка: *Ты бра́том і ня́ньом мі став;*
3. знаряддя дії: *Тот мій, тот мій, што во́зит гні́й Сиві́ми коника́ми. Сподоба́в ся ма́мі І мі са́мій* (нар. пісня);
4. засіб пересування: *їхати во́зом, а́втом;*
5. місце, простір, який охоплює дія: *Пі́д тым ду́бом крини́ця сто́яла* (нар. пісня). *Юж дві годи́ны ішов лі́сом, а кінця доро́ги не бы́ло ві́дно;*
6. час дії: *Вча́сном ве́сном засьпі́вали пта́шки;*
7. діючу особу або предмет при дієсловах пасивного стану, при безособових дієслівних формах на **-но**, **-то**, при дієприкметниках: *Ма́ріна сто́яла спо́кійна, осьві́тлена со́нцьом. То́та робо́та од да́вна все ся вы́конувала гара́штанта́ми. Йо́го поране́но розрýвном ку́льом;*
8. спосіб, характер дії: *Сі́яли зо́лото́м небе́са. О́ни обы́двоє жы́ли єди́ним жы́тьом.*

Значення місцевого відмінка

Місцевий відмінок вживається лише з прийменниками.

Найхарактерніше для цього відмінка - це означення місця дії, звідки і його назва: *Ци я в по́лі, ци я в лі́сі* - *все мі ся зда́є, же то сон. У вас у кни́жці нежы́ве, а ту ся вы́шитко жы́ве сьмі́є.*

Невідмінювані іменники

Деяка частина іменників іншомовного походження не змінюється за відмінками і зв'язується з іншими словами у реченні за допомогою прийменників, напр.: *На́ше [метро]*

(називний відм.) *найбільше*. *Всяди ся хва́лят на́шим* [метро] (орудний відм.).

До невідмінюваних належать [такі запозичення]:

- а) іменники - загальні назви, що закінчуються на **-а** з попереднім голосним: *ампу́ла, боа*; на **-е (-є)**: *каши́не, турне́, фойе́, шимпанзе́, прес-пап'є́*; на **-і (-ї)**: *колі́бри, поні́, попуре́*; на **-о**: *бюро́, ма́нто, метро́*; на **-у (-ю)**: *какаду́, інтерв'ю́, меню́*;
- б) іншомовні географічні назви, що закінчуються на голосний (крім ненаголошеного **-а (-я)**): *Нікарагуа́, Чіле́, Токио́, Кале́, Перу́*;
- в) чоловічі імена і прізвища, що закінчуються на голосний: *Ге́йне, Ше́ллі, Го́го, Ді́дро, Шо́у*;
- г) жіночі прізвища на приголосний: *Кро́нберг, Гінзбург, Шмі́дт*; також імена на приголосний: *Е́лен, Карме́н* і [назви осіб жіночої статі], такі як: *мадам, місіс, міс*.

Не відмінюються також жіночі прізвища на **-о** і на приголосний: *Ма́ріна Васи́чко, з Ма́ріном Васи́чко, А́нна Та́цин, з А́нном Та́цин, Текля́ Ока́ль, з Те́кльом Ока́ль, О́льга Фе́рштей, з О́льгом Фе́рштей*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінюються: *Пе́тро Васи́чко, з Пе́тром Васи́чком, Ваньо́ Та́цин, з Ваньом Та́цином, А́ндрій Ока́ль, А́ндрія́ Ока́ля*. Не відмінюються й деякі російські прізвища: *До́лгіх, Круче́них, Ті́хіх*.

Так само не відмінюються ініціальні і комбіновані абrevіатури, як [ОЛ], [НАТО] і т. п.

Поділ іменників на відміни

За флексіями іменники поділяються на чотири відміни. До першої відміни належать іменники жіночого роду з флексією в називному відмінку однини **-а, -я**: *маши́на, зе́мля, наді́я, Ле́ся* та деякі іменники чоловічого роду з тією ж флексією: *су́дя, старо́ста, голо́ва* (зборів); прізвища: *Кру́па, Бо́дня*; імена: *Мико́ла, Микы́та*.

До другої відміни належать:

- а) всі іменники чоловічого роду, крім тих, що мають флексію

-а, -я в називному відмінку однини, а саме: з кінцевим приголосним або з закінченням **-о**: *выгляд, ден, гнів, біль, край, горнец, няньо, Дніпро, Дмитро*;

б) іменники середнього роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників з суфіксами **-ят-, -ен-**, які з'являються при відмінюванні): *село, море, поле, прізвисьце, око, лістя*.

До третьої відміни належать іменники жіночого роду, які в називному відмінку однини мають нульову флексію, тобто мають у кінці основи твердий або пом'якшений приголосний: *тін, осін, сіль, любов*. До цієї відміни належить і слово *мати* (*матір*), яке в непрямих відмінках має суфікс **-ер-**.

До четвертої відміни належать іменники середнього роду, що означають назви малих за віком істот, із закінченням у називному відмінку однини **-я**, а після шиплячих **-а**: *козєня, поросєя, пѧця, тєля, курча, мавпєня, гѧча, хлопча, дѣвча*, а також малих предметів з тими ж закінченнями: *коліща, гѣрня*. Ці іменники в непрямих відмінках однини, крім знахідного, та в множині мають суфікс **-ят-, -ат-**. До цієї відміни належать також іменники *ім'я (імено), плєм'я (племєно)*, які при відмінюванні у тих же відмінках мають суфікс **-ен-**.

Перша відміна іменників

Іменники першої відміни поділяються на три групи: тверду, м'яку і мішану.

До твердої групи першої відміни належать іменники жіночого й чоловічого роду з флексією **-а** (крім іменників, основа яких закінчується на шиплячий): *бійка, машинѧ, старѣста, Микѣта, кѣпа*, а також спільного роду: *каліка, сирѣта*.

До м'якої групи першої відміни належать іменники жіночого й чоловічого роду з флексією **-я**: *праѣя, зємля, партіѧ, Маріѣя, Ілля, сѣдя*, а також спільного роду: *убивѣя*.

До мішаної групи першої відміни належать іменники жіночого роду з флексією **-а**, основа яких закінчується на шиплячий звук: *дїжа, мѣджа, груша, плѣща, гуѣща, задаѣча*,

а також спільного роду: міхоноша, листоноша.

Зразки відмінювання іменників першої відміни

Однина

	Тверда група		М'яка група	
Н.	сестр-а	книжк-а	земл-я	іде-я
Р.	сестр-и	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Д.	сестр-і	книжц-і	земл-і	іде-ї
З.	сестр-у	книжк-у	земл-ю	іде-ю
Ор.	сестр-ом	книжк-ом	земль-ом	ідей-ом
М.	сестр-і	книжц-і	земл-і	іде-ї
Кл.	сестр-о	книжк-о	земль-о	ідей-о

	Мішана група	
Н.	гуц-а	хыж-а
Р.	гуц-ы	хыж-и (ы)
Д.	гуц-і	хыж-і
З.	гуц-у	хыж-у
Ор.	гуц-ом	хыж-ом
М.	гуц-и	хыж-и (і)
Кл.	гуц-о	хыж-о

Множина

	Тверда група		М'яка група	
Н.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Р.	сестер	книжок	земель	ідей
Д.	сестр-ам	книжк-ам	земл-ям	іде-ям
З.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Ор.	сестр-ами	книжк-ами	земл-ями	іде-ями
М.	сестр-ах	книжк-ах	земл-ях	іде-ях
Кл.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї

	Мішана група	
Н.	гу [́] щ-ы	хы [́] жс-ы
Р.	гу [́] щ	хы [́] жс
Д.	гу [́] щ-ам	хы [́] жс-ам
З.	гу [́] щ-ы	хы [́] жс-ы
Ор.	гу [́] щ-а [́] ми	хы [́] жс-а [́] ми
М.	гу [́] щ-ах	хы [́] жс-ах
Кл.	гу [́] щ-ы	хы [́] жс-ы

Правопис відмінкових форм іменників першої відміни

Однина

Родовий відмінок у першій відміні має флексії **-и, -и, -і, -ї**. Флексію **-и** або **-и** мають усі іменники твердої і мішаної групи, напр.: *ба́бы, ста́рості, гру́пы, зми́ни, А́нни, ду́шы, зада́чи*. У м'якій групі вживається флексія **-і**, а після голосного та апострофа **-ї**: *зе́млі, ро́бітніці, іде́ї, поді́ї, сі́м'ї*. Подвоєння приголосних не зберігається: *ста́ті*.

Давальний відмінок у першій відміні має флексію **-і**, а після голосного чи апострофа у м'якій групі **-ї**: *ста́рості, гу́щі, ста́ті, наді́ї, сі́м'ї*. Прикінцеві звуки основи **г, к, х** перед флексією **-і** чергуються з **з, ц, с**: *кни́га – кни́зі, но́га – но́зі, ма́ска – ма́сці, бля́ха – бля́сі*.

Знахідний відмінок першої відміни має у твердій та мішаній групі флексію **-у**, а в м'якій групі флексію **-ю**: *кни́гу, се́стру, ста́росту, зада́чу, ме́джу, ку́лю, сі́м'ю, наді́ю*.

Орудний відмінок однини у першій відміні у твердій і мішаній групах має флексію **-ом**: *ста́ростом, кни́гом, гу́щом, зада́чом, душо́м*. У м'якій групі перед флексією **-ом** виступає після голосного **й** (**-йом**): *наді́я – наді́йом, іде́я – іде́йом*, та ж ситуація у випадку, якщо [у називному відмінку] пишеться апостроф: *сі́м'я – сі́мйом*, а після приголосного **ь** (**-ьом**): *зе́мльом, во́льом*.

Місцевий відмінок має у твердій групі флексію **-і**: *в зми́ні*,

а також спільного роду: міхоноша, листоноша.

Зразки відмінювання іменників першої відміни

Однина

	Тверда група		М'яка група	
Н.	сестр-а	книжк-а	земл-я	іде-я
Р.	сестр-и	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Д.	сестр-і	книжц-і	земл-і	іде-ї
З.	сестр-у	книжк-у	земл-ю	іде-ю
Ор.	сестр-ом	книжк-ом	земль-ом	ідей-ом
М.	сестр-і	книжц-і	земл-і	іде-ї
Кл.	сестр-о	книжк-о	земль-о	ідей-о

	Мішана група	
Н.	гуц-а	хыж-а
Р.	гуц-ы	хыж-и (ы)
Д.	гуц-і	хыж-і
З.	гуц-у	хыж-у
Ор.	гуц-ом	хыж-ом
М.	гуц-и	хыж-и (і)
Кл.	гуц-о	хыж-о

Множина

	Тверда група		М'яка група	
Н.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Р.	сестер	книжок	земель	ідей
Д.	сестр-ам	книжк-ам	земл-ям	іде-ям
З.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї
Ор.	сестр-ами	книжк-ами	земл-ями	іде-ями
М.	сестр-ах	книжк-ах	земл-ях	іде-ях
Кл.	сестр-ы	книжк-ы	земл-і	іде-ї

	Мішана група	
Н.	гу [́] щ-ы	хы [́] ж-ы
Р.	гу [́] щ	хы [́] ж
Д.	гу [́] щ-ам	хы [́] ж-ам
З.	гу [́] щ-ы	хы [́] ж-ы
Ор.	гу [́] щ-ами	хы [́] ж-ами
М.	гу [́] щ-ах	хы [́] ж-ах
Кл.	гу [́] щ-ы	хы [́] ж-ы

Правопис відмінкових форм іменників першої відміни

Однина

Родовий відмінок у першій відміні має флексії **-ы, -и, -і, -ї**. Флексію **-ы** або **-и** мають усі іменники твердої і мішаної групи, напр.: *ба́бы, ста́рості, гру́пы, змі́ни, А́нни, ду́шы, зада́чи*. У м'якій групі вживається флексія **-і**, а після голосного та апострофа **-ї**: *зе́млі, робі́тниці́, іде́ї, поді́ї, сі́м'ї*. Подвоєння приголосних не зберігається: *ста́ті*.

Давальний відмінок у першій відміні має флексію **-і**, а після голосного чи апострофа у м'якій групі **-ї**: *ста́рості, гу́ці, ста́ті, наді́ї, сі́м'ї*. Прикінцеві звуки основи **г, к, х** перед флексією **-і** чергуються з **з, ц, с**: *кни́га – кни́зі, но́га – но́зі, ма́ска – ма́сці, бля́ха – бля́сі*.

Знахідний відмінок першої відміни має у твердій та мішаній групі флексію **-у**, а в м'якій групі флексію **-ю**: *кни́гу, се́стру, ста́росту, зада́чу, ме́джу, ку́лю, сі́м'ю, наді́ю*.

Орудний відмінок однини у першій відміні у твердій і мішаній групах має флексію **-ом**: *ста́ростом, кни́гом, гу́цом, зада́чом, ду́шом*. У м'якій групі перед флексією **-ом** виступає після голосного **й** (**-йом**): *наді́я – наді́йом, іде́я – іде́йом*, та ж ситуація у випадку, якщо [у називному відмінку] пишеться апостроф: *сі́м'я – сі́мйом*, а після приголосного **ь** (**-ьом**): *зе́мльом, во́льом*.

Місцевий відмінок має у твердій групі флексію **-і**: *в змі́ні*,

при старості, на нозі, у книжці (виступає теж чергування г, к, х з з, ц, с); у мішаній групі флексію **-и**: в душі, в гуші, у задачі; у м'якій групі після приголосного флексію **-і** (проте трапляється флексія **-и**): у землі (на землі), в пісні, на волі; а після голосного або апострофа флексію **-ї**: в ідеї, по надії, в сім'ї. Найчастіше вживаються вони з прийменниками: у, в, на, о, по, об, при.

У кличному відмінку іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають флексію **-о**: тето, Анно, старосто, гуцо, хыжо, у м'якій групі після приголосного **-ьо**: Мельо, земльо, вольо, а після голосних або апострофа **-йю**: Надійю, сім'ю. Кличний відмінок вживається найчастіше при звертанні. У звичайній розмовній мові у кличному відмінку вживаються імена: Анно, Гандзьо, Надійю, Микыто. Назви неживих предметів у кличному відмінку вживаються, звичайно, у випадках персоніфікації предметів: Ой, земльо, земльо!

Множина

Називний відмінок множини іменників першої відміни має у твердій і мішаній групах флексію **-ы**: старосты, книжкы, задачи, меджы; у м'якій групі після приголосного флексію **-і**, а після голосного або апострофа флексію **-ї**: надії, ідеї, сім'ї.

Родовий відмінок множини іменників першої відміни має найчастіше нульову флексію: земель, змін, ідей, гуш, будов, шкод, комор. При збігу кількох приголосних у кінці чистої основи між ними з'являється звук **о** або **е**: землі - земель, пісні - пісень, кісткы - кісток, чытальні - чыталень (але: назв, барв, карт, фарб, муфт - без звука **о**, **е** в кінці основи між приголосними). Іноді у твердій групі виступає флексія **-ів**: старосты - старостів, губы - губів і губ, сусіды - сусідів. Кілька іменників першої відміни мають у родовому відмінку множини флексію **-ей**: сімей, статей, свиней.

У закритому складі чистої основи **о** може чергуватися іноді з **і** у більшості форм родового відмінка: нога - ніг, гора - гір, козы - кіз, коровы - корів, дороги - доріг (дорог). Звук **е** в закритому

складі чистої основи здебільшого не чергується з *і*: *медж, по́треб, пе́чер* (але: *бе́різ, де́різ*). Звуки *о* та *е* не чергуються в ряді односкладових слів: *веж, шкод, проб, вод*, у словах іншомовного походження, що ввійшли в лемківську говірку після занепаду зредукованих *ѣ* та *ѣ*: *форм, корм, мод, нот, тем, газет, бібліотек, е́пох*. У трискладових і багатоскладових іменниках першої відміни найчастіше чергування *о* з *і* немає: *будо́ва – будо́в, топо́ля – то́поль, комо́ра – ко́мор, коро́ва – ко́ров, доло́ня – доло́нь, нагоро́да – наго́род*.

Давальний відмінок іменників першої відміни у твердій і мішаній групах має флексію **-ам**: *змі́нам, кни́гам, ду́гам, гу́щам, хы́жам*; у м'якій групі має флексію **-ям**: *зе́млям, іде́ям, доло́ням, сі́м'ям*.

Знахідний відмінок множини іменників першої відміни має форми, спільні з називним відмінком множини для назв неживих предметів: *хы́жы, фабры́кы, пі́сні, іде́ї, гу́щы, зада́чы* та форми родового відмінка множини для назв істот: *се́стер, ба́бок, старо́стів, сусі́дів, робі́тниц*. Деякі назви свійських тварин мають у знахідному відмінку паралельні форми: *сві́ні – сви́ней, сви́н, о́вец і ві́вці, ко́рів і коро́вы*.

Орудний відмінок першої відміни в множині має флексію **-ами** у твердій і мішаній групах і **-ями** у м'якій групі: *старо́стами, змі́нами, кни́гами, гру́шами, зада́чами, наді́ями, сі́м'ями, пі́снями*. Деякі іменники іноді поряд із звичайними формами можуть мати форми з флексією **-ми**: *сви́ньми, са́ньми, слі́зми, ворі́тми, доло́ньми, бабру́льми*.

Місцевий відмінок множини першої відміни має флексію **-ах** у твердій і мішаній групах і **-ях** у м'якій групі: *при старо́стах, на сті́нах, в но́шах, в зада́чах, на ме́джах, в зе́млях, в сі́м'ях*.

Кличний відмінок множини першої відміни, як і інших відмін, нічим не відрізняється від називного відмінка множини цих же слів, напр. *Ба́бы, ти́хо будте́!*

Друга відміна іменників

Іменники другої відміни поділяються на три групи: тверду, м'яку і мішану. До твердої групи другої відміни належать іменники чоловічого роду з твердим приголосним у кінці основи²¹, крім шиплячих: *Іван, брат, робітник*; сюди належить більшість іменників, що мають у кінці основи **р**: *двір, сир, п'япір, зьвір, дирéктор, п'азур, м'уляр, стóляр*, та іменники іншомовного походження з **-ар, -ир, -ур, -яр** у кінці основи: *бáзар, друкáр, гéктар, команáдир, абáжур, фúтляр*. До твердої групи належать також усі іменники чоловічого і середнього роду з твердою основою і флексією **-о**: *тáто, Пётро, желізо, озéро, місто*.

До м'якої групи другої відміни належать іменники чоловічого роду, які мають у кінці основи м'який приголосний²² (також **й**) і нульову флексію або флексію **-о** з попереднім **ь**; сюди належать також іменники з суфіксами **-ец, -ир, -ар**: *выховáтель, кáрась, кúпец, калéндар, пáнцир, няньо, Ваньо, Нáзар, край, Дунай, інвénтар, кавалец*. До м'якої групи належать також іменники середнього роду з флексією **-е** (не після шиплячих): *ли́це, я́йце, мо́ре, по́ле* та з флексією **-я** (без суфіксів **-ен-, -т-** [при відмінюванні]): *гни́тя, ли́стя, здо́ров'я, пі́р'я, жы́тя, мы́тя, би́тя*.

До мішаної групи другої відміни належать іменники чоловічого роду, основа яких закінчується на шиплячий: *сто́рож, чы́тач, това́риш*, деякі іменники з суфіксом **-яр** (назви людей за професією): *у́гляр, шкля́р, те́сляр, каме́няр, пі́сняр*. До мішаної групи належать також іменники середнього роду з флексією **-е** після основи, яка закінчується на шиплячий: *ло́же, ві́че, яви́ще*.

Зразки відмінювання іменників другої відміни

Тверда група

Однина

Н.	прикла́д	директо́р	ге́ктар
Р.	прикла́д-у	директо́р-а	гекта́р-а
Д.	прикла́д-у	директо́р-у (-о́ви)	гекта́р-у
З.	прикла́д	директо́р-а	ге́ктар
Ор.	прикла́д-ом	директо́р-ом	гекта́р-ом
М.	прикла́д-і	директо́р-і	гекта́р-і
Кл.	(прикла́д-е)	директо́р-ю	(ге́ктар)

Н.	Пе́тро	мі́ст-о
Р.	Пе́тр-а	мі́ст-а
Д.	Пе́тр-у (-о́ви)	мі́ст-у
З.	Пе́тр-а	мі́ст-о
Ор.	Пе́тр-ом	мі́ст-ом
М.	Пе́тр-і (-о́ви)	мі́ст-і
Кл.	Пе́тр-е	(мі́ст-о)

Множина

Н.	прикла́д-и	директо́р-и ²³	гекта́р-и
Р.	прикла́д-ів	директо́р-ів	гекта́р-ів
Д.	прикла́д-ам	директо́р-ам	гекта́р-ам
З.	прикла́д-и	директо́р-ів	гекта́р-и
Ор.	прикла́д-ами	директо́р-ами	гекта́р-ами
М.	прикла́д-ах	директо́р-ах	гекта́р-ах
Кл.	(прикла́д-и)	директо́р-и	(гекта́р-и)

Н.	Пе́тр-ы	мі́ст-а
Р.	Пе́тр-ів	мі́ст
Д.	Пе́тр-ам	мі́ст-ам
З.	Пе́тр-ів	мі́ст-а
Ор.	Петр-а́ми	мі́ст-а́ми
М.	Пе́тр-ах	мі́ст-ах
Кл.	Пе́тр-ы	(мі́ст-а)

М'яка група

Однина

Н.	бі́ль	ня́ньо	кра́й	тока́р
Р.	бол-ю	ня́н-я	кра́-ю	тока́р-я
Д.	бол-ю	ня́н-ю	кра́-ю	тока́р-ю
		(-ьо́ви)	(-йо́ви)	(-ьо́ви)
З.	бі́ль	ня́н-я	кра́й	тока́р-я
Ор.	бо́ль-ом	ня́нь-ом	кра́й-ом	тока́р-ом
М.	бо́л-і	ня́н-і	кра́-ю	тока́р-і
Кл.	(бол-ю)	ня́н-ю	(кра́-ю)	тока́р-ю

Н.	я́йце	ку́пець	зна́ня
Р.	я́йц-я	ку́пц-я	зна́н-я
Д.	я́йц-ю	ку́пц-ю (-ьо́ви)	зна́н-ю
З.	я́йц-е	ку́пц-я	зна́н-я
Ор.	я́йць-ом	ку́пць-ом	зна́нь-ом
М.	я́йц-і (-и)	ку́пц-і (-и)	зна́н-і
Кл.	(я́йц-е)	ку́пц-ю	(зна́н-я)

Множина

Н.	бо́л-і	ня́н-і	кра́-ї	тока́р-і
Р.	бо́л-ів	ня́н-ів	кра́-їв	тока́р-ів
Д.	бо́л-ям	ня́н-ям	кра́-ям	тока́р-ям
З.	бо́лі	ня́н-ів	кра́-ї	тока́р-ів
Ор.	бол-я́ми	ня́н-я́ми	кра́-я́ми	тока́р-я́ми
М.	бо́л-ях	ня́н-ях	кра́-ях	тока́р-і
Кл.	(бо́л-і)	ня́н-і	(кра́-ї)	тока́р-і

Н.	ййц-я	купц-і	знан-я
Р.	яєц	купц-ів	знань
Д.	ййц-ям	купц-ям	знан-ям
З.	ййц-я	купц-ів	знан-я
Ор.	ййц-ями	купц-ями	знан-ями
М.	ййц-ях	купц-ях	знан-ях
Кл.	(ййц-я)	купц-і	(знан-я)

Мішана група

Однина

Н.	товариш	весляр	селищ-е
Р.	товариш-а	весляр-а	селищ-а
Д.	товариш-ови (-у)	весляр-ови (-у)	селищ-у
З.	товариш-а	весляр-а	селищ-е
Ор.	товариш-ом	весляр-ом	селищ-ом
М.	товариш-и (ови)	весляр-и (-ови)	селищ-и
Кл.	товариш-у	весляр-е (-ю)	(селищ-е)

Множина

Н.	товариш-ы	весляр-ы (-е)	селищ-а
Р.	товариш-ів	весляр-ів	селищ
Д.	товариш-ам	весляр-ам	селищ-ам
З.	товариш-ів	весляр-ів	селищ-а
Ор.	товариш-ами	весляр-ами	селищ-ами
М.	товариш-ах	весляр-ах	селищ-ах
Кл.	товариш-ы	весляр-ы	(селищ-а)

Відмінювання окремих іменників другої відміни

Н.	Р.	Д.
ліс	ліса (леса)	лісови
стром	строма	стромови
рік	рока	рокови
дім	дому	домови (у)
стіл	стола	столови
попер	попрю	попрьови (ю)
честок	честку	честкови
сад	саду (зо сада)	садови
паробок	парібка	парібку (ови)
поломін	поломеня	поломени
кін	коня	коньови
гіст	гостя	гостьови
гребін	гребеня	гребеньови
ремін	ременя	ременьови
камін	каменя	каменю
пут	путя	путьови
ден	дня	дню
лебід	лебедя	лебедю
оген	огня	огньови
піняз	пінязя	пінязю
голен	голеня	голеню
вересен	вересня	вересню
місяц	місяця	місяцю
серпен	серпня	серпню
груден	грудня	грудню
квітен	квітня	квітню
локот	ліктя	ліктю
кріль	кроля	кролю
тхір	тхоря	тхорю
сележін	сележня	сележеню
кремін	кременя	кременю
заяц	заяця	заяцю
хлопец	хлопця	хлопцю

отец	віття	вітчу ²⁴
косяц	кіся	кіщу
вдовец	вдівя	вдівчу
липец	липя	липчу
марец	марпя	марчу
червец	червя	червчу
горнец	горця	горчу
ярец	яря	ярцови

3.	Op.	M.
ліс	лісом	... лісі
стром	стромом	... стромі
рік	роком	... році
дім	домом	... домі (здома)
стіл	столом	... столі
попер	попрьом	... попри
честок	честком	... честку
сад	садом	... саді (з саді)
парібка	парібком	... парібку
поломін	поломеньом	... поломени
кося	коньом	... кони
гостя	гостьом	... гості
гребін	гребеньом	... гребени
ремін	ременьом	... ремени
камін	каменьом	... камени
путь	путьом	... пути
ден	дньом	... дни
лебедя	лебедьом	... лебеди
оген	огньом	... огни
піняз	пінязьом	... пінязи
голен	голеньом	... голени
вересен	вересньом	... вересни
місяц	місяцьом	... місяци
серпен	серпньом	... серпни
груден	грудньом	... грудни

квітен	квітнѣом	... квітни
локот	ліктѣом	... лікти
кроля	крольом	... кроли
тхоря	тхорѣом	... тхори
сележєня	сележєнѣом	... сележєни
кремін	кременѣом	... кремєни
заяця	заячѣом	... заяци
хлоця	хлоцѣом	... хлопци
вітця	вітчѣом	... вітци
кіся	кісѣом	... кісци
вдівця	вдівчѣом	... вдівци
липец	липчѣом	... липця
марец	марчѣом	... марци
червец	червчѣом	... червци
горнец	горчѣом	... горци
ярец	ярѣом	... ярци

Іменники на **-ін, -єн, -єц** [а також на **т, д, з**] (у літературній мові на **-інь, -єнь, -єць** [ть, дь, зь]) у лемківських говірках [у називному відмінку] вимовляються твердо, проте в непрямих відмінках [кінцевий приголосний основи] пом'якшується, [крім місцевого, у деяких випадках давального, а трапляються іменники, у яких взагалі немає пом'якшення в непрямих відмінках, як вище *ярец*].

Іменники, утворені за допомогою суфіксів **-тель, -ель, -аль, -оль, -уль**, зберігають у мові пом'якшення, а на письмі **ь** [у давальному й орудному відмінку].

Н.	Р.	Д.
зводителѣ	зводитєля	зводителѣови
приятелѣ	приятєля	приятелѣови
журавелѣ	журавля	журавлѣови

рыбель	рыбля	рыбльови
кырдель (-иль)	кырделя	кырдельови
коваль	коваля	ковальови
брыдаць	брыдаля	брыдацьови
старуль	старуля	старульови
просатар	просатаря	просатарю (-ьови)
кізар	кізяря	кізярю (-ьови)
косатар	косатаря	косатарю
зьвір ²⁵	зьвіря	зьвірю
Павльо	Павля	Павльови
монастыр	монастыря (-а)	монастырю
професор	професоря (-а)	професорю
дохтор	дохтора (-а)	дохтору
характер	характеря	характерю

З.	Ор.	М.
зводителя	зводителем	..зводителі
приятеля	приятелем	..приятелі
журавля	журавлем	..журавлі
рыбля	рыблем	..рыблі
кырдель	кырделем	..кырделі
коваля	ковалем	..ковалі
брыдаля	брыдалем	..брыдалі
старуля	старулем	..старулі
просатаря	просатарем	..просатарі
кізяря	кізярем	..кізярі
косатаря	косатарем	..косатарі
зьвіря	зьвірем	..зьвірі
Павля	Павлем	..Павли
монастыря (-а)	монастырем	..монастыри
професоря (-а)	професорем	..професори
дохтора (-а)	докторем	..доктори
характер	характерем	..характері

Правопис відмінкових форм іменників другої відміни

Іменники середнього роду на **-я** (крім тих, у яких [при відмінюванні] з'являється суфікс **-ен-, -ят-**) мають однакові форми в називному, родовому і знахідному відмінках однини та в називному множини. Розрізнати ці форми можна лише за синтаксичною роллю в реченні (іменник у називному відмінку завжди є головним членом речення) та синтаксичними зв'язками їх з іншими словами: *вельке обистя, велького обистя, велькы обистя*.

Однина

Родовий відмінок однини другої відміни має флексію **-а**, у у твердій і мішаній групах і **-я, -ю** у м'якій групі. Вживання флексій **-а (-я)** або **-у (-ю)** найчастіше зумовлене лексичним значенням іменника:

1. Флексію **-а, -я** мають усі іменники середнього роду: *желіза, кола, ліця, зборища, моря, лістя, тіста, здоров'я, жытя*.
2. Іменники чоловічого роду мають флексію **-а, -я**, якщо вони означають:

- а) загальні і власні назви людей: *директора, робітника, тесляра, учня, Матвія Смеречняка, токаря*; взагалі істот: *вовка, пса, бька, коня, крокоділя, дрозда*; уособлені предмети і явища: *Вітра, Мороза, Вовка* (у казках);
- б) назви населених пунктів (міст, сіл): *Києва, Львова, Паризжа, Тернополя, Житомира, Берліна*, але: *Ромодану, Красного Лиману*; інші географічні назви: *Дніпра, Ёжа, Стрия, Тетерева*;
- в) назви речей, одиничних предметів: *трактора, ключа, молота, документа, тома, м'яча, векселя, ножа, лайбіка*;
- г) назви мір, часу, простору, довжини, ваги: *гектара, цяля, сантиметра, місяця, тижня* (але *року, віку*); назви днів, місяців: *вівтірка, понеділка, марця, червця*; числові назви: *десятка, мільйона*;
- д) наукові, технічні та інші терміни іншомовного походження: *атома, квадрата, сектора, гімна, суфікса, параграфа*,

пори́ння; з граматичної термінології з суфіксами: *іменни́ка*, *відмінка*, *при́йменни́ка*, але безсуфіксальні: *скла́ду*, *спосо́бу*, *ро́ду*, *ста́ну*, *ви́ду*;

е) назви ігор, танків: *краков'я́ка*, *гопа́ка*, *ва́льця*, *польо́неза*, *гоке́я*;

є) назви приміщень, будівель, господарських споруд: *хлі́ва*, *блінда́жжа*, *мли́на*, *парка́на*, *шаласа́*, *сарая́*, *царо́чка*, але: *вокза́лу*, *гро́бу*, *кана́лу*, *мо́лу*, *плі́ту*, *пала́цу*, *поверху́*.

3. Флексію **-у, -ю** мають іменники чоловічого роду, якщо вони означають:

а) речовини, масу, матеріал: *ле́ду*, *горо́ху*, *ме́ду*, *поро́ху*, *со́ку*, *піску́* (але: *ві́вса*, *хлі́ба*);

б) слова із значенням збірності: *зага́лу*, *ро́ду*, *капіта́лу*, *те́ксту*, *хо́ру*, *това́ру*, *га́ю*, *па́рку* (але: *лі́са*, *дубня́ка*, *березня́ка*, *сосня́ка*), *кови́лю*, *щавлю́*, *молоча́ю*, *барві́нку*, *ситни́ку*;

в) назви установ, закладів, організацій: *університе́ту*, *шта́бу*, *кльо́бу*;

г) більшість слів із значенням місця, простору: *сві́ту*, *кра́ю*, *сте́пу*, *я́ру*, *лу́гу*, *ва́лу*, але: *хуто́ра*, *бере́га*, *горба́*;

д) назви різних почуттів: *бо́лю*, *жа́лю*, *стра́ху*, *гні́ву*;

е) назви процесів, станів, властивостей, ознак, формацій, явищ суспільного життя; загальні і абстрактні назви: *ру́ху*, *шуму́*, *кри́ку*, *кашлю́*, *інтере́су*, *со́рту*, *експо́рту*, *танцю́*, *прогресу́*, *моменту́*, *рітму́*, *конфлі́кту*, *мінімуму́*, *соціалі́зму*, але: *ляпаса́*, *танка́*, *стусана́*;

є) переважна більшість префіксальних, але безсуфіксних утворень з різними значеннями (крім назв людей і тварин): *вы́гуку*, *вы́разу*, *прикла́ду*, *зако́ну*, *обі́ду*, *заго́ну*, *прово́ду*, *поді́лу*, *випа́дку*, *звича́ю*, *простору́*, але *сугло́ба*, *підно́са*, *за́мка*, *пої́зда*, *пригоро́да*; слова іншомовного походження: *орнаме́нту*, *органу́*, *орео́лу*, *кро́ку*, *гру́нту*, *тро́ну*, *тари́фу*.

ж) більшість безсуфіксних складних слів (крім назв істот): *водопрово́ду*, *водогону́*, *трубопрово́ду*, *світло́гляду*, *суходо́лу*, але *паропла́ва*, *паровоза́*, *теплохода́*;

з) географічні власні назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, областей: *Бугу, Дону, Дунаю, Дунайцю, Нілю, Єнісею, Байкалу, Хасану, Алтаю, Кавказу, Діву, Сахаліну, Криму, Афганістану, Сибіру, Паміру*.

Деякі іменники другої відміни мають паралельні форми родового відмінка, напр.: *полка - полку, моста - мосту, стола - столу, ліса - лісу, листа - листу, пап'єра - пап'єрю, каменя - каменю, апарата - апарату, акта - акту, вала - валу* і т. п.

Здрібнення з суфіксом **-к-** мають флексію **-а**: *ліска, ставка, ярка, майданчика* (але: *мédку, квáску*). Іменники, утворені від дієслів за допомогою суфікса **-ок**, якщо вони означають окремий предмет або один акт якоїсь дії, мають флексію **-а**: *уламок - уламка, уривка, рисунка, малюнка, рівка, рахунок*.

Давальний відмінок однини іменників другої відміни має флексії **-ови, -(ь)ови, -у, -ю**. Тільки флексію **-у** в твердій і мішаній групах, а **-ю** у м'якій мають іменники середнього роду: *сéлу, озеру, дну, морю, серцю, знáню, знарядю*. Іменники чоловічого роду можуть мати паралельні форми: *товари́шу - товари́шови, брату - брато́ви, краю - крайо́ви, буква́рю - буква́рьови, гаю - гайо́ви, няню - няньо́ви, купцю - купцьо́ви*. Також допускаються паралельні форми у іменників середнього роду з суфіксом **-к-**, що означають істот: *дітя́тку - дітя́тко́ви, теля́тку - теля́тко́ви, гача́тку - гача́тко́ви*. Іменники чоловічого роду другої відміни, утворені за допомогою суфіксів **-ів- (-їв-), -ов-, -ев- (-єв-)** та іменники-прізвища на **-ин-, -ін- (-їн-)** мають лише флексію **-у**²⁶: *о́стрів - о́строву, Ки́їв - Киє́ву, Льві́в - Льво́ву, Со́лов'йов - Со́лов'йо́ву, Вдо́вин - Вдові́ну, Та́цин - Таці́ну, Їлькі́н - Їлькі́ну*.

Якщо в давальному відмінку стоять два іменники поряд, то один уживаємо з флексією **-ови**, а другий з флексією **-у**: *Петру́ Скрипа́кови або Петро́ви Скрипа́ку, брату́ Семано́ви, купцьо́ви Лука́чину*.

Знахідний відмінок другої відміни має форму однакову з формою називного або родового. Однакову з родовим форму у знахідному відмінку однини мають іменники-назви істот: *директо́ра, Петра́, тесля́ра, ня́ня, купця́, ко́ня*. Усі інші іменники

другої відміни мають форму однакову з називним: *двір, місто, край, селище, серце, Львів, Тернопіль*.

Орудний відмінок іменників другої відміни має у твердій групі флексію **-ом**: *братом, стрілом, директором, гектаром, містом, Штефаном, фруктом*. Це саме відноситься і до мішаної групи: *товаришом, весляром, селищем*. В іменниках м'якої групи перед флексією **-ом** пишеться **ь**: *лицьом, яйцьом, польом, купцьом, няньом, Ваньом, кавальцьом, жьстьом, щєстьом*; або **й** для основ на **й**: *Дунайом, крайом, соловйом, соловйiom*.

Місцевий відмінок має флексії: **-і, -и, -у, -ю, -ови**. Тверда група приймає флексії **-і, -и**, але коли виступають суфікси **-к-, -ок-**, тоді флексія **-у**: *в стрімі, у дворі, при директорі, в місті*, але: *в пакунку, в порядку, у соку*. Мішана група приймає флексію **-и**: *при весляри, в селищі*. Зустрічається теж флексія **-ови**: *на товаришів*. М'яка група приймає флексії **-і, -и, -ю**: *при няні, в болю(і), в краю, в бою, в яйці, при купці, в кавальці*.

Деякі іменники чоловічого роду мають паралельні форми з флексіями **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *на торгу – на торзі, у гаю - у гаї, у краю - у краї*.

Кличний відмінок іменників другої відміни вживається з флексіями **-у, -ю, -е**. Флексію **-у** мають іменники твердої і мішаної груп із суфіксами **-к-, -ик-, -ок-** та з основами, що закінчуються на шиплячий приголосний: *сьінку, батьку, товаришу, діду, уйку, стрику, сыну*. Флексію **-е** мають у кличному відмінку однини іменники твердої групи з приголосними **г, к, х** в кінці основи, які чергуються з **ж, ч, ш**: *друже, чоловіче, пастуше*, а також з іншими приголосними: *брате, світе*; іменники м'якої групи із суфіксом **-ець**: *хлопче, молодче*; іменники мішаної групи з основою на **р**: *угляре, повістяре*. Також географічні назви можуть мати флексію **-е**: *Льво́ве, Чигири́не, Киє́ве*. Флексію **-ю** мають іменники м'якої групи: *няню, токаря, учителя*. При сполученні імені та по-батькові обидва слова мають кличну форму: *Штефа́не Васи́льовичу, Па́влю Фе́доровичу*.

Множина

Називний відмінок іменників другої відміни має флексії -**и, -і, -ї, -а, -я**. Тверде задньоязикове -**и** мають іменники твердої і мішаної груп: *стро́мы, бу́кы, ду́бы, дво́ры, весля́ры, дире́кторы, пакун́кы, гекта́ры, Штефа́ны*. Флексію -**і**, а після голосного та апострофа -**ї** мають іменники чоловічого роду м'якої групи: *бо́лі, ня́ні, купці́, кова́лі, кро́лі, кра́ї, ро́ї, бо́ї*. Флексію -**а** мають іменники середнього роду твердої і мішаної груп: *мі́ста, озе́ра, сели́ща*. Флексію -**я** мають іменники середнього роду м'якої групи: *яйця́, ли́ця, по́ля, прислі́в'я, зна́ня*.

У лемківських говірках ще зустрічаються в називному відмінку множини подвійні форми іменників, напр.: *во́кы - во́вцы, русна́кы - русна́ци, парі́бкы - парі́бци, сьпіва́кы - сьпіва́ци, рыба́кы - рыба́ци, пия́кы - пия́ци, жебра́кы - жебра́ци, гірня́кы - гірня́ци, неприязни́кы - неприязни́ци, чуда́кы - чуда́ци, урядни́кы - урядни́ци, воя́кы - воя́ци, ду́хы - ду́си, пасту́хы - пасту́си, па́рхы - па́рси, пта́хы - пта́си, слугы́ - слуги́, дру́гы - дру́зи - дру́зі, ровесни́кы - ровесни́ци, верста́кы - верста́ци*. Іноді виступає флексія -**ове**: *дідо́ве, сьвідо́ве, жи́до́ве, брата́ве, свато́ве, панове́, мужове́, таздо́ве, людко́ве, збу́йо́ве, ткачо́ве, дымо́ве, гудачко́ве*. В іменниках на -**ар, [-яр]** зустрічається флексія -**е**: *воля́ре, учаре́, кізя́ре, паля́ре, бодна́ре, кося́ре, гівня́ре, горча́ре*. Напр.: *Як ци́танскы гудаци́ загра́ют, то й танцува́ти ся хоче. Барз па́радни́ на́шы парі́бци, мы́слят, же юж сут панове́. І таздо́ве, і учаре́ не добесі́дува́лися о пасові́сках*.

Родовий відмінок іменників другої відміни має флексії -**ів, -їв, -ів**, нульову флексію та флексії -**ей, -ий, -и**. Флексію -**ів**, а після голосного та апострофа -**їв** мають іменники чоловічого роду та деякі середнього роду з флексією на -**я**: *дире́кторів, дво́рів, Пе́трів, ро́їв, прислі́в'їв*, а також *мо́рів, по́лів* (рідше: *пі́ль*), *почу́тів*.

Іменники з суфіксами -**анин-, -янин-, -ин-**, які втрачають -**ин-** у родовому відмінку, як і в усіх відмінках множини, мають нульову флексію: *се́лян, грома́дян, та́тар (тата́рів), полта́вчан, смереков'ян (смереков'янів), Ки́ян*, але: *хазя́їв, грузині́в*.

Нульову флексію (чисту основу) мають іменники середнього роду: *слів, місць, прізвищ, серць* (і *сердець*), *полотен, відер, сторін, роздóріж, сіл*.

У кінці основи деяких груп слів давні *о* та *е* чергуються з *і*: *се́ло - сіл, сло́во - слів, ко́лесо - ко́ліс*.

Флексію **-ей, -ий, -и** та нульову [переважно] з пом'якшеним приголосним мають іменники чоловічого та середнього роду: *ко́ней, го́стий (го́сти), гро́ши (гро́ший), о́чей, плеч (плéчей), ух (ухів), обисть, яєц, знань*.

Давальний відмінок множини іменників другої відміни має флексії **-ам, -ям**. Флексію **-ам** мають іменники чоловічого і середнього роду твердої і мішаної групи: *ди́ректóрам, бере́гам, тесля́рам, села́м, озе́рам, прізви́щам, сели́щам*. Флексію **-ям** мають іменники м'якої групи чоловічого і середнього роду: *ня́ням, кра́ям, купця́м, яйця́м, кавальця́м, лі́стям, почу́тям, сузі́р'ям*.

Знахідний відмінок множини іменників другої відміни має ті ж флексії, що й називний або родовий відмінки. Флексію родового відмінка **-ів** (після голосного й апострофа **-ів**) мають назви істот: *школя́рів, сы́нів, бра́тів, ня́нів, ді́дів*. Флексії називного відмінка множини мають назви неживих предметів: *ду́бы, бере́гы, стрóмы, двóры, мі́ста, бо́лі, кра́ї, яйця́, сели́ща, знáня, ли́стя*. Назви деяких свійських тварин мають форму називного і родового відмінка множини: *по́йти ко́ней і по́йти ко́ні, во́лів і во́лы*. Зустрічаються теж подвійні форми у таких іменниках: *го́стей і го́сти, о́чей і о́чі, плеч, плéчі і плéчей*.

Орудний відмінок іменників другої відміни має флексії **-ами, -ями**, а також **-ми**. Флексію **-ами** мають іменники твердої і мішаної груп чоловічого і середнього родів: *дуба́ми, двора́ми, мі́стами, села́ми*. Флексію **-ями** мають іменники м'якої групи обох родів: *ня́нями, кра́ями, яйця́ми, ро́ями, дохторя́ми*. Флексію **-ми** (паралельно з **-ами, -ями**) мають поодинокі іменники, переважно зв'язані з поняттям парності: *плі́чми, ко́лінми, кі́ньми, яйця́ми, гі́стми, лі́ктми, грі́шми*.

Місцевий відмінок множини іменників другої відміни має флексії **-ах, -ях**. Флексію **-ах** мають іменники твердої і м'якої груп обох родів: *директ́орах, двора́х, гекта́рах, мі́стах, селі́щах*. Флексію **-ях** мають іменники м'якої групи обох родів: *ня́нях, кра́ях, в'я́йцях, соло́в'ях, на кова́лях, на моря́х, по кавальця́х*.

Кличний відмінок не має окремих флексій для множини. У звертаннях використовуються форми називного відмінка множини: *товари́ши, бра́ты, хло́пці*.

Третя відміна іменників

Зразки відмінювання іменників третьої відміни

Однина

Н.	<i>ті́н</i>	<i>ві́ст</i>	<i>кі́ст</i>
Р.	<i>ті́н-и</i>	<i>ві́ст-и</i>	<i>ко́ст-и</i>
Д.	<i>ті́н-и</i>	<i>ві́ст-и</i>	<i>ко́ст-и</i>
З.	<i>ті́н</i>	<i>ві́ст</i>	<i>кі́ст</i>
Ор.	<i>ті́н-ьом</i>	<i>ві́сть-ом</i>	<i>ко́сть-ом</i>
М.	<i>ті́н-и</i>	<i>ві́ст-и</i>	<i>ко́ст-и</i>
Кл.	<i>ті́н</i>	<i>ві́ст</i>	<i>кі́ст</i>

Н.	<i>крово́</i>	<i>зустрі́ч</i>
Р.	<i>кы́рв-и</i>	<i>зустрі́ч-ы</i>
Д.	<i>кы́рв-и</i>	<i>зустрі́ч-ы</i>
З.	<i>крово́</i>	<i>зустрі́ч</i>
Ор.	<i>кы́рвй-ом</i>	<i>зустрі́ч-ом</i>
М.	<i>кы́рв-и</i>	<i>зустрі́ч-ы</i>
Кл.	<i>крово́</i>	<i>(зустрі́ч)</i>

Множина

Н.	<i>ті́н-и (і)</i>	<i>ві́ст-и</i>	<i>ко́ст-и</i>
Р.	<i>ті́н-ий</i>	<i>ві́ст-ий</i>	<i>ко́ст-ий</i>
Д.	<i>ті́н-ям</i>	<i>ві́ст-ям</i>	<i>ко́ст-ям</i>

З.	тін-и	віст-и	кост-и
Ор.	тін-ями	віст-ями	кост-ями (кістми)
М.	тін-ях	віст-ях	кост-ях
Кл.	тін-и	віст-и	кост-и

Н.	к ^р ов-и, к ^р ив-и	зустріч-и
Р.	к ^р ив-ій	зустріч-ей
Д.	к ^р ив'-ям	зустріч-ам
З.	к ^р ив-и	зустріч-и
Ор.	к ^р ив'-ями	зустріч-ами
М.	к ^р ив'-ях	зустріч-ах
Кл.	к ^р ив-и	зустріч-и

Відмінювання окремих іменників третьої відміни

Н.	Р.	Д.
зліст	злості	злості
одповід	одповіді	одповіді
чверт	чверти	чверті
серст	серсти	серсті
осен	осени	осені
пісен, пісьнь	пісьні	пісьні
вісь	оси	осі
долон	долони	долоні
оповід	оповіді	оповіді
челяд	челяди	челяди
пам'ят	пам'яти	пам'яти
гус	гуси	гуси
поміт	поміти	поміті
стерн, стерен	стерни	стерни
жолуд	жолуди	жолуди
гыртан	гыртани	гыртані
сележін	сележени	сележені
молодіст	молодості	молодості

З.	Ор.	М.
зліст	злост'юм	злості
одповід	одповід'юм	одповіді
чверт	чверть'юм	чверти
серст	серсть'юм	серсті
осін	осін'юм	осени
пісен	пісьн'юм	пісни
вісь	ось'юм	оси
долон	долон'юм	долони
оповід	оповід'юм	оповіді
челяд	челядь'юм	челяди
пам'ят	пам'ят'юм	пам'яті
гус	гус'юм	гуси
поміт	поміть'юм	поміти
стерен	стернь'юм	стерни
жолуд	жолуд'юм	жолуди
гыртан	гыртан'юм	гыртани
сележін	сележін'юм	сележени
молодіст	молодість'юм	молодості

	Н.	Р.	Д.
одн.	церков	церкви	церкви
мн.	церквы	церквій	церкв'ям (церквам)
одн.	коругов	коругви	коругві
мн.	коругвы	коругвій	коругв'ям (коругвам)
одн.	кроков	крокви	крокві
мн.	кріквы	кріквій (-іє)	крікв'ям
одн.	дратов	дратви	дратві
одн.	колотов	колотви	колотві
одн.	обырв	обырви	обырві
мн.	обырвы	обырвіє (-ій)	обырв'ям (обырвам)
мн.	двері (-и)	дверий	дверям

мн.	люди	людий (-ів)	людям (-ом)
одн.	мати (ма́тір)	ма́тері	ма́тері

З.	Ор.	М.
церков	церкв́йом	церкви
церквы	церкв́'ями	церкв́'ях
коругов	коругв́йом	коругви
коругвы	коругв́'ями	коругв́'ях
кроков	крокв́йом	крікви
кріквы	крікв́'ями	крікв́'ях
дратов	дратв́йом	дратви
колотов	колотв́ом	колотви
обырв	обырв́йом (обырв́ом)	обырви
обырвы	обырв́'ями (обырв́ами)	обырвах
двері	дверя́ми (-ми)	дверях
людий (-и)	людми	людох
ма́тери	ма́терьом	ма́тери

Правопис відмінкових форм іменників третьої відміни

Однина

Родовий і місцевий відмінки однини мають у лемківських говірках завжди флексію **-и**. Розрізняти їх можна в контексті, за їх роллю в реченні. Так, напр. місцевий відмінок завжди має при собі один з прийменників: **у (в), на, о (об), по, при, над, під**. Іменники, основа яких закінчується на шиплячий, мають флексію **-ы**. Напр.: *ві́сти, зло́сти, кы́рви, осе́ни, челя́ди, ми́шы, подоро́жы, зустрі́чы, в подоро́жы*.

Давальний відмінок також найчастіше має флексію **-и**, проте трапляється теж флексія **-і**: *спові́ди, ві́сти, ті́ни*, але: *чве́рті, пі́сьні, гы́ртані, обы́рві*. Іменники з шиплячими приголосними мають флексію **-ы**: *чкодлив́ій ми́шы, подоро́жы*.

Знахідний відмінок однини має форму називного: *слуха́м*

віст, сукам драгов, роблю тін.

Орудний відмінок однини третьої відміни має флексію **-ом**. При цьому попередні приголосні [д, т, с, з, ц, л, н, р] пом'якшуються, а [після губних] з'являється й: *тіньом, вістьом, пісьньом, стёрньом, оповідьом, кріквйом, подоро́жжом, мішом*. В українській літературній мові приголосні після голосного перед **-ю** подовжуються, а на письмі подвоюються. У лемківських говірках такого подовження не помічається, не виступає флексія **-ю**: *тіньом* (пор. укр. літ.: *тінню*), *мідьом, сушом, мазьом*.

Кличний відмінок іменників третьої відміни однини без спеціального стилістичного забарвлення майже не вживається. У поетичній мові можуть мати іноді флексію **-о** або **-е**: *вісте, пісьньо, смёрте*.

Множина

Називний відмінок множини іменників третьої відміни має флексію **-и**, крім іменників з основою на **н**, які можуть мати флексію **-і**, а після шиплячих виступає флексія **-ы**: *ко́сти, крі́кви, ві́сти, пі́сьні, подоро́жжы*.

Родовий відмінок множини має флексію **-ий, -ій** або **-и**: *ті́ний, одпо́види*; після шиплячих **-ей**: *подоро́жжey*; може мати паралельні форми: *гу́си - гу́сей, гу́сий; обы́рви - обы́рвій, обы́рвів*.

Давальний відмінок множини має флексію **-ям**; при основах на **ж, ч, ш, [щ]** - флексію **-ам**: *ті́ням, ко́стям, осі́ням, ве́рф'ям, крі́кв'ям, подоро́жжам*.

Знахідний відмінок множини має форму називного відмінка, [для назв істот -родового]: *гу́си - гу́сей, гу́сий*.

Орудний відмінок множини має флексію **-ями**, а після основ на **ж, ч, ш, [щ]** - флексію **-ами**: *пі́сьнями, ві́стями, ве́рф'ями, до́лонями, подоро́жжами, ми́шами*. Зустрічаються іменники з флексією **-ми**, напр.: *кі́стми і ко́стями, осі́нми і осе́нями, до́лонми і до́лонями, гу́сми і гу́сями, гру́дми і гру́дями*.

Місцевий відмінок множини має флексію **-ях**, а після основи на **ж, ч, ш [щ]** - флексію **-ах** або **-ох**: *в о́бла́стях, на ко́стях*,

на об'єрв'ях, при зустр'їчах. Зустрічаються також паралельні форми: в мїшах і в мїшох.

Четверта відміна іменників

Четверта відміна іменників, як і третя, на групи не поділяється.

Зразки відмінювання іменників четвертої відміни

Однина

Н.	гач-а	тел-я
Р.	гач-ат-е (-ат-и)	тел-яте
Д.	гач-ату (-ати)	тел-яту
З.	гач-а	тел-я
Ор.	гач-атом	тел-ятом
М.	гач-ати	тел-яти
Кл.	гач-а	тел-я

Н.	вим-я	імен-о (ім'я)
Р.	вим-яте	імен-и
Д.	вим-яту	імен-и
З.	вим-я	імен-о (ім'я)
Ор.	вим-ятом	імен-ом
М.	вим-яти	імен-и
Кл.	вим-я	імен-о

Множина

Н.	гач-ат-а	тел-ят-а
Р.	гач-ат	тел-ят
Д.	гач-ат-ам	тел-ят-ам
З.	гач-ат-а	тел-ят-а
Ор.	гач-ат-ами (-ми)	тел-ят-ами (-ми)
М.	гач-ат-ах (-ох)	тел-ят-ах (-ох)
Кл.	гач-ат-а	тел-ят-а

Н.	<i>вим-ен-а</i>	<i>ім-ен-а</i>
Р.	<i>вим-ен</i>	<i>ім-ен</i>
Д.	<i>вим-ен-ам</i>	<i>ім-ен-ам</i>
З.	<i>вим-ен-а</i>	<i>ім-ен-а</i>
Ор.	<i>вим-ен-ами</i>	<i>ім-ен-ами</i>
М.	<i>вим-ен-ах</i>	<i>ім-ен-ах (-ох)</i>
Кл.	<i>вим-ен-а</i>	<i>ім-ен-а</i>

Правопис окремих відмінкових форм іменників четвертої відміни

Називний відмінок однини іменників четвертої відміни має флексію **-я**, після шиплячого **-а**: *те́ля, вовче́ня, козе́ня, па́ця, га́ча, ку́рча, хло́пча, дівча, поро́ся, я́гня, го́рня* та паралельні форми: *ім'я - іме́но, плем'я - племе́но*. Іменники ці приймають суфікси **-ат-, -ят-, -ен-** у всіх непрямих відмінках.

Родовий відмінок після суфікса **-ат-, -ят-** має флексію **-е**, після суфікса **-ен-** флексію **-и**: *теля́те, курча́те, іме́ни, племе́ни*.

Давальний відмінок після суфіксів **-ат-, -ят-** має флексію **-у** (рідше **-и**), після суфікса **-ен-** флексію **-и**: *паця́ту, ягня́ту, гача́ту, горня́ту* або *горня́ти, дівча́ту* або *дівча́ти, іме́ни, племе́ни*.

Знахідний відмінок має форму називного відмінка: *вовче́ня, ко́ліща, ім'я*.

Орудний відмінок має флексію **-ом**: *вовче́н'ятом, гача́том, те́лятом, горня́том, ко́ліщ'ятом, іме́ном, племе́ном*.

Місцевий відмінок має флексію **-и**: *на гача́ти, при ко́ліща́ти, в іме́ни*.

Кличний відмінок збігається з називним відмінком.

Множина

Усі відмінкові форми множини мають суфікси **-ат-, -ят-, -ен-**.

Називний відмінок множини іменників четвертої відміни має флексії **-а**: *гача́та, ягня́та, горня́та, іме́на, ви́мена, племе́на*.

Родовий відмінок множини має нульову флексію: *гача́т, те́лят, і́мен*.

Давальний відмінок множини має флексію **-ам**: *курча́там, гуся́там, гача́там, племе́нам, ви́менам, іме́нам*.

Знахідний відмінок множини має форму однакову з називним відмінком для іменників, що не є назвами людей, тварин: *горня́та, ко́лиця́та, іме́на, племе́на* або форму однакову з родовим відмінком для назв людей: *покли́кати хло́п'ят, дівча́т*; або паралельні форми однакові з родовим та називним відмінками множини для назв тварин: *гна́ти гуся́т і гуся́та, пас-ти те́лят і теля́та*.

Орудний відмінок множини іменників четвертої відміни має флексію **-ами**, проте в деяких випадках флексію **-ми**: *курча́тами – курча́тми, дівча́тами – дівча́тми, ко́лиця́тами – ко́лиця́тми, іме́нами, племе́нами*.

Місцевий відмінок множини має флексію **-ах**. Зустрічаються випадки паралельної флексії **-ох**: *на теля́тах – на теля́тох, на вовче́нях – на вовче́няхтох, на гача́тах – на гача́тох, в горня́тах, в іме́нах*.

Відмінювання іменників, що не мають однини

За флексією називного відмінка іменники, що не мають форми однини, поділяються на кілька груп:

1. з флексією **-и, -и́**: *ді́ти, сі́ни; зальо́ты, окуля́ры*; також географічні назви: *Су́ми, Карпа́ты, Аль́пы, А́нды*;
2. з флексією **-і́**, після голосного **-ї́**: *две́рі, гра́блі, дрі́жджі, коно́плі, гу́сьлі; Гіма́ляї, Черні́вці*; з флексією **-е**: *лю́де (Лю́де до́бры, помо́жете мі́ вийти́ з то́й бі́ды!)*.
3. з флексією **-я́**: *ві́нця*; з флексією **-а**: *воро́та, я́сна, ды́рва*.

У родовому відмінку частина цих іменників має паралельні флексії: **-ей, -и́й**: *лю́дей – лю́дий, сі́ней – сі́ний, две́рей – две́рий, ді́тей – ді́тий, са́ней*, з флексією **-ів, -ї́в**: *схо́дів, вибо́рів, окуля́рів*,

граблів, Чернівців, Гімалаяв, Андів; з нульовою флексією: вил, Сум, Карпат; з випадним **-е, -о**: ясел, гушель, конопель, обценьог.

У давальному відмінку ці іменники мають флексію **-ам, -ям**: вілам, курам, сходам, зносінам, окулярам, сіням, дітям, граблям, Черкасам, Гімалаям, розкошам, дріжджам.

У знахідному відмінку ці іменники мають таку ж форму, як і в називному, крім деяких, які можуть мати паралельні форми: діти - дітей - дітий, люди - людей - людий, гроши - грошей.

В орудному відмінку ці іменники мають флексію **-ами, -ями**: воротами, окулярами, Карпатами, Гімалаями. Але зустрічаються і паралельні форми з флексією **-ми**: курами - курми, сінями - сіньми, дверями - дверми, грошами - грішми, пінязми.

Місцевий відмінок має флексію **-ях, -ах**. Проте зустрічаються також флексії **-ох, -(ь)ох**: на воротах, на зборах, в Гімалаях, в Карпатах, на дітях і дітьох, в сінях і сіньох, на дверях і дверьох, в яслах і ясьлах, на людях і на людьох.

Зразки відмінювання множинних іменників

Н.	Р.	Д.	З.	Ор.	М.
двері(-и)	дверий	дверям	двері	дверями(-ми)	дверях
люди	людий(-ей)	людям(-ом)	людий(-и)	людми	людох

Творення іменників

Нові іменники утворюються шляхом префіксації або суфіксації коренів слів, шляхом складення окремих коренів або утворення від інших частин мови. Поряд із власними слов'янськими префіксами (над-, пере-, пре-, при-, з-, в-, від-, од-, от-, за-, під-, вы-, на-, по-, зу-, с-, пра-) і суфіксами в лемківських говірках є ціла низка запозичених суфіксів [і префіксів], переважно з грецької та латинської мов. Такі суфікси

і префікси звуть ще інтернаціоналізмами, бо вони вживаються у багатьох мовах світу.

Найпоширенішими серед запозичених префіксів є: **анти-** (*антициклон*), **контр-** (*контрреволюція*), **ультра-** (*ультрареакціонер*), **де-** (*декольтація*), **дез-** (*дезативізація*), **ре-** (*реконструкція*), **інтер-** (*інтернаціоналіста*), **екс-** (*екскурсія*), **ін-** (*інвазія*), **е-** (*еміграція*).

Іменники на означення осіб за їх фахом, належністю до політичних напрямів, течій утворюються за допомогою суфікса **-іст-, -ист-** (*альпініст, моторист*), назви суспільних формацій, [течій у мистецтві, науці, віросповідань тощо] найчастіше містять у собі суфікс **-ізм-, -изм-, -їзм-**.

Серед іменникових запозичених суфіксів слід назвати ще такі широковживані, як **-атор** (*агітатор, механізатор*), **-ер-, -єр-** (*комбайнер, контролер*).

Нові, утворювані за допомогою суфіксів, іменники можна поділити на дві основні групи:

- I. іменники, що означають нові поняття порівняно з початковою основою або коренем, напр.: *сад - сад-івник, робота - робітник*;
- II. іменники, що означають те саме поняття, що й початкова основа або корінь, але вносять у нього той чи інший відтінок (здрібності, зневаги, пестливості, згрубілості): *дуб - дубок - дубочок - дубище*.

I. Суфікси, за допомогою яких утворюються іменники з новим, відмінним від початкового значенням

1. Суфікси для утворення назв людей за належністю їх до політичних та наукових напрямів, за характером їхньої діяльності або занять:

-ар-, -яр-: *кобзар, косар, чкoляp, муляp, тeсляp, збрoяp*;
-ец-, -єц-, -овец- (**-івец-**): *купец, урядовец*;
-ик-: *мeдик, фізик*;
-овик-: *фронтoвик*;
-ач-, -яч-: *oрач, сіяч, слухач, бріхач, діяч*;

-тель-: *управитель, учитель, мучитель*;
-ник-: (також з **-ів-, -аль-, -иль-**): *заступник, керівник, бурильник, в'язальник*;
-аль-: *коваль, фюрналь*;
-ій-: *палій, крутій*;
-ух-: *пастух*;
-ир-, -ер-: *бригадир, шофер, командер*;
-яр-, -єр-: *касяр, касієр*;
-ист-, -іст-, -їст- (іншомовного походження): *капіталіста, гокеїста*²⁷;
-ор-: *кондуктор, директор, ревізор*;
-атор-: *організатор, препарат*;
-ант-, -янт-: *інтригант, спекулянт, окупант*.

Іменники жіночого роду цієї групи утворюються від відповідних іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к(а), -ц(я)**: *гокеїстка, кондукторка, ревізорка, бригадірка, шоферка, організаторка, спекулянтка, робітниця, заступниця, хемічка, фізичка, слухачка, учителька, касієрка, пастушка, палійка, в'язальниця*. Незалежно від чоловічого роду утворилися: *ткаля – ткачыха, прала, швачка, прачка*.

2. Суфікси на означення людей за їх зовнішніми або внутрішніми ознаками і якостями, за національністю, за місцем проживання:

-ник-: *співбесідник, зрадник, мерзотник*;
-ун-: *веселун, крикун, брехун*;
-ак-: *дівак, жебрак, рыбац*;
-ец-, -єц-: *хлопець, буковинець, бельгієць, українець, кудерявець*;
-ич-: *москвич, в'ятич* (історизм);
-ин-, -анин- (-янин-): *грузин, криничанин, приданянин* [‘весільні гості з приданим у перший день весілля’ – П. 2001, с. 317];
-ень-: *красень, блазень, дурень*;
-ій-: *плаксий*;
-к(о): *хвалько*;
-ай-: *недорікай* ‘тот, што не гварит добрі’;
-ер-, -єр- (інш. пох.): *панікер, фряєр*;

- аль-: *брида́ль, пе́рда́ль*;
- уль-: *ста́руль* 'старезний чоловік';
- иль-, -ил(я): *воро́жилъ* 'тот, што воро́жит', *ворожи́ля* (ж. р.);
- ул(я): *бабру́ля, бриду́ля, бейду́ля* ['жінка, яка бреше, говорить незрозуміло' – П. 2001, с. 26];
- ур-: *лобу́р*;
- яр-: *ры́б'яр*;
- ар(а), -ер(а): *чуда́ра (чуде́ра)*;
- ар-: *проса́тар* ['людина, яка просить на весілля або в куми' – П. 2001, с. 324], *коса́тар*;
- ус-, -усь-, -усь(о): *обде́ртус, бра́тусь, сы́нусь, тату́сьо*;
- ас-: *кри́вас, бри́дас, ду́рнас, руда́с*;
- оз-: *лобоз (лобу́р), корно́з (ке́рноз)* ['кнур' – П. 2004, с. 135, 146];
- ц(я), -ц(а): *зб́йця, збу́йця, кі́ця*;
- ць(о): *тату́цьо, Вану́цьо*;
- аш-, -яш-, -ш-: *при́ста́ш, то́рга́ш, вы́вія́ш, сы́на́ш, ло́та́ш* ['латаття' – П. 2001, с. 188];
- ош-: *фу́ярош* ['сопілкар, той, хто виробляє сопілки' – П. 2001, с. 414];
- ят(а): *добря́та* 'добрий чоловік';
- так-: *глу́птак, бо́ртак*;
- ень-: *уче́нь*;
- ман-: *ле́гма́н* 'лінійний чоловік'
- ис(я): *Ма́ріся*;
- ус(я): *маму́ся, діву́ся, панну́ся, бабу́ся, сестру́ся, Теклю́ся*;
- ын(я): *знає́мкы́ня, же́нькы́ня*;
- ан(я): *суха́ня, босорка́ня* ['відьма, чарівниця' – П. 2004, с. 32].

Іменники жіночого роду утворюються так само, як і в першій групі. Зауваження слід зробити лише для кількох типів:

- а) суфікс **-ин-** при утворенні назв жіночого роду втрачається:
болга́рин - *болга́рка*, але *грузи́н* - *грузи́нка*;
- б) перед суфіксом **-к(а)** кореневий **к** чергується з **ч**: *еди́нак* - *еди́начка*, *ди́вак* - *ди́вачка*, *же́брак* - *жебра́чка*, *глу́птак* - *глу́птачка*;

- в) суфікс **-ун-** у словах жіночого роду замінюються суфіксом **-ух-**: *крикун - крику́ха, веселун - веселу́ха*;
- г) від таких слів, як *інді́єц, бельгі́єц*, іменники жіночого роду утворюється за допомогою суфікса відмінного від суфікса чоловічого роду: *інді́янка, бельгі́йка*.

3. Суфікси, за допомогою яких утворюються іменники, що означають назви збірних понять, назви речей, рослин та істот, просторових понять, назви дії, стану або наслідку дії, назви узагальнюючі і абстрактні:

- ин(я), -ин(а)**: *гарбузі́ня, паучі́на, яри́на* (у лемківських говірках подвоєння **н** немає);
- ник-, -няк-**: *ві́шняк, виногра́дник, со́сняк*;
- ур(а)** (інш. пох.): *адвока́тура, профе́сура*;
- ат-, -ят-** (інш. пох.): *дека́нат, старо́стат, секретарі́ят*;
- н(я)**: *бурса́чия*;
- в(а)**: *тата́рва, му́жва*;
- от(а)**: *бідота́, голо́та, ли́хота*;
- ія**: *браті́я, компані́я, гуцу́лія*;
- ік-, -ик-, -ник-**: *у́лик, ча́йник, бу́дзік*;
- иц(я)**: *гнили́ця, дзвіни́ця, поли́ця*;
- к(а)**: *ми́ска, ко́льска, шкля́нка*;
- ок-**: *припе́цок, мліно́к, мо́лоток, моту́зок, заку́ток*;
- ак-, -як-**: *де́ржак, сто́як, кі́стяк, ле́жак*;
- л(о)**: *шы́ло, жа́ло, сті́йло*;
- ищ(е)**: *уді́лище, рі́чище, бойові́ще, селі́ще, урочи́ще, огні́ще*;
- иск(о)**: *пастви́ско, огни́ско, бо́йско, сіди́ско*;
- н(я), [-арн(я), -альн(я)]**: *пека́рня, цеге́льня, столя́рня, чыта́льня, друка́рня*;
- ач-**: *ро́гач, сі́кач, пуга́ч, куса́ч*;
- ар-**: *лі́хтар, ді́мар, ко́шар, тя́жар*;
- ін-**: *гре́бін, ре́мін, ка́мін*;
- ур-**: *ка́чур, га́чур, пі́скур* [*пі́скі́р* 'землерийка, мишоподібний гризун' – П. 2004, с. 231], *па́вур*;

- ун-: *цвѣ́ркун, ша́тун*;
- ан(я), -ян(я): *писа́ня, гуля́ня, будува́ня* (в лемківських говірках подвоєння **н** немає);
- ин(я), -ен(я), ен(я): *заохочи́ня, вчи́ня, озброє́ня*;
- ін(я), -їн(я): *крути́ня, крої́ня, боли́ня, стелі́ня, вишмарі́ня*;
- ан(я), -ін(я): *быва́ня* (від *быти*), *гря́ня, післа́ня, одда́ня, чека́ня, розлуча́ня, справова́ня, кля́ня*;
- тв(а), -тв(о): *бита́, гони́тва, шы́тво*;
- анин(а), -янин(а): *бігани́на, мішани́на, стріля́нина*;
- анк(а), -янк(а): *сьпіва́нка, оби́янка*;
- ив(о): *печи́во, моро́зиво*;
- ок-: *огры́зок, недої́док, зали́шок, во́лок, бі́лток, фу́ток* [‘удуд, одуд’ – П. 2001, с. 414];
- х-: *спа́лах, сьмі́х, дух, вь́вих*;
- ств(о), -цтв(о): *прияте́льство, ка́ліцтво, неу́цтво*;
- іст-: *вогкі́ст, урочи́стіст, да́вніст*;
- ин(а): *давні́на, нові́на, довжі́на*;
- ощ(і): *любо́щі, пусто́щі*;
- от(а): *темно́та, гірко́та, красо́та*;
- неч(а): *дорожне́ча, поро́жне́ча*;
- ель-, -оль-: *воро́бель, кырде́ль* [‘стадо овець або кіз’ – П. 2004, с. 135], *рыбе́ль* [‘морська чайка’ – П. 2004, с. 268], *го́рголь* ;
- аль-: *піска́ль, мо́таль, му́раль* [‘мурах, те саме, що муря́нка’ – П. 2004, с. 179];
- ил(а): *ружи́ла* ‘червоний віл’, *уди́ла*;
- ер-: *пу́пер* ‘пуп’;
- ыр-: *мі́хыр*;
- ор-: *гі́вгор* [‘птах’ – П. 2001, с. 62], *пі́скор, ці́пкор* [‘вид миші’ – П. 2001, с. 426];
- юс(ьо): *ко́нюсьо*;
- ец-: *кава́лец, сыпа́нец, хло́пец*;
- ич-: *паже́рич* [паже́рак ‘той, хто дряпає, пазуристий’ – П. 2004, с. 224], *сьві́тич* [‘світильник, ліхтар’ – П. 2004, с. 298], *ро́дич*;
- оч-: *во́роч*;
- ош- (-яш-): *пу́льош (пу́ляш)* [‘старий індик’ – П. 2001, с. 326];

- уш-: *сорокуш*;
- ет(а): *хлопѣта* (згрубіле від *хлопѣще*), *синѣта* (*синѣще*),
- от(а): *гырмѣта*, *праскот*, *клѣкот*;
- тель-: *зводитѣль*, *предводитѣль*, *настоятель*;
- ен-: *пелѣвен* [‘бокове сільськогосподарське приміщення для соломи, полови, сіна’ – П. 2001, с. 278], *обертѣн* [‘передня частина воза, яка забезпечує поворот дишла’ – П. 2004, с. 204], *сворѣн* [‘шворінь, металевий кілок завдовжки 25 см у передній частині воза’ – П. 2004, с. 279];
- к: *м’явк*, *дурк*, *гавк*;
- к(о): *гурко* ‘горлиця’, *дудко* [‘птаха з сім’ї горобиних з кольоровим чубком на голові’ – П. 2001, с. 94], *хутко*, *пійко*, *крамко*, *бійко*, *братко*, *підколѣдько* ‘*coturnix* [вид птаха перепілки]’, *ворожко* ‘ворожбит’, *нурко*.

II. Суфікси, за допомогою яких в основне значення

іменника вносяться додаткові відтінки значення (оцінки)

- ик- (замість -ец-, [-ок-]) [в інших українських діалектах]: *камѣник*, *ремѣник*, *рыдѣжык*, *карбик*, *лісик*, *рядик*, *гайк*, *мерзѣник*, *перстѣник*, *колик*, *вѣзик*;
- ок-: *дубок*, *садок*, *сынок*, *браток*, *рдѣжок*;
- ічок-, -ичок-: *потічок*, *конічок*, *столичок*;
- к(о): *відѣрко*, *лічко*;
- иц(я): *травіця*, *водиця*, *сестріця*, *молодіця*, *столиця*;
- ин(а), -ын(а): *хыжына*, *хустина*;
- инк(а), -ынк(а): *хустинка*, *хатинка*, *піщынка*, *годинка*;
- еньк-, -оньк-: *рученька*, *доленька*, *голівонька*;
- ец-: *вітѣрец*, *грунтѣц*;
- ен(я): *цуцѣня*, *камѣня*, *вовчѣня*;
- атк(о), -ятк(о): *воронятко*, *курчатко*, *горнятко*, *дітятко*;
- ц(е): *денце*, *сальце*;
- усь-, -юсь-, -ус(я), -ун(я): *татусь*, *матусь*, *бабуня*, *тамбусь*, *дзюрусь* ‘дірка’, *Павлюсь*, *Петрусь*, *бабусь*;
- як-: *сѣрняк* ‘сернюк’;
- ечк(о), -ячк(о): *селѣчко*, *здоровлячко*, *сонѣчко*;

- ичк(а): паличка, водичка, війничка;
- л(а): осла 'брусок', куро́патла;
- л(я): суля 'сука', шваля;
- ул(я): сиву́ля, бозу́ля, срайду́ля, реву́ля, старчу́ля, черну́ля, барну́ля, шаду́ля (назви корів);
- ер(а), -ар(а): чудера 'чудачка', бамба́ра, бамбе́ра 'назва ягід', муша́ра і муше́ра ['гусінь на капусті' – П. 2001, с. 212], машка́ра;
- ор(а): шкабо́ра 'тріщина';
- ур(а), -ор(а): саму́ра 'льоха', гачу́ра, квосю́ра, мишу́ра, ляшу́ра, млачу́ра;
- ес(а): масе́са 'повільна жінка', біхре́са 'міфічна постать';
- ез(а): трапе́за 'клопіт';
- иц(я): віхте́лиця ['вихор, віхола' – П. 2001, с. 52], родильни́ця;
- т-: дрант (са́ма дрант), літ 'злива', о́квіт 'іній';
- от(а): мрако́та, сухо́та, мокро́та, спраго́та, хоро́та, трепо́та, ляхо́та, мішо́та 'што перешка́джат, то гва́риш до ма́лої діти́нки: ід мішото!'
- ин(а): курча́тина, куря́тина, околоті́на, райсчи́на, загорті́на, свьяче́нина, зсідані́на, глубочи́на, уйчи́на;
- ын(я): швагрі́ня, гыркы́ня 'agaricus piperatus [вид їстівного гриба]', полотны́ня, кругы́ня 'сорт сливи', пустаты́ня 'пустиня';
- ан-, -ян-: волоса́н ['волос з кінського хвоста' – П. 2001, с. 54], кы́ян (то́та кы́ян);
- ан(я): суха́ня 'худа жінка', ропуха́ня, гальштукáня ['чорна вівця з білою плямою - краваткою' – П. 2001, с. 66], капа́ня;
- ун(а): білу́на 'біла корова', ма́муна;
- к(а) [який може входити у склад суфіксів -анк(а), -енк(а), -алк(а)]: студе́нка, покоше́нка, здава́нка, оповіда́нка, міша́лка;
- ушк(а): колоту́шка;
- альк(а), -ульк(а): носáлька ['ніздря' – П. 2004, с. 200], носу́лька [те ж саме], кату́лька ['очищений від кори відрізок стовбура смереки завдовжки 1 м, що використовується для виробництва паперу' – П. 2004, с. 134], ватра́лька ['кочерга, коцюба' – П. 2001,

- с. 40], *бобалька* [‘вид галушок, традиційна страва на Святвечір’ – П. 2004, с. 30];
- арк(а), -ерк(а):** *бамбарка, бамберка, гонтарка, конярка* [‘конюшня, стайня для коней’ – П. 2004, с. 144];
- урк(а), -юрк(а):** *навурка* [‘пава’ – П. 2001, с. 272], *жаб’юрка* [‘слизька маса, що утворюється на поверхні стоячої води’ – П. 2001, с. 101];
- ов’янк(а):** *бобов’янка, горохов’янка*;
- унк(а):** *бобрунка* ‘зозулька’;
- ечк(а), -очк(а):** *хустечка (хусточка), татаречка, фрайречка, дівочка, дзевечка, шопечка, студенечка*;
- іг(а):** *чепіга*;
- ог(а):** *стрижого* [‘шуга, дрібний лід, що з’являється на ріці перед весняним льодоходом’ – П. 2004, с. 294];
- яг(а), -яг(а):** *куляга, малята* ‘што робит поволі’;
- ох(а):** *білоха, чорноха, буроха, барноха, панчоха*;
- ух(а):** *шкаруха* [‘струп, кірка, кора’ – П. 2004, с. 348], *плавуха, молодуха* ‘відданиця’, *повитуха*;
- в(а):** *моква* ‘сира погода’;
- яв(а):** *чернява, дробелява*;
- ищ(е):** *дзядище, садище, морозище, хлопчище, торжіще, кочержище, копривище*;
- ур(а), -юр(а):** *носіюра, баніюра* [б́анюр ‘ковбаня, глибока яма в річці’ – П. 2004, с. 24], *ціпура*;
- уг(а), -юг(а), иг(а):** *дідуга, п’яніюга, каліюга* [ка́ліюга ‘нечистоти, фекалії’ – П. 2004, с. 129], *саньчуга, дзядита* [‘старий, німецький дід; слаба, німецька людина’ – П. 2004, с. 76];
- юк(а):** *каменюка, шаблюка*;
- ань:** *горбань*;
- л(о):** *остріло, мастіло, дудло* [‘душло, порожня колода’ – П. 2001, с. 94];
- енц(е):** *пряденец* ‘прядено’;
- цтв(о):** *дівоцтво, жіноцтво*;
- иск(о):** *ліжиско* ‘скинута шкіра змії’, *торговіско, завезліско, зvezліско, тьміско, тмиско, дыхтовіско, бычіско*;

-ив(о): *оруживо* ‘інструмент’;

- іменники на **-а, -я** з суфіксами **-ат-, -ят-** у непрямих відмінках: *дітинча (-ат-и), когутя (-ят-и), куря (-ят-и), курча (-ат-и), панча, клуб'я, губча, птаща, гачурча, баран'я, стружча* ‘лента’, *книжча, колото́вча, опаленча* ‘буханець хліба’, *пищавча, гун'я*;

- іменники на **-а, -я** з суфіксом **-ен-** у непрямих відмінках: *поруча - поруче́н, поні́б'я, вим'я, ті́м'я - тіме́ни*.

У лемківських говірках зустрічаються часто іменники що мають значення збірності і закінчуються флексією **-а** або **-я**: *ова́дя, міхы́ря, стру́ча, кона́ря, листя, воло́ся, пуп'я, пупча, паті́ча, кі́ля, щамб'я* [‘тріски’ – П. 2001, с. 449], *су́ча (сук), кырна́ча* [‘патиччя’ – П. 2004, с. 136], *кря́ча (кряк), осе́тя, кві́тя, лича (лико), бы́ля* [‘картоплиння’ – П. 2004, с. 28], *замі́тя* (заміт).

Вони можуть приймати також суфікси:

-елячів(я): *дробелячів'я* [‘дрібнота’ – П. 2004, с. 84];

-еляч(а): *дробеля́ча*;

-ив(’я): *пташи́в'я*.

Деякі іменники жіночого роду приймають закінчення чоловічого роду. Це, зокрема, іменники з суфіксами **-ус(я)** в називному й у кличному відмінку: *ма́мусь, ку́мусь, ба́бусь, га́мбусь, Са́ндрусь* (від *Са́ндра* - Олександра), *Ма́ртусь, Ма́рись, Ма́русь*; а також *О́рин* (від *Ори́на*), *Ма́трон, Ма́рин, Ёвдох, Те́вдоск, О́лен, Улія́нк, Па́раск, Катри́н, Жо́фій, до́лин* (від *доли́на*: *До́лин орі́хова, хто́ тя бу́де огла́шував?*), *не́віст (Йди, не́віст, до па́ры), га́здын (га́здын мо́я ми́ла)*.

Складені корені слів

Іменники утворюються складанням основ різних частин мови: *півдру́га, мышпы́ргач, вельбі́б, лём-сьві́т (-ту)* ‘світлячок’.

Помітні деякі складення із дієслова в наказовому способі й іменника, напр. *завалипо́тік – завалипо́тока* (*Завалипо́точе!*

Юж мі ся по то́бі ходи́ти не хо́че); [а також інші:] *голо́нут* – *голо́ута* ‘неопірений птах’; *рыбово́да* – *рыбово́ди* ‘морська чайка’; *солотру́к* – *солотру́ка* ‘камінь для мелення солі’.

Рідко іменники утворюються складенням прикметника з іменником. Вживані в українській літературній мові «чорнобиль», «крутоголовий» у лемківських говірках не зрощуються, а виступають окремо: *чо́рна былъ, чо́рной были; кру́та голо́ва, кру́той голо́ви*.

Деякі іменники [подібні за звучанням і семантикою або лише з тим самим значенням] в українській літературній мові й у лемківських говірках різняться родом.

Лемківські говірки:	Українська літературна мова:
Жіночий рід	Чоловічий рід
<i>чу́ба, -би</i>	чуб
<i>дзю́ба, - би</i>	дзьоб
<i>ко́са, -си і кіс</i>	чорний кіс
<i>дро́зда, -ди і дрізд</i>	дрізд
<i>керт, -ти (В керти ружа преквитала, Ей, мати дівку заплітала – нар. пісня)</i>	сад, город
<i>титу́ла, -ли</i>	титул
<i>моты́ля, -лі</i>	мотиль
<i>квась, -си (та́ка квась)</i>	квас
<i>смрі́д, смроди (велика смрі́д)</i>	сморід
<i>нудь, - ди (та́ка нудь)</i>	нуд, такий нуд
<i>зру́ба, -би (зру́ба ліса)</i>	зруб
<i>мо́чар, -чари (Пред ва́шом хы́жом велька мо́чар. - нар. пісня)</i>	великий мочар

Середній рід	Чоловічий або жіночий рід
човно, -на (вельке човно) ямело, -ла зрінко, -ка і здрінко, -ка быро, бырва павіко, -ка	човен (великий човен) омела зіниця брова повіка
Чоловічий рід	Середній рід
бадыль, -ля (высокий бадыль)	било (бадилина – ж. р.)
Жіночий рід	Середній рід
бадыль, -лі (высока бадыль) быль, -лі (туга быль)	било міцне било

Крім однини і множини іменників, існує ще форма двоїни, яка залишилась зі ста-роруської мови: *Твої дві руки, дві очі. П'ю в руки твої!* (руки - руки, очі - ока, нозі - ноги, уха - усі (рідко). Слово *уши* має значення 'воші'.

Правопис суфіксів

1. Суфікс **-ар-, -яр-** пишеться без м'якого знака: *те́сляр, га́ндляр, писар*.
2. Після твердих приголосних [і й] **-ок-**, [після м'яких приголосних **-(ь)ок-**] якщо **о** випадає: *плу́жок, пеньок, га́йок*.
3. Голосний у суфіксі **-ик-** невинний, пишеться тільки через **и**: *ко́ник - коника*. В однозвучних суфіксах іншомовного походження пишемо **-и, -і, -ї**: *фі́зик, механі́к, проза́йк*.
4. Написання суфіксів **-ец-, -сц-, -иц-** розрізняємо за родом і відмінком слова: суфікс **-ец-, -сц-** мають іменники чоловічого роду в називному відмінку однини (в інших відмінках **е** випадає): *хло́пец - хлопця, бо́ец - бійця*; у жіночому роді суфікс має тільки невинне **и -иц(я)**: *сини́ця - синиц, ули́ця - улиц*.

5. Суфікси **-ечк(а), -ечк(о)** та **-ичк(а)** розрізняємо так: **-ичк(а)** - це поєднання суфіксів **-иц-** + **к**: *палиця - паличка, синиця - синичка*; всі інші іменники з сумнівними суфіксами мають **-ечк-**: *донечка, ручечка, ліжечко*.
6. Суфікс **-еньк-** пишемо тільки з **е**, а не з **и**: *ніченька, серденько*. У прізвищах *Шевченко, Гриченко* суфікс не має відтінку здрібнілості, тому не пишемо м'якого знака.
7. В іменниках, що означають продукт праці або матеріал, вживається суфікс **-ив(о), -ыв(о)**: *прядиво, печиво, мереживо*, але *марєво* (не матеріал).
8. Суфікси **-иск(о), -ыск(о), -їск(о), -ищ(е), -їщ(е)** пишуться з **и**, **ы** або **ї** (а не з **е, і**): *хлопчыско, стовпыско, гноїско, стовпыще, побоїще*.
9. Суфікси **-ин(я), -ен(я), -єн(я), -ін(я), -їн(я)** в лемківських говірках пишемо з одним **н**: *гарбузиня, вчення, маєня, доїня, возіня*.
10. Суфікси **-івец-, -овец-** у називному відмінку не пом'якшуються: *службовец, фахівец*.
11. У кінці суфіксів **-ист-, -іст-, -їст-** приголосний **т** не пом'якшується. У незапозичених словах із суфіксом **-іст-** відбувається чергування **і - о**: *впевненіст - впевнености, зліст - злости*.
12. У суфіксі **-ін-** при відмінюванні **і** чергується з **е**: *гребін - гребеня, камін - каменя*.
13. У суфіксі **-ен(ь)-** при відмінюванні **е** чергується з нулем звука: *квітен - квітня, липен - липня*, але *красень - красеня*.
14. Суфікс **-ен(я), -енят(а)** пишемо тільки з **е**: *козєня, козенята*.
15. Суфікси **-ск-, -зк-, -цк-** пишуться без м'якого знака: *Соболевска, Зберезкий, Словацкый*.
16. Сполучення суфікса **-цк-** з **-ин(а)** дає чергування **к - ч**, і наслідок асиміляції подвоюється **ч** перед **-ин(а)**: *прилучкый - Прилуччина, донецкый - Донецчина, турецкый - Туреччина*, але *Галичина*. Сполучення суфікса **-ск-** з **-ин(а)** дає чергування **к - ч** і внаслідок асиміляції **с** перед **ч** утворюється сполучення **шч = ш**: *Одеск + іна - Одещина; пісок - піск(у) + ина - піщина*.

ПРИКМЕТНИК

Значення прикметника та його синтаксична роль

Повнозначні змінні слова, що виражають ознаку предмета (колір, розмір, матеріал, з якого виготовлений предмет, смак) і змінюються за відмінками, числами й родами становлять лексично-граматичну групу – прикметники. Прикметник може виражати різноманітні властивості й ознаки предмета:

- розмір: *велька* (*хыжа*), *сине* (*небо*), *студений* (*вітер*), *малий*, *бідний*, *куций*;
- колір: *біле* (*полотно*), *червена* (*фана*), *зелений* (*лист*);
- смак: *квасне* (*молоко*), *солodka* (*кава*), *солений* (*огурок*);
- відношення до місця: *верхня* (*полиця*), *лівий* (*берег*), *задні* (*двері*);
- відношення до часу: *нічний* (*мотиль*), *літня* (*пора*), *осінній* (*ден*);
- приналежність: *хлопска* (*мудріст*), *сестрин* (*кожух*), *вовче* (*лігло*),
- внутрішні властивості: *спокійний* (*чловек*), *лінива* (*шкапа*), *запальне* (*дівча*);
- зовнішні ознаки: *горбатий* (*дзяд*), *кучерява* (*голова*), *маленьке* (*курятко*).

Прикметник виступає в реченні найчастіше в ролі означення: *Быв в нас з діда-прадіда власний край, И своя земля заорана, зелены горы, лісы, боры - чудний край.* У цьому реченні прикметники: *власний*, *заорана*, *зелены*, *чудний* є означеннями

до іменників, при яких вони стоять. Проте прикметник може бути також частиною складеного присудка, а інколи може й виконувати роль підмета, додатка, обставини. Заходячи в тісне сполучення з іменниками, деякі прикметники зливаються з ними в одне поняття, такий процес називається субстантивацією, а самі прикметники називаються субстантивованими прикметниками, напр.: *вартівний, лісничий* вже стали іменниками, а *бідний, старий, поранений, вчений, хворий* та інші залежно від контексту, можуть вживатися то як прикметники, то як іменники: *Знайдеш найстарішого у нас, што сів борода, повідж, же выконав розпоряджіння шлюсар Серєда*.

За ознаками прикметники поділяються на якісні, відносні і присвійні. Якісними називаються прикметники, які виражають ознаку одного предмета у більшій або меншій мірі: *червений – червеніший, грубий – грубіший*. Прикметники, що виражають ознаку, яка не може бути у більшій або меншій мірі, називаються відносними, напр.: *вовчий, вишневий, золотий, морозний, зимовий*. Вони найчастіше вказують на: а) матеріал: *кам'яний, земляний*; б) на місце: *водяний, гірський*; в) на час: *літній, зимовий, гнєшній*.

Відносні прикметники, що вказують на приналежність предмета якійсь особі, називаються присвійними, напр.: *маміна (кніжєска), сестріна (хустка)*.

Усі відносні й присвійні прикметники утворюються від іменників (рідко від дієслів) за допомогою відповідних суфіксів.

За своєю будовою прикметники можуть бути повні й короткі. У лемківських говірках зустрічаються найчастіше такі короткі форми: *повен, гóден, пєвен, ладен, зєлен, дрібен крāsен, ясен, варт, повинен*; іноді деякі з них можуть виконувати роль присудка, напр.: *Я ся гóден заклїсти, же то сьвата прáвда*.

Повні прикметники можуть мати стягнену й нестягнену форму. Нестягнена форма дає прикметнику відтінок урочистості й архаїчності та зустрічається переважно в поетичній мові, напр.: *[Єдно зіля маме – то Божєс древко. Третє зіля маме – то кінська м'ята (нар. пісня)²⁸]*. Стягнена форма стала нормою як

української літературної мови, так і лемківських говірок, напр.: *Розкішніма, червенима гніздами розквітат зая́ча капу́ста.*

Рід, число й відмінок прикметника цілком залежить від форми означуваного ним іменника. Прикметники змінюються за родами (чоловічий, жіночий, середній), за числами (однина і множина) і за відмінками (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий).

Ступені порівняння якісних прикметників

Розрізняють три ступені порівняння прикметників: звичайний, вищий і найвищий. Звичайний ступінь порівняння виражає ознаку в звичайній її формі без зіставлення: *сму́тний, злий, мо́лодий, ко́роткий, ста́рий.*

Якщо інтенсивність вияву ознаки якогось предмета відзначається безвідносно до інших подібних предметів, то прикметник вживається з певними префіксами і суфіксами. Найчастіше з цією метою використовуються префікси: **за-**, **пре-** (*заве́ликий, преве́ликий, задо́вгий, прэ́злий*) і суфікси: **-езн-**, **-енн-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-уват-** (*ста́ре́зний, страше́нний, ма́люсінький, довгува́тий*).

Вищий ступінь порівняння виражає більший чи менший ступінь даної ознаки порівняно з такою ознакою інших предметів: *Се́стра гне́ска спо́кійні́йша, ніж вче́ра.* Вищий ступінь утворюється за допомогою суфіксів: **-ш-**, **-іш-**, **-ійш-**: *мо́лодший, ста́рша, давні́йша, спо́кійні́йша, му́дріша.*

При творенні ступенів порівняння прикметники втрачають суфікси **-к-**, **-ок-**, **-ек-** перед суфіксом **-ш-** вищого ступеня: *глубо́кий - глуби́ший, дале́кий - дальи́ший, шви́дкий - швиди́ший*, але перед суфіксом **-іш-**, **-ійш-** зберігають **-к-**, **-ок-**, **-ек-**: *дзві́нкий - дзві́нкійши́й, жорсто́кий - жорсто́кіши́й.*

При творенні вищого ступеня за допомогою суфікса **-ш-** відбуваються певні зміни звуків **г, ж, з, с** основи звичайного ступеня, а саме: сполучення **з+ш, г+ш, ж+ш** дають **жч**: *доро́гий - доро́жчий, у́зкий - у́жчий, ни́зкий - ни́жчий*; сполучення звуків **с+ш** дає **щ**: *высо́кий - вы́щий.*

У деяких прикметників вищий ступінь утворюється від інших коренів: *малий* - *менший*, *добрий* - *ліпший*, *злий* - *гірший*, *великий* - *більший*.

Буває ще й складна форма, а саме: *більш спокійний*, *менш спокійний*. Інші слова, як: *дуже*, *далеко*, *барже*, *багато* не утворюють, а лише підсилюють вищий ступінь: *дуже старший*, *далеко бідніший*.

Найвищий ступінь порівняння виражає найвищу міру ознаки предмета порівняно з іншими предметами, що мають цю ознаку: *Штефан найспокійніший зовсім з робітників фабрики*. Найвищий ступінь утворюється від форми вищого ступеня даного прикметника за допомогою префікса **най-**: *найспокійніший*, *найнижчий*; або поєднанням слова **найбільш**, [**найбарже**] з формою звичайного ступеня прикметника: *найбільш високий*, *найбільш спокійний*, *найбарже веселий*.

Для особливого підкреслення при простих формах найвищого ступеня прикметника перед префіксом **най-** вживаються іноді частки **як і што**: *найстарший* – *якнайстарший*; *тихий* - *найтихий* - *штонайтихий*; *якнайдовший*; *штонайбільший*.

Від прикметників, що мають префікс **пре-** (*презлий*, *прекрасний*) вищий і найвищий ступені не утворюються.

Прикметники вищого і найвищого ступеня відмінюються як прикметники звичайного ступеня твердої групи.

Прикметники поділяються за відмінами на дві групи: тверду і м'яку. До твердої групи належить величезна більшість прикметників, що мають у кінці основи твердий приголосний: *готовий*, *горячий*, *сутий*, *округлий*, *німий*, *зелений*, *м'який*, *низький*, *косий*.

До м'якої групи належать прикметники, основа яких закінчується на м'який приголосний **н'** (*синій*, *верхній*, *давній*) або на **й** (*безкрай*). Подається список прикметників м'якої групи з основою на **н'**, оскільки в говірках вони ще не чітко визначились, а певній класифікації не піддаються: *будній*, *весінній*, *вечірній*, *давній*, *недавній*, *древній*, *літній*, *повнолітній*,

самобытний, новітний, обідній, пообідній, осінній, пізній, ранній, верхній, кругосвітній, задній, крайній, остатній, передній, середній, спідній, сторонній, сусідній, братній, дружній, матірній, городній, подорожній, достатній, життєвий, мужній, незабутній, освітній, порожній, присутній, путний, хазяїнський, хатний, художній, безодній. У цю групу входять також прикметники, утворені від прислівників, що мають перед суфіксом **-н-** звуки **ж** або **ш**: ближній, вчорашній, теперішній, а також прийдешній, сінешній та рідко вживаний прикметник орлий.

Відмінювання прикметників

Тверда група

Однина

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	червѐн-ий, уйкѐв	червѐн-а, уйкѐв-а	червѐн-е уйкѐв-е
Р.	червѐн-ого уйков-ого	червѐн-ой уйков-ой	червѐн-ого уйков-ого
Д.	червѐн-ому уйков-ому	червѐн-ій уйков-ій	червѐн-ому уйков-ому
З.	червѐн-ий уйкѐв	червѐн-у уйков-у	червѐн-е уйков-е
Ор	червѐн-им уйков-им	червѐн-ом уйков-ом	червѐн-им уйков-им
М.	...червѐн-ім ...уйков-ім	...червѐн-ій ...уйков-ій	...червѐн-ім ...уйков-ім

Множина

Н.	червѐн-ы, уйков-ы
Р.	червѐн-их уйков-ых
Д.	червѐн-им уйков-ым
З.	червѐн-ы уйков-ы
Ор	червѐн-има уйков-ыма
М.	...червѐн-их ...уйков-ых

М'яка група

Однина

	Чоловічий рід	Жіночий рід
Н.	літн-ій, безкра-їй	літн-я, безкра-я
Р.	літн-ь-ого безкрай-ого	літн-ь-ой безкрай-ой
Д.	літн-ь-ому безкрай-ому	літн-ій безкра-їй
З.	літн-ій безкра-їй	літн-ю безкра-ю
Ор	літн-ім безкра-їм	літн-ом безкрай-ом
М.	літн-ім безкра-їм (літн-ь-ому) (безкрай-ому)	літн-ій безкра-їй

	Середній рід
Н.	літн-є безкра-є
Р.	літн-ь-ого безкрай-ого
Д.	літн-ь-ому безкрай-ому
З.	літн-є безкра-є
Ор	літн-ім безкра-їм
М.	літн-ім безкра-їм

Множина

Н.	літн-і, безкра-ї
Р.	літн-іх безкра-їх
Д.	літн-ім безкра-їм
З.	літн-і безкра-ї
Ор.	літн-іми (-іма) безкра-їми (-іма)
М.	літн-іх безкра-їх

За цими зразками відмінюються всі прикметники. Виняток становлять лише складні прикметники типу білоліцій, круглоліцій (з другою основою -лиц-ий), які в одних відмінках мають твердий кінцевий приголосний основи ц, а в інших цей звук пом'якшений.

Однина

	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	<i>блідоліцйй</i>	<i>блідоліц-я</i>	<i>блідоліц-е</i>
Р.	<i>блідоліцъ-ого</i>	<i>блідоліцъ-ой</i>	<i>блідоліцъ-ого</i>
Д.	<i>блідоліцъ-ому</i>	<i>блідоліц-ій</i>	<i>блідоліцъ-ому</i>
З.	Н або Р.	<i>блідоліц-ю</i>	<i>блідоліц-е</i>
Ор	<i>блідоліц-им</i>	<i>блідоліцъ-ом</i>	<i>блідоліц-им</i>
М.	<i>блідоліц-ім</i> (<i>блідоліцъ-ому</i>)	<i>блідоліц-ій</i>	<i>блідоліц-ім</i> (<i>блідоліцъ-ому</i>)

Множина

	Для всіх родів
Н.	<i>блідоліц-і</i>
Р.	<i>блідоліц-их</i>
Д.	<i>блідоліц-им</i>
З.	Н. або Р.
Ор	<i>блідоліц-іми (-іма)</i>
М.	<i>блідоліц-их</i>

Прикметники закінчуються іноді в називному і знахідному відмінку однини на **-ы** замість **-ый, -ий**: *млады – млады́й (молодий)*. Він о малы, краткы час побанує.

Родовий відмінок однини жіночого роду: *добро́й, велько́й, сінью́й, біжо́й, кізьо́й, когутьо́й* (рідко вживане: *добро́ї, велико́ї або велько́ї*).

Давальний відмінок однини жіночого роду може мати паралельну форму: на **-і**: *велькі, сіні, біжі, когуті, кізі* (в укр. літ.: *добрий, великий, синій, божій, когутій, кізій*, які в лемківських говірках давніше зустрічались досить рідко).

Орудний однини чоловічого і середнього родів буває: *добрым, велькым, сіним, біжим, нізкым* (укр. літ. *низьким*), *кізим, когутим* частіше, ніж *добрім, великім, сінім, біжім, кізім*,

когутім. Орудний відмінок однини жіночого роду закінчується на **-ом, -(ь)ом, -(й)ом**: *до́бром, вельком, сіньом, кізьом, когутьом, безкра́йом*.

Називний відмінок множини для всіх трьох родів у твердій групі закінчується флексією **-ы**: *до́бры, твёрды, rozmaі́ты, білы, біжы, велькы*; а в м'якій групі флексією **-і** або **-ї**: *сіні, кізі, літні, безкра́ї*.

Орудний відмінок множини найчастіше має флексію **-ыма, -има, -іма, [-їма]** рідше **-ыми, -ими, -іми, -їми**: *дівча́тко з чорны́ма оча́ми; о́стрима ножа́ми; высо́кыма зу́бами; сині́ма фіра́нками; ка́рима кі́нми; наді́йніми лю́дми*.

Творення прикметників

Найважливішу роль у творенні прикметників відіграють суфікси, бо переважна більшість прикметників утворюється від інших частин мови за їх допомогою. Прикметників з непохідними основами небагато, це головним чином слова на означення кольорів: *сі́ній, бі́лий, ка́рий* тощо, а також *ма́лий, м'я́кый*.

Всі відносні й присвійні, а також більшість якісних прикметників утворюються за допомогою суфіксів від різних частин мови:

- від іменників: *голо́ва - голо́вний*;
- від займенників: *чы́й - ничы́йний*;
- від числівників: *три - трі́йча́стий*;
- від дієслів: *переко́нува́ти - переко́нли́вий*;
- від прислівників: *те́пер - тепе́рішній*;
- від прикметників: *чо́рний - чорня́вий*.

Прикметники утворюються ще й способом складення основ. Це так звані складні прикметники. Складні прикметники за своїм утворенням бувають різних типів, а саме:

- утворені від складних іменників: *парово́зний, землеупо́рядний, водонапі́рний*;
- від іменника і прикметника: *легкоатле́тичний*;

- від числівника й іменника: *п'ятимісячний, двохкілометровий*;
- від двох прикметників: *темночервений, темносиний*²⁹;
- від прикметника і прислівника: *маловідомий, широкознаний*;

Префіксальним способом прикметники утворюються від різних частин мови: *премудрий, безкрай, розчухраний, піддоптаний, залятий*.

Розрізняємо три основні групи суфіксів, за допомогою яких утворюються прикметники:

1. Суфікси якісних прикметників з підгрупами:
 - а) суфікси, за допомогою яких утворюються прикметники, що виражають ознаку без додаткових відтінків;
 - б) суфікси, за допомогою яких утворюються прикметники, що означають міру виявлення ознаки;
 - в) суфікси, за допомогою яких утворюються прикметники з відтінком пестливості або здрібнілості.
 2. Суфікси відносних прикметників з підгрупами:
 - а) суфікси, за допомогою яких утворюються власне відносні прикметники;
 - б) суфікси, за допомогою яких утворюються присвійні прикметники.
- Суфікси мішаного типу.

Суфікси якісних прикметників:

Суфікси **-ив(ий), -лив(ий), -к(ий), -ок(ий), -л(ий)**: *правдивий, плаксивий, переконливий, пустотливий, обачливий, легкий, солодкий, низкий, глибокий, одинокий, широкий, зрозумілий, запеклий, підлий, стиглий, змарнілий*.

Суфікси **-уч(ий), -юч(ий), ач(ий), -яч(ий), -ущ(ий), -ащ(ий)** діеприкметникового походження: *блискучий, колючий, стоячий, летючий, лежачий, пропачий, гулячий, заGREбу́чий*.

Суфікс **-м(ий)** у віддієслівних прикметниках: *любимий, знайомий, відомий*.

Суфікси **-ав(ий)**, **-яв(ий)**: *білявий, жовта́вий, чорня́вий, дзюра́вий*.

Суфікс **-л-** [+ **-яв(ий)**] : *кістля́вий, сухорля́вий, трухля́вий*.

Суфікси **-уват(ий)**, **-юват(ий)**: *зеленува́тий, червенува́тий, синюва́тий, біснува́тий, дуплува́тий, піскува́тий, глеюва́тий, сукува́тий*.

Суфікси **-аст(ий)**, **-яст(ий)**, **-ист(ий)**, **-іст(ий)**: *золота́стий, попеля́стий, барві́стий, плечы́стий, розложы́стий, тро́йстий, особі́стий*.

Суфікс **-ат(ий)**: *зуба́тий, ока́тий, чуба́тий, горба́тий, волоха́тий*.

Суфікс **-овит(ий)**: *гонорові́тий, грошові́тий, родові́тий*.

Суфікси **-езн(ий)**, **-елезн(ий)**, **-енн(ий)**, **-анн(ий)**: *старе́зний, грубе́зний, довже́лезний, си́ленний, страше́нний, неблага́нний, нескі́нченний, стара́нний, свяще́нний*.

Суфікси якісних прикметників, за допомогою яких утворюються прикметники з відтінком пестливості або здрібнілості:

Суфікс **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-юсіньк-**, **-юсеньк-**: *мале́нький(-і), любе́нький(-і), близесе́нький(-і), гарнюсе́нький(-і), білюсі́нький(-і), то́нюсі́нький(-і)*. Після цих суфіксів виступає паралельна флексія **-ий** або **-і**.

Суфікси, за допомогою яких утворюються
власне відносні прикметники:

Суфікси **-ов(ий)**, **-ьов(ий)**, **-йов(ий)**, **-ев(ий)**, **-єв(ий)** - прикметники з цими суфіксами вказують на відношення до матеріалу або до інших різноманітних ознак: *сосно́вий, смереко́вий, дубо́вий, лісо́вий, ви́шньовий, гру́шевий, жы́тьовий, стальо́вий, польо́вий, краю́вий, майо́вий, казко́вий, мите́вий, науко́вий*.

Суфікси **-ск-**, **-цк-**, **-зк-** надають прикметникам узагальненої ознаки зв'язку з місцем, національністю, родом занять тощо. Після цих суфіксів у називному відмінку однини чоловічого роду зустрічається подвійна флексія **-ый** або **-і**: *сі́льський(-і), мо́рський(-і), украї́нський(-і), запо́різький(-і), німе́цький(-і)*,

турецкий(-і), материнский(-і), ковальський(-і).

Суфікс **-ч(ий)**: творчий, виборчий, господарчий, дівочий, жіночий.

Суфікси, за допомогою яких утворюються присвійні прикметники:

Присвійні прикметники утворюються від назв людей, тварин і взагалі істот. За допомогою суфікса **-ів-** утворюються прикметники чоловічого роду, за допомогою суфікса **-ов(а)** – жіночого роду, **-ов(е)** – середнього роду від іменників з твердою основою: *Петро – Пётрів – Петрова – Петро́ве; братів – братова – братове*. При основі на м'який приголосний форма жіночого і середнього роду може мати **-ьов(а), -ьов(е), -ев(а), -ев(е)**: *няньова – няньове, чколярева – чколяреве, учительова – учительове*.

При основах іменників на **-ій** в чоловічому роді виступає форма з **-їв**, у жіночому роді паралельно з **-йов(а), -єв(а)**, в середньому з **-йов(е), -єв(е)**: *Олексійв – Олексійова (Олексієва) – Олексійове (Олексієве)*.

За допомогою суфікса **-ин(а,е)**, після голосного **-їн(а,е)**, утворюються прикметники від іменників жіночого і чоловічого роду на **-а, -я**: *сестрин(а,е), бабин(а,е), Аннин(а,е), Надіїн(а,е), материн(а,е)*. За допомогою цього ж суфікса утворюються прикметники від назв тварин: *цапінний, качиний, орлиний, козиний і козячий, куриний і курячий*.

Суфікси мішаного типу:

Частина суфіксів служить для творення якісних і ідносних прикметників. Умовно такі суфікси можна віднести до мішаного типу. Найпродуктивнішими серед них є: **-н-, -ан-, -ян-, -ічн-(-ичн-, -ічн-), -альн-(-яльн-)**, напр.: *гарний, втішний, літний, річний, підводний, орний, народний, матерній, зіздяний, вітряний, водяний, гречаний, воцаний, дерев'яний, вовняний, музичний, логічний, героїчний, хемічний, ідеальний, теніальний, діяльний, збиральний, персональний*.

Правопис прикметникових суфіксів

1. У прикметниках з суфіксом **-н-**, утворених від основи, яка закінчується на **н**, пишемо два **нн**: *осін – осінний, кін – кінний, стіна – стінний*.
2. У прикметниках з суфіксами **-енн-**, **-янн-** на означення вищої міри ознаки пишемо два **нн**: *здоровенний, височенний, страшенний*; так само з префіксом заперечення **не-** у прикметниках діеприкметникового походження: *невблаганний, нездоланний, незліченний*; також *здійснений, старанний*.
3. Суфікси **-ов-**, **-(ь)ов-**, **-(й)ов-** пишемо так: після твердих приголосних та **ж, ч, ш** пишемо **-ов-**, після м'якого приголосного **-(ь)ов-**, а після голосних **-(й)ов-**, після м'якого **ц'** **-ев-**: *дубовий, грушовий, ружовий, вишньовий, польовий, гайовий, крайовий, крицевий*.
4. Суфікси **-овит-** та **-уват-** розрізняються значенням. Прикметники з суфіксом **-овит-** означають повну міру ознаки: *грошовитий, родовитий*, а прикметники з суфіксом **-уват-** означають недостатню міру ознаки: *синюватий* (не зовсім синій), *жовтуватий, теплуватий*.
5. Прикметники з суфіксами **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, **-юсіньк-** перед **к** мають м'який знак: *малесенький(і), білосінький(і), давненький(і)*. У прикметникових суфіксах **-ск-**, **-зк-**, **-цк-** у лемківських говірках м'який знак перед **к** не пишеться: *харківська, турецьке, запорізьке*.
6. Після **л** перед **-ск-** пишемо м'який знак: *сільська, ковальська*.

Правопис складних прикметників

Складні прикметники можуть утворюватися від двох і трьох основ. Ці основи бувають іменникові і прикметникові. Складні прикметники можуть писатися разом або через дефіс.

Разом пишуться:

1. Складні прикметники, утворені з трьох і більше складових частин: *древньослов'янський(і), паровозоремонтний*.
2. Складні прикметники, утворені від прикметника й іменника,

які передають одне поняття: *сільськогосподарський(і), легкоатлетичний*. Так само пишемо складні прикметники, перша основа яких іменникова, а друга прикметникова або дієслівна: *працевда́тний, снігоза́тримний*.

3. Складні прикметники, першою частиною яких є прислівник: *загальнови́домий, новоутворе́ний*. Але прислівники, що самі є членами речення, пишемо окремо: *рі́зко окресле́ний, тяжко зрозу́мий*.
4. Складні прикметники, що означають один колір або його відтінки, а не механічне поєднання кількох кольорів: *яснозе́лений, темносі́ній*³⁰.
5. Складні прикметники, першою частиною яких є числівник: *триде́нний, семирі́чний, сімдесятип'ятирі́чний, шты́рітoнний*.

Через дефіс пишуться:

1. Складні прикметники, утворені від власних назв, які прийнято писати через дефіс: *алма-а́тінський(і)* (від *Алма-Ата*), *ню-йоркський(і)* (від *Нью-Йорк*), *соціал-демократи́чний*, а також проміжні сторони світу: *півні́чно-захі́дний, півні́чно-схі́дний*.
2. Складні прикметники, утворені від двох і більше незалежних одна від одної основ: *маши́но-тракто́рний, мовно-літерату́рний*; також складні прикметники, перша частина яких має суфікс **-ико, -іко**: *істори́ко-літерату́рний, ботани́ко-зоологі́чний*.
3. Складні прикметники, що означають механічно поєднані в одному предметі два і більше кольорів: *синьо-зеле́но-черве́ний (олу́вок)*.

Правопис часток не і ні з прикметниками

Частка не пишеться разом з прикметником:

- 1) коли прикметник без **не** неживається: *неща́сний, ненави́стний, непохитний*, а також з **недо**: *недорослі́й, недоби́тий*;
- 2) коли прикметник разом з **не** становить одне поняття: *нездорови́й (хво́рий), неглубо́кий (мі́лкий), неста́лий [змі́нний]*.

Частка **не** пишеться окремо від прикметника:

- 1) при протиставленні: *Він не здоровий, а кусьцьок простуджений.*
- 2) коли заперечується ознака даного прикметника: *я не хвóрий; тот дуб не ста́рий.*

Частка **ні, ни** завжди пишеться окремо: *Ни східний, ни північний вітер до́йджу не принесе.*

ЧИСЛІВНИК

Значення числівника

Повнозначні змінні слова, що означають кількість або порядок предметів при лічбі і змінюються за відмінками, називаються числівниками.

Залежно від значення й ролі в реченні числівники поділяються на: кількісні (з підгрупами: збірні, дробові, неозначені) і порядкові.

Кількісні: *е́ден, два, шты́рі, п'ят, шіст, вісем (о́сем), де́сят, е́дена́дцет, ші́стдеся́т, осе́мдеся́т, дев'я́тдеся́т, ті́сяч* і т.д.; збірні: *дво́є, четве́ро, п'яте́ро, осме́ро, двадцете́ро*; дробові: *дві тре́тіх, півтора, сімна́дцет чоты́рдеся́тих, е́дна ті́сячна*; неозначені: *кі́лька, кі́лькана́дцет, декі́лька* і т.п.

Порядкові: *пе́рший, тре́тій, ші́стий, се́мий, о́смий, п'ятна́дцетий*.

Кількісні числівники не мають граматичних ознак числа й роду та змінюються тільки за відмінками. Виняток становлять числівники *е́ден* і *два*. Числівник *е́ден* відмінюється за родами: *е́ден, е́дна, е́дно* і за числами: *е́ден – е́дни*; числівник *два* вживається в чоловічому і середньому роді, а *дві* - в жіночому.

У дробових числівниках чисельник є кількісним, а знаменник - порядковим: *три се́мих, дві тре́тіх, о́сем трина́дцетих* тощо.

Порядкові числівники виступають у реченні в ролі означення і мають усі форми прикметника - рід, число, відмінок: *дру́гий, дру́га, дру́ге, дру́гом, дру́гьма, ші́стий, ші́ста, ші́сте, ші́сты, ші́стыма*. У випадках субстантивізації, коли числівник входить у тісно зв'язані словосполучення і підпорядковує собі

іменник, він може виконувати роль підмета: *Сім б́ратів жы́ли в тій хыжці*. Іноді кількісний числівник виступає підметом, присудком: *Ёден і́цы ёден – два*.

За морфологічним складом числівники бувають прості, складні й складені. Простими називаються числівники, що мають один корінь: *ёден, два, три, шты́рі, п'ят, шіст, сім, осем, дев'ят, десят, сто, тісяч, двоє, трое, п'яте́ро, десяте́ро*, а також неозначені: *кілька, скілько́ма*.

Не слід плутати прості числівники *два, три, п'ят* і інші з іменниками *дві́йка, трі́йка, п'яті́рка*, напр.: *дві п'яті́рки, п'ят п'яті́рок*.

Складними називаються числівники, складені з двох числівників, з'єднаних в одне слово: *ёдена́дцет, двана́дцет, трина́дцет, шты́рна́дцет, осемна́дцет, дев'ятна́дцет, два́дцет, три́дцет, чоты́рдеся́т, п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, осемдеся́т, дев'ятдеся́т, дві́ста, шты́рі́ста, осёмсот, обидва, півто́ра, кількана́дцет, кількадеся́т, кілька́сот*.

Складеними називаються числівники, що складаються з двох, трьох і більше простих чи складних самостійних числівників: *сто п'ятдеся́т дев'ят*. У такому числівнику кожне слово пишеться і відмінюється окремо.

Утворюються майже всі порядкові числівники від відповідних кількісних за допомогою флексій *-ый, -ий*: *п'ят - п'ятий, осем – восьмий, шістсот – шістсотий, [тісяч] – тисячний*; від *ёден – перший, два – другий, шты́рі – четвертий, три – третій*.

У складених порядкових числівниках прикметникової форми набуває лише останнє слово: *сто дев'ятдеся́т восьмий, шты́рі́ста другий*.

Зв'язок числівників з іменниками

Порядкові числівники змінюються за родами, числами й відмінками. У реченні бувають означеннями і узгоджуються з означуваним іменником: *се́мий рік, се́мим ро́ком*.

Кількісний числівник *єден* узгоджується з іменником у іслі, роді, відмінку: *єден чоловік, єдна дівка, єдно піро, єдны будинкы, єдыма будинками*.

Числівники *два, три, штырі* підпорядковують іменники, які стоять при них у формі називного відмінка множини: *дває хлопы або два хлопы, два коні, дві дівкы, три столы, штырі кніжкы*.

Числівники *п'ят, шіст, сім* і т. д. підпорядковують іменники в родовому відмінку множини: *п'ят відер, шіст столів, сім книжок* і т. д. У непрямих відмінках числівники узгоджуються з іменниками: *штырьом братам, сімнадцітьом учням, чотырдесітьма осмома днями*.

Дробові числівники з'єднуються з іменниками так:

1) Дроби керують родовим відмінком однини залежного іменника: *0,3 км - три десятих кильомётра; 2/7 л - дві сёмых літра, 2/5 т дві п'ятих тонни*. Мішані числа з $1/2$ читаються так: *півдруга метра або півтора метра, півтретя або два і пів метра, півчетвёрта кильомётра або три і пів кильомётра*. Числа, в яких назва дробу приєднана до цілого числа сполучником *і*, керують тільки родовим відмінком однини: *7 1/2 км - сім і пів кильомётра*.

Неозначену, приблизну кількість можуть означати іменники: *маса (народу), тьма (люди), сила-силенна (худобы), прірва (роботи)*; при зміні форми слів *маса, прірва, тьма* форми залежних слів залишаються незмінними: *з масом народу, з масами народу*. Також кількісне значення мають деякі прислівники: *мало, кусьцьок, трішкы (компери), кус, кусціцьок, дуже, вельо, кельо, келькоро, много, даз – раз*.

Відмінювання числівників

Кількісні числівники *єден*, *два*, а також складені, в які входять *єден* і *два* змінюються за родами. Числівник *єден* змінюється за родами і числами.

	Однина			Множина
	ч. р.	ж. р.	с. р.	
Н.	<i>єден</i>	<i>єдна</i>	<i>єдно</i>	<i>єдны</i>
Р.	<i>єдного</i>	<i>єдної</i>	<i>єдного</i>	<i>єдным</i>
Д.	<i>єдному</i>	<i>єдній</i>	<i>єдному</i>	<i>єдних</i>
З.	<i>єден (єдного)</i>	<i>єдну</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор	<i>єдним</i>	<i>єдном</i>	<i>єдним</i>	<i>єдныма</i>
М.	<i>...єднім</i> (<i>...єдному</i>)	<i>...єдній</i>	<i>...єднім</i> (<i>...єдному</i>)	<i>...єдних</i>

	ч. і с. р.	ж. р.
Н.	<i>два</i>	<i>дві</i>
Р.	<i>двох</i>	<i>двох</i>
Д.	<i>двом</i>	<i>двом</i>
З.	<i>два (двох)</i>	<i>дві (двох)</i>
Ор	<i>двома</i>	<i>двома</i>
М.	<i>...двох</i>	<i>...двох</i>

Кількісні прості числівники *три* і більше не мають форм роду й відмінюються так:

Н.	<i>три</i>	<i>шты́рі</i>	<i>п'ят</i>
Р.	<i>трьох</i>	<i>шты́рьох</i>	<i>п'яти, п'ятьох</i>
Д.	<i>трьом</i>	<i>шты́рьом</i>	<i>п'яти, п'ятьом(-ом)</i>
З.	Н. або Р.	Н. або Р.	<i>п'ят або п'ятьох</i>
Ор.	<i>трьома</i>	<i>шты́рма (-ома)</i>	<i>п'ятма, п'ятьома</i>
М.	<i>...трьох</i>	<i>...шты́рьох</i>	<i>...п'яти, ...п'ятьох</i>

Н.	сім	осем, вісем
Р.	семи, семох	осмох
Д.	семи, семом	осмом
З.	сім або семох	Н. або Р.
Ор.	семома	осмома
М.	...семи, ...семох	...осмох

Числівники *шіст, дев'ят і десять*, а також складні числівники *єденадцет, дванадцет, тринадцет, штырнадцет, п'ятнадцет, шістнадцет, сімнадцет, осемнадцет (вісемнадцет і віснадцет), дев'ятнадцет, двадцет (двайцат), тридцет (трийцят)* відмінюються як *п'ят*.

Числівники *чотырдесят, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісемдесят, дев'ятдесят* відмінюються за таким зразком, як *п'ятдесят*:

Н.	<i>п'ятдесят</i>	<i>сто</i>
Р.	<i>п'ятдесяти або п'ятдесятьох (-ох)</i>	<i>ста</i>
Д.	<i>п'ятдесяти п'ятдесятьом (-ом)</i>	<i>ста</i>
З.	<i>п'ятдесят п'ятдесятьох (-ох)</i>	<i>ста</i>
Ор.	<i>п'ятдесятма п'ятдесятьома (-ома)</i>	<i>ста</i>
М.	<i>...п'ятдесяти ...п'ятдесятьох (-ох)</i>	<i>...ста</i>

У числівниках *двіста (двасто), триста, штыріста, п'ятсот (п'ятсто), шістсот (шістсто), сімсот (сімсто), осемсот (вісемсто), дев'ятсот (дев'ятсто)* відмінюються обидві частини, але пишуться вони разом:

Н.	<i>двіста (двасто)</i>	<i>триста</i>	<i>штыріста</i>
Р.	<i>двохсот</i>	<i>трьохсот</i>	<i>штырьохсот</i>
Д.	<i>двомастам</i>	<i>трьомстам</i>	<i>штырьомстам</i>
З.	<i>двіста (двасто)</i>	<i>триста</i>	<i>штыріста</i>
Ор.	<i>двомастами</i>	<i>трьомастами</i>	<i>штырмастами</i>
М.	<i>...двохстах</i>	<i>...трьохстах</i>	<i>...штырьохстах</i>

Н.	<i>п'ятсот (п'ятсто)</i>
Р.	<i>п'ятисот</i>
Д.	<i>п'ятистам</i>
З.	<i>п'ятсот (п'ятсто)</i>
Ор.	<i>п'ятмастами</i>
М.	<i>...п'ятистах</i>

Числівник 1000 читається: *тісяч* або *єден тісяч*.

У складених кількісних числівниках відмінюються всі складові частини:

Н.	<i>осемсто сімдесят шіст</i>
Р.	<i>осемсот сімдесяти шести</i>
Д.	<i>осмистам сімдесяти (сімдесятьом) шести</i>
З.	як Н.
Ор.	<i>осмомастами сімдесятма шістма (шістома)</i>
М.	<i>...осмистах сімдесяти (сімдесятьох) шести (шістьох)</i>

Збірні числівники *двоє, дває, обоє, обає, троє, шестєро* і т. д. у непрямих відмінках мають форми звичайних кількісних числівників: *двох, трьох, шестєрох, двом, трьом, шестєром* і т.

Порядкові числівники відмінюються як прикметники твердої групи в усіх родах і числах. Лише порядковий числівник *третій, трєтя, трєте* відмінюються як прикметник м'якої групи. У складних порядкових числівниках відмінюється лише останнє слово: *п'ят тісяч тріста сємий* – [п'ят тісяч] *тріста сємого* – [п'ят тісяч] *тріста сємому*.

У дробових числівниках чисельник відмінюється як кількісний, знаменник – як порядковий числівник: *двох п'ятих, двом п'ятим, двома п'ятима*. Числівники *півтора, пітора, півтораста, пітораста* не відмінюються.

Правопис числівників

У лемківських говірках числівники вимовляються твердо, в кінці них м'який знак не пишеться: *п'ят, шіст, дев'ят, шістнадцет, шістсот*. М'який знак пишемо тільки в числівниках *трьом, трьох, трьома, штырьом, штырьох* (у середині слова). У складених числівниках усі слова (сотні, десятки, одиниці) пишуться окремо.

У складних словах, першою частиною яких є числівник, що означає число двозначне, тризначне і більше, пишемо першу частину цифрами й з'єднуємо її з другою частиною дефісом: *90-літній, 1000-річний, 25-поверховий*.

Числівники *оба, обидва* узгоджуються з іменниками чоловічого роду, числівники *обі, обидві* з іменниками жіночого роду, а також з іменниками середнього роду давньої двоїни: *обі уха, на обі очы, обі oka*.

Для чоловічого роду вживається *тріє*: *тріє парібци, тріє парібці, тріє кісьцьове, тріє воьци*. Подібно для чоловічого роду вживається *штыріє*, а також *штыре* і *штырі*: *штыріє парібци, штыріє хлопці, штыре гудаці, штырі кісьцьове*.

[Форми непрямих відмінків цих числівників]:

Р. *трьох, штырьох*

Д. *трьом, штырьом*

Ор. *трьома, штырма*

М. ...*трьох, ...штырьох*

Заробив гарді на тых штырьох волах.

Числівники, які виражають многократно від *сто*, можуть не відмінюватися і звучать: *двасто, трісто, штырісто, п'ятсто* і т. д.

У числівниках *двайцят, трійцят* з'являється *й* замість *д* (пор.: двадцять).

Під час ткацьких робіт при численні кількості ниток вживаються числа: *еден і дваіцят, два і дваіцят, три і дваіцят, штырі і дваіцят*. Подібне явище зустрічається при сполученні одиниць з десятками, напр.: *Мі рік дев'ятий і п'ятдесятий* (замість *п'ятдесят дев'ятий*).

ЗАЙМЕННИК

Значення займенника

Повнозначні змінні слова, що не мають свого речового значення, а лише відносяться до різних понять, узагальнено означають їх, називаються займенниками.

Займенники можуть бути співвідносними з іменниками, прикметниками, числівниками, і залежно від того, з якими словами вони співвідносні, можуть виконувати різну синтаксичну роль і виражатись різними формами: *Моя душа ніколи не забуде того дарунку, што вєсна дала; вєсни такої не было і не буде, як та была, што за вікном цвіла* (Леся Українка).

У формі називного відмінка займенник може виконувати роль підмета, у непрямому відмінку - роль додатка: *А тепер, коли я вам потрібен, допоможте мі вийти на гору*. У цьому реченні займенник *я* в називному відмінку вжито в ролі підмета, займенники *вам* і *мі* (давального відмінка) вжиті в ролі додатків. Крім того, займенники можуть виконувати роль присудка, іменної частини складеного присудка, означення.

Класифікація займенників

За своїм значенням або за характером зв'язку з іншими словами займенники поділяються на такі групи:

1. Особові, найчастіше співвідносні з іменниками - назвами осіб: 1 особа - *я, ми*; 2 особа - *ти, ви*; 3 особа - *він, она, оно, они*.
2. Зворотний займенник *себе* (називного відмінка не має).
3. Присвійні, найчастіше співвідносні з прикметниками, що означають приналежність: *мій, наш, твій, ваш, їх, його, ей*,

свій. Займенник *свій* означає приналежність будь-якій діючій особі: *Я виконав свій план передчасно; ти тіж виконаш свій план передчасно; він виконує свій план старанно.*

4. Вказівні: *тот, то́та, то́то, сес, се́са, се́се, ота́кий(і), сті́льки, о́ний, нон, но́на, но́но, та́мтот, та́кий. Ота́кий ма́лий, а та́кий одва́жний!*
5. Питальні: *хто? што? який? чий? скі́лько? котрий?*
6. Відносні - ті самі займенники, що й питальні, тільки без питальної інтонації і вживаються переважно для зв'язку речень: *А за на́шом хы́жом ска́ла ся ко́лише. Та́кий ме́не лю́бит, што перо́чком пи́ше* (нар. пісня).
7. Означальні: *весь, вся́кий(і), і́нший, са́мий, сті́льки, ка́ждий, сам.*
8. Заперечні, утворені з часткою **ни-** від питальних займенників: *ни́хто, ни́што, ния́кий(і), ні́чий, ни́котрий, ни́которий, жа́ден.*
9. Неозначені, утворені від основ відносних з частками **хоц-, да-, де-, аби-, -си, -небуд:** *хо́ц-хто, хо́ц-што, хо́ц-яка, хо́ц-чий, хо́ц-котрий, да́хто, да́што, да́який, да́чий, да́котрый, аби́хто, и́тоси, чы́йси, хтоси, што-не́буд, котрий-не́буд і т.п.*

Відмінювання особових займенників і зворотного займенника *се́бе*

Однина і множина можуть різнитися не тільки флексією, а й цілою основою: *я - мы, ты - вы* і т. д.

	Однина		Множина	
Н.	<i>я</i>	<i>ты</i>	<i>мы</i>	<i>вы</i>
Р.	<i>мене (м'я)</i>	<i>тебе (тя)</i>	<i>нас</i>	<i>вас</i>
Д.	<i>мені (мі)</i>	<i>тобі (ті)</i>	<i>нам</i>	<i>вам</i>
З.	<i>м'я (мня, ня)</i>	<i>тебе (тя)</i>	<i>нас</i>	<i>вас</i>
Ор	<i>мно́м (мнов)</i>	<i>тобо́м (тобов)</i>	<i>нами</i>	<i>вами</i>
М.	<i>...мені (мі)</i>	<i>...тобі (тя)</i>	<i>...нас</i>	<i>...вас</i>

	Однина			Множина
Н.	він	она	оно	они
Р.	його (нього)	єй (ней, їй)	його (нього)	їх, них
Д.	йому	їй (ей)	йому	їм
З.	його (нього)	єй (ю)	його (нього)	їх, них
Ор	ним	ньом	ним	німа, ними
М.	...нім (ньому)	...ні	...нім	...них (на ни)

	Однина	Множина
Н.	-	Займенник себе множини не має
Р.	себе (ся)	
Д.	собі (си, сой)	
З.	себе (ся)	
Ор	собом (собов)	
М.	...собі (ся)	

Особливості відмінювання та правопису

- Особові займенники *я, ты* і зворотний *себе* не мають форм роду, але з ними узгоджується в роді дієслово у формі однини минулого часу, залежно від статі діючої особи або співвідносного іменника: *Ваню, ты замкнув двері?*
- У родовому відмінку однини і множини особові займенники міняють основу *я - мене, ты - тебе, він - його, она - єй, мы - нас, вы - вас, они - їх*.
- Займенники 3 особи *він, она, оно* мають у родовому відмінку *його, єй* (рідко *їй*), але якщо при займеннику стоїть прикметник, то з'являється приставний звук **н**: *Нема його дома, приїшли до нього. Нема єй дома, а приїшли до ней її сусіди*. В орудному й місцевому відмінках приставне **н** з'являється завжди: *ним, ньом, в нім, в ні*.
- Знахідний відмінок має найчастіше форми енклітичні *м'я, мня, ня, тя, ю, ся* (рідше *мене, тебе, його, себе*): *Ходте до мня! Пішов до тя. Потребую ябка од тя. Тота шельма буде*

просіла до ся гостий. Мочится під ся. Зняв жу́пан зо ся. О м'я не стоїт.

4. У давальному відмінку однини найчастіше виступають енклітичні форми на **і** та **и**: *мі, ті, си*, напр.: *То мі ся пода́бат. Што́ о́ни ти гва́рят? Ку́пив си ча́чко. Він по́міг мі.* Зустрічається теж форма *сой*: *Я сой хлопец справедливий, Ніхто на мня нич не зна* (нар. пісня).
5. Орудний однини у 1-ій особі звучить *мном*, часто через дисиміляцію стає *вном, гном*, напр.: *пішов зо вном, надо́ гном, підо́ гном* (на східній Лемківщині зустрічається *мнов, мно́у*). Орудний відмінок 2-ої особи звучить: *то́бом*, а у східних районах: *то́бов (то́боу)*, зворотний [відповідно] - *[со́бом] - со́бов (со́боу)*.
7. Місцевий відмінок 1-ої ос. звучить: *мі* (рідше *ме́ні*), *о мі (о ме́ні)*, *при мі (при ме́ні)*: *Што́сик браку́є гво́ мі.* Друга особа в місцевому відмінку може мати *...то́бі* або *...тя*: *Нич дивно́го не ві́джу в то́бі й не ду́мам о тя, хлопче!*
8. У давальному відмінку однини зустрічається в жіночому роді форма *ні́є*, напр.: *Пришли́ ік ні́є три́є младе́нціє* (*ні́є* нагадує форму родового відмінка у старослов'янській мові).
9. Замість *його* в знахідному відмінку однини чоловічого роду подекуди утрималась давня форма на *ни*, напр.: *Вы́ляв то́ту во́ду на ни. Най си сяде на ни. За ни не пі́ду!* Подібна форма у місцевому множини.
10. Замість *них (їх)* зустрічається іноді форма *ні*: *Уви́дів то бо́цан і зле́тів на ні. За́роб'ю со́бі на ні (на пі́нязі).*
11. Орудний множини – *німа*: *ме́дже ни́ма* (давня форма двоїни).
12. Займенник *ви* при звертанні може мати значення однини (так звана пошання множина), напр.: *Ми́лий Ва́ню! Поздра́вля́м Ва́с з іме́нина́ми і рад є́м, же́ Ви и́щы ся трима́те при здо́ров'ю.* У листах, заявах тощо слово *Ви* пишеться з великої букви, чим підкреслюється пошана.

Відмінювання питальних, відносних, неозначених і заперечних займенників

	Однина		
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	який	яка	яке
Р.	якого	якої	якого
Д.	якому	якій	якому
З.	як Н. або Р.	яку	яке
Ор	яким	яком	яким
М.	...якім	...якій	...якім

	Множина
	Для всіх родів
Н.	які (якы)
Р.	яких
Д.	яким
З.	як Н. або Р.
Ор	якими
М.	...яких

	Однина		
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	чий	чья	чье
Р.	чийого	чийой	чийого
Д.	чийому	чийй	чийому
З.	як Н. або Р.	чью	чье
Ор	чийм	чийом	чийм
М.	...чийм	...чийй	...чийм

	Множина
	Для всіх родів
Н.	чийї
Р.	чийїх
Д.	чийм
З.	як Н. або Р.
Ор	чийм
М.	...чийїх

Однина

Н.	хто	што	дашто
Р.	кого	чого	дачого
Д.	кому	чому	дачому
З.	кого	што	дашто
Ор	кым	чым	дачым
М.	...кім	...чім	...дачім

Н.	дакто	ніхто	хоц-хто
Р.	дакого	нікого	хоц-кого
Д.	дакому	нікому	хоц-кому
З.	дакого	нікого	хоц-кого
Ор	дакым	нікым	хоц-кым
М.	...дакім	...нікім	...хоц-кім

Н.	ктоси (хтоси)	бодай-якій (-яке)	бодай-яка
Р.	когоси	бодай-якого	бодай-якой
Д.	комуси	бодай-якому	бодай-якій
З.	когоси	бодай-якого(-яке)	бодай-яку
Ор	кымси	бодай-якым	бодай-яком
М.	..кімси	..бодай-якім	..бодай-якій

Н.	леда-кто	вишелякий, -е, -а
Р.	леда-кого	вишелякого, -ой
Д.	леда-кому	вишелякому, -ій
З.	леда-кого	як Н. або Р. -у
Ор	леда-кым	вишелякым, -ом
М.	..леда-кім	..вишелякім, -ій

Особливості відмінювання та правопису

1. Питальні займенники *хто* (*кто*), *што* і утворені від них неозначені й заперечні займенники не мають множини й ознак граматичного роду, проте при *хто* (*кто*) і утворених від нього займенниках інших груп дієслово-присудок у минулому часі виступає у формі однини чоловічого роду, а при *што* і похідних

- у формі однини середнього роду: *Хто був вчѐра в клѐбі? Што бѐло вчѐра в клѐбі?*

2. При заперечних займенниках-підметах присудок буває обов'язково в заперечній формі з часткою **не**: *Ніхто ніде не бесідував. Ніщо не заваджало му писати.*

3. Неозначені займенники, утворені від питальних за допомогою різних часток, пишуться разом з частками **аби-, ани-, ни-, де-, да-, -си, вшелі-**: *аби́што, аби́яка, ні́кто, де́котрий, да́яке, ко́муси, што́си, вше́ліяку*; і через дефіс з частками **хоц-, буд-, бодай-, леда-, -небуд**: *хоц-ко́трий, бу́д-што, бо́дай-я́ке, леда-кто.*

4. Якщо в непрямих відмінках при заперечних чи неозначених займенниках вживається прийменник, то він може стояти між часткою і займенником, розділяючи їх: *а́би з чѐм, де в чѐм, ни про ш́то.*

5. Заперечні займенники пишуться разом: *нико́го, нико́му, ні́чим*, але прийменники можуть розривати ці слова: *ни од ко́го, ни при ко́му, ни з чѐм.*

Відмінювання присвійних займенників

Н.	<i>мѝй</i>	<i>мо́я</i>	<i>моє́</i>	<i>мої́</i>
Р.	<i>моѝ́ого</i>	<i>моѝо́й</i>	<i>моѝо́го</i>	<i>моѝѝ́х</i>
Д.	<i>мо́му (моє́му, моѝо́му)</i>	<i>моѝѝ́ (мої́)</i>	<i>моѝо́му (мо́му)</i>	<i>моѝѝ́м</i>
З.	Н. або Р.	<i>мою́</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>моѝѝ́м</i>	<i>моѝо́м</i>	<i>моѝѝ́м</i>	<i>моѝѝ́ма</i>
М.	<i>...моѝѝ́м</i>	<i>...моѝѝ́й</i>	<i>...моѝѝ́м</i>	<i>...моѝѝ́х</i>

Н.	<i>ваѝи</i>	<i>ваѝа</i>	<i>ваѝе</i>	<i>ваѝѝы</i>
Р.	<i>ваѝо́го</i>	<i>ваѝо́й</i>	<i>ваѝо́го</i>	<i>ваѝѝѝ́х</i>
Д.	<i>ваѝо́му</i>	<i>ваѝѝѝ́й</i>	<i>ваѝо́му</i>	<i>ваѝѝѝ́м</i>
З.	Н. або Р.	<i>ваѝу́</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>ваѝѝѝ́м</i>	<i>ваѝѝѝ́м</i>	<i>ваѝѝѝ́м</i>	<i>ваѝѝѝ́ма</i>
М.	<i>...ваѝѝѝ́м</i>	<i>...ваѝѝѝ́й</i>	<i>...ваѝѝѝ́м</i>	<i>...ваѝѝѝ́х</i>

Займенник *твій*, *свій* відмінюється як *мій*; займенник *наш* відмінюється як *ваш*. Присвійний займенник *їх*, *їхній* відмінюється як прикметник м'якої групи:

	Однина		
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	<i>їхній</i>	<i>їхня</i>	<i>їхнє</i>
Р.	<i>їхнього</i>	<i>їхньої</i>	<i>їхнього</i>
Д.	<i>їхньому</i>	<i>їхній</i>	<i>їхньому</i>
З.	як Н. або Р.	<i>їхню</i>	<i>їхнє</i>
Ор.	<i>їхнім</i>	<i>їхньом</i>	<i>їхнім</i>
М.	<i>в їхнім (в їхньому)</i>	<i>в їхній(ні)</i>	<i>в їхнім (в їхньому)</i>

	Множина
	Для всіх родів
Н.	<i>їхні</i>
Р.	<i>їхніх</i>
Д.	<i>їхнім</i>
З.	як Н. або Р.
Ор.	<i>їхніма</i>
М.	<i>в їхніх</i>

Вживання і правопис присвійних займенників

Присвійні займенники мають у родовому відмінку однини форми: *мої́ого*, *тво́його*, *сво́його*, *мо́йой*, *тво́йой*, *сво́йой*.

У давальному відмінку однини мають: *мо́му*, *мо́йому* або *мо́єму*; *мо́їй* або *мо́ї*; *тво́му*, *тво́йому* або *тво́єму*; *тво́їй* або *тво́ї*; *сво́му*, *сво́йому* або *сво́єму*; *сво́їй* або *сво́ї*.

В орудному відмінку однини мають: *мо́їм*, *мо́йом*; *тво́їм*, *тво́йом*; *сво́їм*, *сво́йом* (*мо́йом ру́ком*, *сво́йом голо́вом*, *тво́йом кыше́ньом*).

Відмінювання вказівних та означальних займенників

Н.	<i>тот</i> (той)	<i>та</i> (то́та, та́я)	<i>то</i> (то́то, то́с)	<i>то́ты</i>
Р.	<i>то́го</i>	<i>той</i>	<i>то́го</i>	<i>тых</i>
Д.	<i>тому</i>	<i>тій</i>	<i>тому</i>	<i>тым</i>
З.	Н. або Р.	<i>ту</i> (ту́ю, то́ту)	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>тим</i>	<i>том</i>	<i>тим</i>	<i>тыма</i>
М.	<i>...тім</i>	<i>...тії</i>	<i>...тім</i>	<i>...тых</i>

Н.	<i>сес</i>	<i>се́са</i>	<i>се́се</i>	<i>се́сы</i>
Р.	<i>со́го</i>	<i>се́й</i> [се́сой]	<i>се́го</i> [се́сого]	<i>сых</i> [се́сых]
Д.	<i>со́му</i>	<i>сі́й (сі)</i> [се́сий]	<i>се́му</i> [се́сому]	<i>сы́м</i> [се́сы́м]
З.	Н. або Р.	<i>су</i> [се́су]	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>сим</i>	<i>сом</i> [се́сом]	<i>сим</i> [се́сим]	<i>сы́ма</i> [се́сы́ма]
М.	<i>...сі́м</i>	<i>...сі́</i> [се́сий]	<i>...сі́м</i> [... се́сім]	<i>...сых</i> [...се́сых]

За зразком займенника *той* (*тот*) відмінюється займенник *отот* (*отой*), а за зразком *сей* займенник *отсей*. Перед займенником *то*, *та* стоїть *то* – [то́то], то́та.

Н.	<i>сам</i> (<i>са́мий</i>)	<i>са́ма</i>	<i>са́ме</i> (<i>са́мо</i>)	<i>са́мы</i>
Р.	<i>само́го</i>	<i>са́мой</i>	<i>само́го</i>	<i>са́мых</i>
Д.	<i>само́му</i>	<i>са́мій</i>	<i>само́му</i>	<i>са́мым</i>
З.	Н. або Р.	<i>саму</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>са́мим</i>	<i>са́мом</i>	<i>са́мим</i>	<i>са́мыма</i>
М.	... <i>са́мім</i>	... <i>са́мій</i>	... <i>са́мім</i>	... <i>са́мых</i>

Н.	<i>весь</i>	<i>вся</i>	<i>все</i>	<i>всі</i> (<i>у́сі</i>)
Р.	<i>всьо́го</i>	<i>всі́єї</i> (<i>всей</i>)	<i>всьо́го</i>	<i>всі́х</i>
Д.	<i>всьо́му</i>	<i>всі́й</i>	<i>всьо́му</i>	<i>всі́м</i>
З.	Н. або Р.	<i>всю</i>	Н. або Р.	Н. або Р.
Ор.	<i>всі́м</i> (<i>у́сі́м</i>)	<i>всьо́м</i>	<i>всі́м</i>	<i>всі́ма</i>
М.	... <i>всі́м</i>	... <i>всі́й</i>	... <i>всі́м</i>	... <i>всі́х</i>

Вживання і правопис деяких займенників

Вказівний займенник *се* може мати форму *сей* - *сей хлопець*. В орудному відмінку однини жіночого роду має форму *сом*: *сом бабом, сом дівком*.

За зразком займенника *са́мий* відмінюється займенник *та́кий(і)*, *та́ка*, *та́ке* (у множині: *та́кы*) і вказівний займенник *нон*, *но́на*, *но́но* - *нон чоловік, нона гора, нон телятко*. *Піду я на нон зелений вершенько. Не мам я позірку, лем на нону гірку. Їдй ты, їдй на нону долинку. Чого-с ходив до ного качмаря?*

Форми *тая*, *те́е*, *тую* надають мові відтінку урочистості, піднесеності: [*Не тая зозуля, а рідная мати, Выправила сына на війну стріляти* (нар. пісня)³¹].

Форма називного відмінка середнього роду *са́ме* може мати значення частки: *Улітку, са́ме серед дня, пустуючи, дурне*

я́гня са́мо заби́лося до рі́чки - нап'ї́тися водичкы́. (Л. Глібов)

Зворотний займенник *ся* звучить іноді місцево *са* або *шы*:
Ты мы́ишыя ю́ж барз до́вго.

Орудний відмінок множини багатьох займенників звучить часто на **-ма**, це давня форма двоїни: *ты́ма, тоты́ма, сима, всякы́ма, якы́ма, такы́ма, самы́ма, мо́йма, тво́йма, сво́йма*.
Напр.: *Зро́бив сво́йма пальця́ми; Сто́їт ме́дже тво́йма хыжа́ми. За якы́ма гора́ми те́че то́та рі́ка?*

ДІЄСЛОВО

Значення дієслова

Повнозначні змінні слова, що означають дію або стан предметів і змінюються за часами, особами, числами називаються дієсловами. Дієслова можуть означати дію конкретну: *малію (образ), рису (яму)*, і дію зовні не виявлену, яку важко спостерігати: *думаю (про дитину), чекаю (на лист), хочу спати*. Крім того, дієслова можуть означати стан: *лежу, хворію, одпочивають, живують*.

Для зв'язку з іншими словами у реченні дієслова мають низку форм. Крім неозначеної форми дієслова або так званого інфінітива, основними є форми особи (перша, друга, третя), числа (однина і множина), часу (теперішній, минулий, майбутній), роду в минулому часі (чоловічий, жіночий, середній). Дієслова мають також форми видів (доконаний і недоконаний) та способів (дійсний, умовний, наказовий).

До дієслів належать ще дієприкметники і дієприслівники, які мають свої граматичні форми й особливості.

Дієслово виконує дуже важливу роль у реченні. Найчастіше воно буває присудком.

Дієслова, дія яких переходить на інший предмет, називаються перехідними. Вони обов'язково мають при собі додаток у знахідному відмінку без прийменника, напр.: *Треба передати своїми словами зміст того оповідання*. Неперехідні дієслова, означають дію, яка не переходить на інший предмет: *Давно ту не ходять потяги, то й торы жєлізны порджавіли за літо*.

У частини дієслів граматичні ознаки неперехідності виражаються часткою **-ся** (**-сь**), напр.: *Гурт розсі́пався, розбі́вся, і, на ходу жегна́ючись, розійшла́ся ка́жда купка сво́йом доро́гом.* У цьому реченні всі дієслова неперехідні, їх дія не переходить ні на який предмет. Ця особливість дієслів виражена часткою **-ся**. Без цієї частки перші два дієслова означають перехідну дію (порівн.: *розсі́пав* што? - *зе́рно, розбі́в* што? - *шклянку*; обидва дієслова перехідні).

Дієслово *розійшла́ся* означає неперехідну дію, але утворене від цього ж кореня з іншим префіксом дієслово без частки **-ся** означатиме дію перехідну, напр.: *Де́сну пере́йшли батальйо́ни* (О. Десняк). Неперехідне дієслово *йшли* за допомогою префікса **пере-** набуло перехідного значення. Отже, за допомогою префіксів і суфіксів дієслова з неперехідним значенням можуть набувати перехідного значення, дієслова з перехідним значенням - неперехідного значення: *і́хати - переі́хати, лежа́ти - пролежа́ти*. Так само від перехідних дієслів творимо неперехідні за допомогою частки **-ся**: *ро́бит (што?) - роби́тся (чым?), пи́ше (што?) - не пи́шется (кому?)*.

Частка **-ся** в лемківських говірках при особових відмінюваннях найчастіше відокремлюється і стоїть у різних позиціях у реченні: після підмета перед дієсловом-присудком або після нього: *Як ся назі́ваш? Я ся не бо́ю. Він ся на́їв і насъ́ї́вався до́сит.* Коли частка стоїть безпосередньо після дієслова, тоді пишеться разом.

Частка **-ся, -си** була короткою формою займенника *се́бе*. З часом **-ся** втратило своє лексичне значення і стало вживатися як частка, є одним з основних засобів творення неперехідних дієслів від дієслів з перехідним значенням.

Усі дієслова з часткою **-ся** називаються зворотними. Залежно від того, якого відтінку надає новоутворенню частка **-ся**, розрізняємо кілька груп дієслів з цією часткою, а саме:

1. Власне-зворотні дієслова: *ми́ю (што?), ми́юся* — дія спрямована безпосередньо на виконувача її — *обгорта́тися, стримува́тися, рівня́тися*.

2. Взаємно-зворотні дієслова: *спотикаються, умовляються, цілюються.*
3. Пасивно-зворотні дієслова: *Небо завлѣклося хмарами. Фабрики одбудовуються.*
4. Середньо-зворотні дієслова: *затримати – затриматися, вклонитися, повернути – повернутися, боятися, плятатися, надїятися, сьміятися.*
5. Безособово-зворотні дієслова: *І спати ся ми не хце, і сон ня не бере. Не спится ми.*

Інфінітив (неозначена форма дієслова) називає дію, процес або стан поза такими показниками як час, спосіб, особа і число. Формою інфінітива позначається абстрактна, неактуалізована певним часом дія. Порівнявши форми *сьпівам* і *сьпівати*, можна зробити висновок, що перша з них вказує на одну особу (я), яка виконує дію, час виконання дії (дія виконується в час мовлення про неї), зв'язок з дійсністю (виконується реальна дія), в той час як друга позбавлена всіх згаданих ознак, тобто не вказує на ознаку особи, числа, часу і зв'язку з дійсністю. Інфінітиву властиві загальнодієслівні граматичні категорії виду (доконаний або недоконаний) і перехідності чи неперехідності. Подібно до називного відмінка однини іменників, інфінітив наводиться в словниках як початкова форма, висхідна номінація дії, стану або процесу.

Інфінітив може виконувати в реченні роль підмета (*Вчѣтися – завжди придасться*); може входити в склад складного присудка та виконувати роль другорядних членів речення: (*Спізнитися – завстидати себе. Приказав сьновѣ (што?) дати (чого?) їсти*).

Інфінітив утворюється за допомогою суфікса **-ти, -тися**; рідше **-ц, -ца** від кореня, що означає дію, стан: *зна-ти, грі-ти, сьмія-тися, рубá-ти, руба-ц, нарокова-ц, шыкова-ц*.³²

Дієслівні основи. Дієвідміни

Форми дієвідмінювання здебільшого утворюються від двох основ: основи інфінітива й основи теперішнього часу. Ці основи легко встановити в кожному випадку. Основа інфінітива визначається шляхом відокремлення суфіксів **-ти, -ц**, напр.: *писа́-ти, сьпі́в-а́-ти, бі́г-ти, мах-а́-ти, кліп-ну́-ти, клас-ти, терп-і́-ти, руба́-ц, вір-и́-ти, нос-и́-ти*.

Якщо від форми третьої особи множини теперішнього чи простого майбутнього часу відокремити флексію (особове закінчення), то лишиться основа теперішнього часу (або простого майбутнього): *пи́шут – пи́ш-ут, будую́т – буду́-ют, кри́чат – кри́ч-ат, но́с-ят*. У деяких дієсловах основи інфінітива і теперішнього часу збігаються: *вез-ти, нес-ти* – основи інфінітива і *вез-ут, нес-ут* – основи теперішнього часу.

Від основи теперішнього часу твориться ряд дієслівних форм, а саме:

- а) особові форми теперішнього часу (*вез-у, вез-еш, везе, вез-е́ме, вез-е́те, вез-ут; кач-ам, кач-аиш, кач-ат, кач-а́ме, кач-а́те, кач-аю́т*);
- б) особові форми майбутнього часу дієслів доконаного виду (*завезу, завез-еш, завез-е, завез-е́ме, завез-е́те, завез-ут*);
- в) форми наказового способу (*вез! вез-ме! вез-те!*);
- г) дієприкметники теперішнього часу (*везу́чий, качаю́чий*);
- д) дієприслівники теперішнього часу (*везу́чи, качаю́чи*) - рідко вживані.

Відповідно до відмінювання дієслів у теперішньому і майбутньому часі розрізняють два типи дієвідмін: першу і другу дієвідміну.

До першої дієвідміни належать дієслова, які в другій і третій особах однини та в першій і другій особах множини мають флексії з голосним **е, є** або з невинпадними **а, я**, а в третій особі множини закінчуються на **-ут, -ю́т**: *ка́жеш, ка́же, ка́же́ме, ка́же́те, ка́жут; сьпі́ваиш, сьпі́ват, сьпі́ва́ме, сьпі́ва́те, сьпі́ваю́т; ку́ляиш, ку́лят, ку́ля́ме, ку́ля́те, ку́ляю́т; гавка́иш, гавка́т, гавка́ме, гавка́те, гавка́ю́т*.

До другої дієвідміни належать дієслова, які в другій і третій особах однини та в першій і другій особах множини мають флексії з голосним **и, і, ї**, а в третій особі закінчуються на **-ат, -ят**: *го́ниш, го́нит, го́нїме, гоните, го́нят; заго́їш, заго́їт, заго́їме, заго́їте, заго́ят*.

Дієвідміни можна ще визначити за основою інфінітива. У граматиках узвичаєно дієвідміни визначати за належністю (чи неналежністю) даного дієслова до другої дієвідміни.

До другої дієвідміни належать:

1. дієслова, основа яких в інфінітиві закінчується на **и, і, ї**, що випадають в особових формах: *любіти - любит, люблят; горіти - горит, горят; летіти - лечу, летит, летят; доїти - дою, доїт, доят*;

2. дієслова, основа інфінітива яких закінчується на **а** після шиплячого звука, що зникає в особових формах: *держати - дер́жит, дер́жат; сичати - сичит, сичат; кричати - кри́чит, кри́чат*. Поза групами до другої дієвідміни належать окремі слова: *боятися - бої́тся, бо́ятся; стояти - стої́т, сто́ят; спати - спит, сплят; бігти - бі́жит, бі́жат*.

Всі інші дієслова належать до першої дієвідміни.

Дієвідміни

Час	Число	Особа	I дієвідміна	II дієвідміна
Теперішній	однина	1 ос.	<i>сьпі́вам, пі́шу</i>	<i>го́рю, сичу</i>
		2 ос.	<i>сьпі́ваш, пі́шиш</i>	<i>го́риш, сичиш</i>
		3 ос.	<i>сьпі́ват, пі́ше</i>	<i>го́рит, сичит</i>
	множина	1 ос.	<i>сьпі́ваме, пи́шеме</i>	<i>го́рїме, сичїме</i>
		2 ос.	<i>сьпі́вате, пи́ше́те</i>	<i>го́рите, сичи́те</i>
		3 ос.	<i>сьпі́вають, пі́шут</i>	<i>го́рят, сичат</i>

Час	Число	Рід	I дієвідміна	II дієвідміна
Минулий	однина	ч.	<i>сьпíвав, пíсав</i>	<i>гóрів, сíчав</i>
		ж.	<i>сьпíвала, пíсала</i>	<i>горíла, сичáла</i>
		с.	<i>сьпíвало, пíсало</i>	<i>горíло, сичáло</i>
	множина	ч., ж., с.	<i>сьпíвали, пíсали</i>	<i>горíли, сичáли</i>

Майбутній простий час має такі самі закінчення, як теперішній час: [засьпíвам], засьпíваш, засьпíват, засьпíваме, засьпíваєте, засьпíвають; [напíшу], напíшиш, напíшиє, напíшиєме, напíшиєте, напíшут; [згорю], згóриш, згóрит, згорíме, згорíте, згорят; [засíчу], засíчиш, засíчят, засичыме, засичыте, засичат.

Способи і часи дієслів

Здатність дієслів виражати ставлення мовця до дії з погляду дійсності або реальності її називається способом дієслова. Дієслова в лемківських говірках вживаються в трьох способах: дійсному, наказовому й умовному.

Дійсний спосіб виражає реальну дію, яка дійсно відбулася, відбувається або відбудеться: *Мам лем двох братів: молодший и́цы вчы́тся в мі́сті на різні́ка, а ста́рший закінчи́в ю́ж столя́рскы ку́рсы і́ буде пра́цював в столя́рни.*

Наказовий спосіб виражає не реальну дію, а лише виявлення наказу, заохочення, спонування до виконання: *Най вы́жне жы́то на го́рі! Бóдте здра́вы, кóме, й не гні́вайтесь!*

Умовний спосіб виражає дію, яка була б реальною за певних умов: *При́шов би я до вас в ка́ждий ве́чер, кед бы сте ми́ дали, што бы я хті́в* (нар. пісня).

Дійсний спосіб має форми теперішнього, минулого, давноминулого і майбутнього часів. У розповідному реченні вживаємо форми дієслів дійсного способу.

Теперішній час дієслів може виражати дію, що відбувається не тільки в момент, коли про неї говорять, а постійну дію, напр. *Трепле мі ся очко за тобом, рибочко. Треплют мі ся обі, пришли бы ку тобі* (нар. пісня). Теперішній час може виражатись у значенні майбутнього, напр.: *Авто їде в Київ заран*. Теперішній час може вживатися й у значенні минулого в тоні спокійної розповіді, напр.: *Пішов єм си стéжком в лісі і ѓпівам си во весь гóлос, аж ту раптом стадо диків появилoся*.

Теперішній час дієслів у лемківських говірках, на відміну від української літературної мови, в 3-ій особі однини і множини не має м'яких закінчень: *горит, горят; гьрмит; кóсит, косят; сиплют, сиплят; нóсит, нóсят, слухат, слухают; поздорóвлят, поздорóвляют; гріс, гріют; повідат, повідают*. У 3-ій особі однини в деяких дієсловах приголосний випадає в закінченні, напр.: *рече, гьне, зелéніс, плавле, жьїве (жьїє), кьє, шаньє*, але: *поберет, порплет*.

Перша особа множини має закінчення: **-ме, -еме, -аме, -име, -єме, -їме**: *плетéме, речéме, чуéме, хцéме, їдéме, сьпівáме, збирáме, знаме, доїме*.

Друга особа множини має закінчення: **-те, -ете, -ате, -ите, -їте**: *речéте, чуéте, хцéте, знáте, сьпівáте, збирáте, доїте, мыéте* і т.п.

Подекуди зустрічаються у першій особі однини паралельні форми на **-у(ю)** і **-м**: *знау(ю) - знам*.

Дієслова минулого часу найчастіше вживаються в описах подій, коли мають на увазі поступовий, послідовний виклад: *Сиділа страіні зморéна стáра на припéчку і скрептáла компері, а дым не містився в ко́мин і стéлився по́під повалу, а юж з-за ко́міна чу́ти, як бубоніли дітячы голóсы*. Іноді дієслова минулого часу можуть вживатися в значенні теперішнього або майбутнього часу: *Перепішу я тых пáру сторін - і робóту закінчив, ѓ то́вди пішли, гайда в ліс на гри́бы*.

Майбутній час, крім свого основного значення, може виражати дію постійну, що стосується всіх часів, напр: *Брехньом цілий світ проїдеши, але на́зад не вéрнешся* (нар. творчість).

У лемківських говірках є два види майбутнього часу: простий для дієслів доконаного виду і складений. Складена форма майбутнього часу складається з допоміжного дієслова *бути* і дієслова у минулому часі, напр.: *Возму дівча тай на ручки, буду ю колисав помалючки* (нар. пісня).

У складеному майбутньому часі особові форми допоміжного дієслова *бути* поєднуються з дієсловом, вираженим минулим часом в однині, напр.: *я буду сьпівав, я буду сьпівала, оно буде сьпівало*. У множині виникає поєднання особових форм допоміжного дієслова *бути* й інфінітива дієслова, напр.: *буде́ме сьпіва́ти, ви буде́те сьпіва́ти, они́ будут сьпіва́ти*.

Проста форма майбутнього часу утворюється з ідмінюваного дієслова за допомогою тих же закінчень, що й теперішній час. У простій формі майбутнього часу вживаються дієслова доконаного виду: *я пове́зу, ты пове́зеш* і т. п.

Складеною формою виражається майбутній час дієслів недоконаного виду.

Складної форми майбутнього часу, на відміну від української літературної мови [напр. *читатиму, читатимеш* і т. д.], в лемківських говірках немає.

Чергування приголосних

При творенні особових форм дієслів кінцеві приголосні основ **г, д, з, зд, к, с, ст, т, х** чергуються із звуками **ж, дж, ждж, ч, ш, шч (щ)**. Цими чергуваннями приголосних розрізняються перша і друга дієвідміни.

У частини дієслів першої дієвідміни кореневий приголосний інфінітива чергується в усіх особах обох чисел теперішнього і простого майбутнього часу:

г – ж: *мо́гти* [але й: *мо́чи*] - *мо́жу, мо́жеш, може́ме, може́те, мо́жуть; змо́гти, змо́жеш, змо́жуть;*

з – ж: *каза́ти* - *ка́жу, ка́же, ка́жуть; сказа́ти* - *ска́жу, ска́жеш, ска́же, ска́жуть;*

к – ч: *пе́кти* [але й: *пе́чи*] - *пе́чу, пе́че, пе́чут; спе́кти* - *спе́чеш, спе́че, спе́чут;*

с – ш: *писа́ти* - *пи́шу, пи́ше, пи́шут*; *написа́ти* - *напи́шу, напи́ше, напи́шут*;

х – ш: *коликха́ти* - *коли́шу, коли́шеши, коли́ше, коли́шут*; *заколикха́ти* - *заколи́шу, заколи́шеши, заколи́ше, заколи́шут*.

Таке чергування є ознакою першої дієвідміни. Проте не слід плутати ці дієслова з дієсловами, що і в інфінітиві мають той самий приголосний, тобто в яких немає чергування приголосних при відмінюванні:

страши́ти - *стра́шу, стра́шиши, стра́шит, стра́шат* - II дієвідміна;

страха́ти - *стра́хам, стра́хаши, стра́хат, стра́хают* - I дієвідміна.

У дієсловах другої дієвідміни кореневий приголосний інфінітива чергується лише в першій особі однини теперішнього і простого майбутнього часів; в інших особових формах лишається приголосний інфінітива:

д – дж: *ходи́ти* - *ходжу́, але ходи́ши, ходи́т, ходя́т*; *виходи́ти* - *виходжу́, але виходи́ши, виходи́т, виходя́т*;

з – ж: *грози́ти* - *гро́жу, але гро́зиши, гро́зит, гро́зят*; *пригрози́ти* - *пригро́жу, але пригро́зиши, пригро́зит, пригро́зят*;

зд – ждж: *їзди́ти* - *їжджу́, але їзди́ши, їзди́т, їздя́т*; *з'їзди́ти* - *з'їжджу́, але з'їзди́ши, з'їзди́т, з'їздя́т*;

с – ш: *коси́ти* - *ко́шу, але ко́сиши, ко́сит, ко́сят*; *выкоси́ти* - *выко́шу, але выко́сиши, выко́сит, выко́сят*;

ст – шч (ш): *пусти́ти* - *пу́щу, але пу́стиши, пу́стит, пу́стят*; *выпусти́ти* - *выпу́щу, але выпу́стиши, выпу́стит, выпу́стят*;

т – ч: *осьвіти́ти* - *осьві́чу, але сьві́тиши, сьві́тит, сьві́тят*; *засьвіти́ти* - *засьві́чу, але засьві́тиши, засьві́тит, засьві́тят*.

Треба розрізняти близькі за формою дієслова:

пусти́ти - *пу́щу, пу́стиши, пу́стят* - II дієвідміна,

пуска́ти - *пуска́м, пуска́ши, пуска́ют* - I дієвідміна.

Кореневі губні приголосні у першій особі однини і третій особі множини другої дієвідміни чергуються із

звукосполученням: губний + л: *любіти, люблю, любиш, ... люблят; тяміти – тямлю, тямииш, ... тямлят; спати – сплю, спиш, ... [сплят]; сопит, [соплю, сопиш], ... соплят.*

Особливості дієслів теперішнього часу

Дієслова у 3-ій особі однини і 3-ій особі множини завжди закінчуються твердо: *гóрит, гýрмит, кóсит, позéрат, гóрят, блі́щат, слуха́ют, і́дут, трясóут, рéчут, тнут, сині́ют, бéрут, ві́рують* і т. п.

Подекуди зустрічаються дифтонги в однині і множині: *ма́у – ма́ю* (але основна форма в лемківських говірках – *мам*), *зна́у – зна́ю* = *знам*; *Я ся кау – Я ка́юся; ма́ут, бесі́дуут, сьпіва́ут, пильну́ут.* Ці форми досить рідковживані, найчастіше є: *ма́ют, бесі́дуют, сьпіва́ють, пильну́ють.*

Перша особа множини закінчується на **-ме**: *і́деме, плетéме, речéме, чу́сме, хочéме (хцéме), хвали́ме, гні́вме, зберáме, зна́ме, ма́ме.* Дуже рідкими є форми на **-ми**: *не ма́ми*; але поруч *не ма́сме.*

Мають місце чергування приголосних в основах особових форм:

бо́сти – бо́ду, бо́деш, бо́де, ... бо́дут;

стрі́чи – стрі́жу, стрі́жеш, стрі́же, ... стрі́жут.

речи́ – речу́ і ре́ку, речеш, рече, речéме, речéте, речут,

жéчи – жэ́жу, жэ́жеш, жэ́же, жэ́жéме, жэ́жéте, жэ́жут,

пекти / пéчи – пéчу, пéчеш, пéче, печéме, печéте, пéчут,

могти / мо́чи – мо́жу, мо́жеш, мо́же, мо́жéме, мо́жéте, мо́жут,

кля́ти – кы́льну (кну), кы́льнеш, кы́льне, кы́льнеме, кы́льнете, кы́льнут (кнут)

зна́ти – знам, знаш, знат (зна), зна́ме, зна́те, зна́ют (зна́ут),

вті́кнути – вті́чу, вті́чеш, вті́че, вті́чéме, вті́чéте, вті́чут,

вті́кати – вті́кам, вті́каш, вті́кат, вті́каме, вті́ка́те, вті́ка́ют (вті́ка́ут),

думі́ти – думі́ю, думі́си, думі́є, думі́́ме, думі́́те, думі́́ют,

хотіти - *хочу, хочеш, хоче, хочеме, хочете, хочут (хотят),*
скричати - *скричу, скричиш, скричит, скричимо, скричите,*
скричат,
пищати - *пищу, пищеш, пищит, пищимо, пищите, пищат,*
стукати - *стукам, стукаш, стукат, стукаме, стукаєте,*
стукають,
стучати - *стучу, стучиш, стучит, стучимо, стучите, стучат,*
городити - *городжу, городиш, городит, городимо, городите,*
городят,
носити - *ношу, носиш, носить, носимо, носите, ношат,*
гасити - *гашу, гасиш, гасит, гасимо, гасите, гашат,*
волати - *волам, волаш, волат, воламе, волаєте, волають,*
кусати - *кусам, кусаш, кусат, кусаєме, кусаєте, кусають,*
імати - *імам, імаш, імат, імаєме, імаєте, імають,*
майдати - *майдаю, майдаєш, майдає, майдаєме, майдаєте, майдають,*
мырдати - *мырдаю, мырдаєш, мырдає, мырдаєме, мырдаєте, мырдають,*
кликати - *кличу, кликаш, кликат (кличе), кликаєме, кликаєте,*
кликають.

У багатьох дієсловах першої дієвідміни перша особа має закінчення **-ам, -ям**: *віскам, повідам, пам'ятаю, поливаю,*
квідаю, помагаю, скручу, позіраю, гніваю, каляю, віляю,
міняю і т. п.

Безособовість дієслів виражається третьою особою однини: *бліскає, змеркає, світає, капає, грає, капає,*
лапає, плаває, тріпає, дріпає, нарізає, жере, позімає, капає,
жугре³³, дудре³⁴, чухре³⁵, знат - зна, мат - ма.

Дієслова минулого часу

Особливість дієслів минулого часу полягає в тому, що вони в однині відмінюються за родами. У третій особі однини родова форма дієслова залежить від особового займенника або

іменника, з яким сполучується дане дієслово: *він писав, она писала, оно писало; робітник спав, дівка сьпівала, дере́во росло*. Перша і друга особи однини минулого часу узгоджуються з родом особи, яку заступають особові займенники *я, ты*: *я малював, ты малював, я малювала, ты малювала*.

У множині минулий час має одну форму для всіх трьох родів: *писали, думали, гра́бали, носили* і т. д.

Історична довідка про творення минулого часу

У лемківських говірках збереглася до деякої міри складна система часів зі староруської мови, яку втратила українська літературна мова. Форма минулого часу в лемківських говірках, так як і в староруській мові, складається з колишнього дієприкметника (напр.: *ходилъ, ходіла, ходіло; носилъ, носіла, носіло*) і форми теперішнього часу допоміжного дієслова *быти* (**-ем, -ес, -сме або -зме, -сте**). У зв'язку з занепадом **ъ**, суфікс **-лъ** змінився в лемківських говірках у **в**: *ходив, носив, робив* і т. п. Перед голосним звуком **л** зберігся: *ходіла, ходіло; носіла, носіло*. Тому в першій і другій особах однини та у першій і другій особах множини дієслова у минулому часі мають складену форму:

	Однина		
1 ос.	<i>ро́бив ем</i>	<i>ро́била ем</i>	<i>ро́било ем</i>
2 ос.	<i>ро́бив ес</i>	<i>ро́била ес</i>	<i>ро́било ес</i>
3 ос.	<i>ро́бив</i>	<i>ро́била</i>	<i>ро́било</i>
	Множина		
1 ос.	<i>ро́били сме або ро́били зме</i>		
2 ос.	<i>ро́били сте або ро́били зте</i>		
3 ос.	<i>ро́били</i>		

Третя особа однини втратила допоміжне дієслово **єст**, 3-я особа множини - допоміжне дієслово **суть** і залишились тільки колишні дієприкметникові форми: *ро́бив, ро́била, ро́било, ходив, ходіла, ходило; ро́били, ходили*.

Зустрічається теж скорочення допоміжного дієслова в другій особі однини з займенником **ты** + **с**: *Ты с мі повів, же не підеш до мене.*

Якщо основа інфінітива закінчується на приголосний звук, то в минулому часі в формі чоловічого роду суфікс **-в-** відпадає, напр.: *пéкти* - *п'юк*, *нéсти* - *нюс*, *мо́гти* - *міг* (із зміною давніх **о**, **е** на **ю** або **і** в новому закритому складі); в інших формах суфікс **-л-** зберігається: *пéкла*, *пекло*, *пекли*; *несла*, *несло*, *несли*, *могла*, *могло* і т. д. (без зміни **о**, **е** на **і**, **ю**).

Якщо приголосний **с** в кінці основи інфінітива виступає на місці старих **д**, **т**, то він відпадає, а в усіх формах минулого часу зберігаються відповідні суфікси: *брéсти* (із *брéд-ти*) - *брів*, *брела* і т. д.; так само *вéсти* - *в'юв*, *вела*, *вело*; *плéсти* (із *плéт-ти*) - *плюв*, *плела*, *плело*, *плели*; *кла́сти* - *клав*, *клала*, *клало*, *клали*.

Якщо основа має суфікс **-ну-**, то цей суфікс у минулому часі може випадати: *мерзнути* - *м'юрз*, *мёрзла* і т. д.; *сохнути* - *сох* і *схнув*, *сохла* і *схнула*, *сохло* і *схнуло*, *сохли* і *схнули* (від *схнути*); *тисну́ти* - *тис*, *тисла* і т. д.; можливі й паралельні форми: *мёрзнув*, *мо́кнув*, *со́хнув*, *тис́нув*, *щез́нув*.

Суфікс **-ну-** зберігається у формах минулого часу, якщо він надає дієслову відтінку одноразовості чи несподіваності: *крикнув*, *пхнув*, *йойкнув*, *бухнув*, *махнув* та ін.

Давноминулий час

Давноминулий час утворюється додаванням до форми минулого часу основного дієслова форми минулого часу допоміжного дієслова **бути** за родами: **быв, была, было, были**, напр.: 1 ос. *ходив ём був*, *ходила ём была*, *ходило ём было*, 2 ос. *ходив ёс був*, *ходила ёс была*, *ходило ёс было*, 3 ос. *ходив був*, *ходила была*, *ходило было*, 1 ос. мн. *ходили сме были*, 2 ос. мн. *ходили сте были*, 3 ос. мн. *ходили были*. У третій особі однини і множини допоміжні дієслова **єст**, **суть** відпали: *Пішов ём був в Гамери́ку, але нічо́го ём ся не доробив; хы́баль ё́дних мозо́лів на ру́ках.*

Допоміжні дієслова **єм (м), єс (с), сме (зме), сте (зте)**, а також частка **-ся**, що має властивість відокремлюватися, можуть стояти в різних позиціях у реченні, напр.: *Йи́цы-м ся не ми́сьлів в ті́м ро́чку же́нити, му́їла-с мі ми́ла шті́си поро́бити* (нар. пісня).

Дієслово **бу́ти** зберегло до деякої міри частину своїх архаїчних форм староруської мови:

Особа		Лемківське	Українське	Староруське
Однина				
1 ос.	<i>я</i>	<i>єм (-м)</i>	<i>є</i>	<i>єсмь</i>
2 ос.	<i>ты</i>	<i>єс (-с)</i>	<i>є</i>	<i>єси</i>
3 ос.	<i>ві́н, ві́на, ві́но</i>	<i>єст</i>	<i>є</i>	<i>єсть</i>
Множина				
1 ос.	<i>мы</i>	<i>сме (зме)</i>	<i>є</i>	<i>єсьмо</i>
2 ос.	<i>вы</i>	<i>сте (зте)</i>	<i>є</i>	<i>єсте</i>
3 ос.	<i>они</i>	<i>суть</i>	<i>є</i>	<i>суть</i>

Відчувається теж тенденція вживання скороченої форми *є*, але дуже рідко. Часто зустрічається скорочена форма 1-ої особи *-м* і 2-ої особи однини *-с*: *Ци купі́ла-с підко́ву на я́рмаку?* - *Не купі́ла-м!*

Дієслово *бу́ти* має окремі форми майбутнього часу: *бу́ду, будеш, бу́де, будеме, будете, будут*; і минулого часу: *быв ем, была ем, было ем, быв єс, была єс, было єс, быв, была, было, были сме, были сте, были*.

Таблиці відмінювання дієслів дійсного способу

I дієвідміна

Теперішній час				
Особа	Число	сі́яти	везти	капа́ти
1 2 3	Однина	сію́ сієш сіє	везу́ везеш везе	капа́м капа́ш капа́т
1 2 3		сі́ме сі́те сію́т	везе́ме везе́те везу́т	капа́ме капа́те капа́ю́т

Простий майбутній час			
1 одн.	по́сію	заве́зу	нака́пам
2 одн.	по́сієш	заве́зеш	нака́паш
3 одн.	по́сіє	заве́зе	нака́пат
1 мн.	по́сіме	заве́ме	нака́па́ме
2 мн.	по́сіте	заве́те	нака́па́те
3 мн.	по́сію́т	заве́зут	нака́па́ю́т

Складений майбутній час

1 одн.	бу́ду сі́яв (сі́яла, сі́яло)	бу́ду в'ю́з (везла́, везло́)
2 одн.	бу́деш сі́яв (сі́яла, сі́яло)	бу́деш в'ю́з (везла́, везло́)
3 одн.	бу́де сі́яв (сі́яла, сі́яло)	бу́де в'ю́з (везла́, везло́)
1 мн.	бу́де́ме сі́яти	бу́де́ме сі́яти
2 мн.	бу́де́те сі́яти	бу́де́те сі́яти
3 мн.	бу́ду́т сі́яти	бу́ду́т сі́яти

1 одн.	б ^у ду ка ^п ав (ка ^п ала, ка ^п ало)
2 одн.	б ^у деш ка ^п ав (ка ^п ала, ка ^п ало)
3 одн.	б ^у де ка ^п ав (ка ^п ала, ка ^п ало)
1 мн.	б ^у деме ка ^п ати
2 мн.	б ^у дете ка ^п ати
3 мн.	б ^у дут ка ^п ати

Минулий час

Ос.	Число	Рід			
1 ос.	Одина	ч.р.	/я/ сіяв єм	в'юз єм	капав єм
		ж.р.	/я/ сіяла єм	везла єм	капала єм
		с.р.	/я/ сіяло єм	везло єм	капало єм
2 ос.		ч.р.	/ты/ сіяв єс	в'юз єс	капав єс
		ж.р.	/ты/ сіяла єс	везла єс	капала єс
		с.р.	/ты/ сіяло єс	везло єс	капало єс
3 ос.		ч.р.	/він/ сіяв	в'юз	капав
		ж.р.	/она/ сіяла	везла	капала
		с.р.	/оно/ сіяло	везло	капало
1 ос.	Множина		/мы/ сіяли сме	везли сме	капали сме
2 ос.			/вы/ сіяли сте	везли сте	капали сте
3 ос.			/они/ сіяли	везли	капали

Давноминутий час				
Ос.	Рід			
1	ч. р.	сі́яв єм був	в'ю́з єм був	ка́нав єм був
	ж. р.	сі́яла єм была	везла єс была	капа́ла єм была
	с. р.	сі́яло єм було	везло єс було	капа́ло єм було
2	ч. р.	сі́яв єм був	в'ю́з єм був	ка́нав єм був
	ж. р.	сі́яла єм была	везла єм была	капа́ла єм была
	с. р.	сі́яло єм було	везло єм було	капа́ло єм було
3	ч. р.	сі́яв єм був	в'ю́з єм був	ка́нав єм був
	ж. р.	сі́яла єм была	везла єм была	капа́ла єм была
	с. р.	сі́яло єм було	везло єм було	капа́ло єм було
1	-	сі́яли сме́ были	везли сме́ были	капа́ли сме́ были
2	-	сі́яли сте́ были	везли сме́ были	капа́ли сме́ были
3	-	сі́яли были	везли были	капа́ли были

II дієвідміна

Теперішній час

Особа	водити	доїти	летіти	вчати
1 одн.	воджу	дою	лечу	вчу
2 одн.	водиш	доїш	летиш	вчиш
3 одн.	водить	доїт	летит	вчит
1 мн.	водимо	доїме	летиме	вчиме
2 мн.	водите	доїте	летите	вчите
3 мн.	водят	доят	летят	вчат

Простий майбутній час

1 одн.	поводжу	надою	полечу	вывчу
2 одн.	поводиш	надоїш	полетиш	вывчиш
3 одн.	поводит	надоїт	полетит	вывчит
1 мн.	поводимо	надоїме	полетиме	вывчиме
2 мн.	поводите	надоїте	полетите	вывчите
3 мн.	поводят	надоят	полетят	вывчат

Складений майбутній час

1 одн.	<i>б́уду водив (води́ла, води́ло)</i>	<i>б́уду до́їв (до́їла, до́їло)</i>	<i>б́уду вчы́в (вчы́ла вчы́ло)</i>
2 одн.	<i>б́удеш водив (води́ла, води́ло)</i>	<i>б́удеш до́їв (до́їла, до́їло)</i>	<i>б́удеш вчы́в (вчы́ла вчы́ло)</i>
3 одн.	<i>б́уде водив (води́ла, води́ло)</i>	<i>б́уде до́їв (до́їла, до́їло)</i>	<i>б́уде вчы́в (вчы́ла вчы́ло)</i>
1 мн.	<i>б́уде́ме водити</i>	<i>б́уде́ме до́їти</i>	<i>б́уде́ме вчы́ти</i>
2 мн.	<i>б́удете́ водити</i>	<i>б́удете́ до́їти</i>	<i>б́удете́ вчы́ти</i>
3 мн.	<i>б́уду́т водити</i>	<i>б́уду́т до́їти</i>	<i>б́уду́т вчы́ти</i>

Минулий час

Ос.	Число	Рід		
1 ос.	Однина	ч.р.	/я/ водив єм	доїв єм
		ж.р.	/я/ водила єм	доїла єм
		с.р.	/я/ водило єм	доїло єм
2 ос.		ч.р.	/ты/ водив єс	доїв єс
		ж.р.	/ты/ водила єс	доїла єс
		с.р.	/ты/ водило єс	доїло єс
3 ос.		ч.р.	/він/ водив	доїв
		ж.р.	/она/ водила	доїла
		с.р.	/оно/ водило	доїло
1 ос.	Множина		/мы/ водили сме	доїли сме
2 ос.			/вы/ водили сте	доїли сте
3 ос.			/они/ водили	доїли

Ос.	Число	Рід	
1 ос.	Однина	ч.р.	вчы́в єм
		ж.р.	вчы́ла єм
		с.р.	вчы́ло єм
2 ос.		ч.р.	вчы́в єс
		ж.р.	вчы́ла єс
		с.р.	вчы́ло єс
3 ос.		ч.р.	вчы́в
		ж.р.	вчы́ла
		с.р.	вчы́ло
1 ос.	Множина		вчы́ли сме
2 ос.			вчы́ли сте
3 ос.			вчы́ли

Давноминулий час

1	ч.р.	води́в єм бы́в	доі́в єм бы́в
	ж.р.	води́ла єм бы́ла	доі́ла єм бы́ла
	с.р.	води́ло єм бы́ло	доі́ло єм бы́ло
2	ч.р.	води́в єс бы́в	доі́в єс бы́в
	ж.р.	води́ла єс бы́ла	доі́ла єс бы́ла
	с.р.	води́ло єс бы́ло	доі́ло єс бы́ло
3	ч.р.	води́в бы́в	доі́в бы́в
	ж.р.	води́ла бы́ла	доі́ла бы́ла
	с.р.	води́ло бы́ло	доі́ло бы́ло
1	мн.	води́ли сме бы́ли	доі́ли сме бы́ли
2		води́ли сте бы́ли	доі́ли сте бы́ли
3		води́ли бы́ли	доі́ли бы́ли

1	ч.р.	летів єм був	вчыв єм був
	ж.р.	летіла єм была	вчыла єм была
	с.р.	летіло єм было	вчыло єм было
2	ч.р.	летів єс був	вчыв єс був
	ж.р.	летіла єс была	вчыла єс была
	с.р.	летіло єс было	вчыло єс было
3	ч.р.	летів був	вчыв був
	ж.р.	летіла была	вчыла была
	с.р.	летіло было	вчыло было
1	мн.	летіли сме были	вчыли сме были
2		летіли сте были	вчыли сте были
3		летіли были	вчыли были

Форма минулого часу допоміжного дієслова у першій і другій особі однини може скорочуватись на -м і -с, у першій особі множини може бути паралельно зме, а в другій особі *zte* замість староруського *єсьмо, єсте*: *Я-м не хотів, жєбы ты-с за тото вишытко одповідав*. Давноминулий час у лемківських говірках у розмовній мові вживається досить рідко.

Архаїчна група слів, що в українській літературній мові створює окрему групу дієслів, яка має стару систему дієвідмінювання, у лемківських говірках злилась з першою та другою дієвідміною і лише дієслово *быти* має залишки староруської дієвідміни. Дієслова *дати, давати, повідати, повісти, їсти* відмінюються за звичайною системою:

давати – *даю, даєш, дає, даєме, даєте, дають*;

дати – *дам, даш, даст, даме, дае, дадут*;

повідати – *повідам, повідаш, повідат, повідаме, повідае, повідають*;

повісти – *повім, повіш, повіст, повіме, повісте, повідят*;

їсти – *їм, їш, їст, їме, їсте, їдят*.

Якщо перед дієсловом, вираженням у минулому часі, стоїть займенник або підмет, виражений іншою частиною

мови, то допоміжне дієслово **бути** відпадає і не вживається: *Гей, повідав єс, же м'я вѳзмеш, Гей, як на горі жыто вѳжнеш; Гей, а ты вѳжсав і пов'язав, Гей, а до мене не одказав* (нар. пісня). Своєрідність при відмінюванні помічається ще в таких дієсловах, як, наприклад, дієслова багатократні: *народжати, зоставати, наношати, выношати, упрашати, приношати, крачати, погаджатися, ходжати, приходжати, выводжати, роняти, оставати, розгваряти, затачати, утрачати, дораджати* (*дораджам, дораджаш, дораджат, дораджаме, дораджате, дораджают*).

Різні особові форми мають дієслова: *ждати* - *жду* (*жду*), *ждаси* (*ждеши*), *ждас* (*жде*), *ляти* - *лію, лієши, ліє, ..., ліють; сподіватися* - *сподівамся і сподіюся*.

Подібно як дієслово *варувати* - *варую, варуєши, варує, варуєме, варуєте, варують* 'берегти', відмінюється така група дієслів: *поварувати, заварувати, варуватися, клубетува³⁶ти, обідувати, сорокувати* 'зацінити ціну сорок', *поболювати, ходжувати, ношувати, чудоватися* (*чудуюся, чудуєшися*), *попатрювати, засмотрювати, сьпіувати, засьпіувати*.

Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має свої особливі форми, пов'язані із значенням самого наказування. Наказувати можна лише тому, до кого звертаються, щоб спонукати до дії. Відповідно до цього основними формами наказового способу є друга особа однини і друга особа множини: *Заграй мі, цигане, сьпіванѳчку тѳту, што єс грав колиси вечером в субѳту!* (нар. пісня). *Заберайте вишѳтко одталь і їдте скѳро дѳмів!*

Наказовий спосіб має форму першої особи множини, але вона вживається із значенням не наказу, а заохочення: *Скосіме тѳто жыто до кінця! Заженіме корѳвы на лѳкы!* Дієслова *скосіме, заженіме* означають заклик до роботи, в якій братиме участь і той, хто наказує або просить. Третя особа наказового

способу має тільки описову форму з допоміжною часткою **най**.

Наказ ми можемо виразити ще засобами:

1. Неозначеною формою дієслова (інфінітивом) з метою надати наказові категоричного характеру, напр.: *Без ко́манди не стрі́ляти!* Форма інфінітива вживається ще й у закликах газетних заголовків і у мові команд: *Сто́яти ві́льно! стру́нко!*
2. Умовним способом, який має відтінок запрошення, побажання: *Ты на́пив бы-с ся ква́сного мо́лока! Ты про́йшов бы до скле́пу і ку́пив бы да́што на се́бе!*
3. Дійсним способом із значенням прохання, вираженого в формі запитання: *Чи не по́вісте ми́, де ту до́хтор при́німає? Чи не переста́неш дзявқа́ти на́решті?!*

Форми наказового способу у лемківських говірках, так як і в українській літературній мові, утворюються від основи теперішнього часу дієслова за допомогою відповідних флексій, а саме:

1. друга особа однини утворюється за допомогою флексії **-и, -ий** або нульової флексії: *пиш, на́пиш, рі́ж, іди, ве́рни, розрі́ж, вез, бер, тя́гний, капа́й;*
2. перша особа множини відповідно за допомогою флексій **-(й)ме, -ийме -ме**: *подо́йме, сійме, ве́зме, капа́йме, ле́тме, рі́жме;*
3. друга особа множини - за допомогою флексій **-(й)те, -ийте, -те**: *подо́йте, сійте, ве́зте, пи́ште, капа́йте, ле́тте, рі́жте, сьпи́вайте.*

Флексії **-и, -ий, -ме, -те, -ийме, -ийте** бувають у дієсловах з основою на **р, л** з попереднім приголосним: *підкрéслий, підкресли́йме, підкресли́йте; прові́трий, прові́трийме, прові́трийте;* у дієсловах *іди, ідме, ідте; по́ли, по́льме, по́льте;* [також] з префіксом *вы-*: *[вы́йди], вы́йдме, вы́йдте;* у дієсловах з суфіксом *-ну-*: *кри́кний, кри́книйме, кри́книйте, сти́сний, стисни́йме, стисни́йте.*

Нульову флексію у другій особі однини і флексії **-ме, -те, -(й)ме, -(й)те** у першій і другій особі множини мають дієслова,

що в основі теперішнього часу закінчуються на приголосний: *син, сінме, сінте; ма́ж, ма́жме, ма́жете; [також з префіксом вы-]: вибе́рме, вибе́рте; выве́дме, выве́дте; ко́най, ко́найме, ко́найте; гото́уй, гото́уйме, гото́уйте; гра́й, гра́йме, гра́йте; смій, смійме, смійте; ко́най, ко́найме, ко́найте.*

Чергування звуків у кінці основи теперішнього часу зберігається й у формах наказового способу: *бере́гти - бере́ж, бере́жме, бере́жете; пи́сати - пи́ш, пи́шме, пи́шите; пе́кти - печ, печме, пе́chte; то́вкти - товч, то́вчме, то́вchte.*

Особливості наказового способу

У наказовому способі найчастіше випадає **-й-** або переходить в **-Ь-**, а відтак загублюється, через що форма наказового способу закінчується на твердий приголосний в однині: *веди — ве́дь - вед; носи — нось - нос; плет, плéтмо, плéтте; мет, ме́тме, ме́тте; под (замість пойд), по́дме, по́дте; при́д (замість прийд), при́дме, при́дте; вийд, в́ийдме, в́ийдте; кле́п, кле́пме, кле́пте; шма́р, шма́рме, шма́рте; чы́н, чы́нме, чы́нте; о́твор, о́творме, о́творте; спа́р, спа́рме, спа́рте; пу́ст, пу́стме, пу́стте; по́здоров, по́здоровме по́здоровте; по́здрав; го́род; заго́род; куп; про́с; пла́т; за́пла́т; ко́с; сьві́т; ро́зступся; нама́ст; жу́рся; по́ступ; за́кус; дер; пер; бер; жен; Вы́жен ко́ні на па́ствіско.*

У деяких селах західної Лемківщини дієслова в наказовому способі закінчуються на м'який приголосний: *лазь, хо́дь, во́зь.*

Після закінчення **-и** залишається звук піднебінний, що повстав з зубного: *печ, пе́чме, пе́chte (пе́ци); реч, ре́чме, ре́chte (рци, рьцьмь, рьцьтъ), стрі́ж, по́між, вер́ж, ры́ч, моу́ч, сли́ш, спо́лоч, за́пріж; меч, ме́чме, ме́chte (ме́тати); пи́ш, пи́шме, пи́шите (пи́сати); рі́ж, рі́жме, рі́жете (рі́зати).*

У дієсловах, корінь яких закінчується на **л**, у наказовому способі цей звук пом'якшується: *мель, ме́льме, ме́льте (мо́лоту); по́ль і по́ли, по́льме, по́льте (по́лоту); ко́ль, ко́льме,*

ко́льте (коло́ти). У дієсловах, у яких перед **и** стоїть **л**, він теж пом'якшується: *по́зволь, по́звольме, по́звольте* (позволити); *хва́ль, ту́ль, си́ль, за́силь, ді́ль, по́мисль*.

Низка дієслів, як уже згадувалось, утворює наказові форми, як в українській мові: *знай, зна́йме, зна́йте; бий, гни́й, жь́й, чуй, рий, ра́дій, зе́лєній, гля́дай, бы́вай, ру́бай, сій, ку́пуй, лю́буй*.

Дієслова, в яких перед **-ну-** стоїть приголосний, одержують у наказовому способі крім **и** ще **й**: *двигну́ти - двигни́й, двигни́йме, двигни́йте, нагну́ти - нагни́й, нагни́йме, нагни́йте; горни́й, ти́сний, тя́гний, усни́й; але від кину́ти - кын (кынь), стан (стань)*.

Також деякі інші дієслова в наказовому способі одержують після **и** приголосний **й**: *жа́ти - жни́й, жни́йме, жни́йте; м'я́ти - мни́й; п'я́ти - пни́й; поча́ти - по́чний; взя́ти - во́зми́й (воз); ме́рти - мри́й; те́рти - три́й; зрі́ти - зри́й; ві́зри́й; спо́зри́й; обі́зри́й; спа́ти - спий, спий́ме, спий́те; рва́ти - рви́й*.

Дієслово *іти* в наказовому способі може мати форми: *іди́й, іди, ід, ид*.

Якщо перед **и** є дві або три приголосні, то після неї стоїть **й**. Виняток - дієслово *смотрі́ти* - *смот, смóтме, смóтте*.

Дієслова *їсти* і *повідсти* мають такі форми наказового способу: *їдж, їджме, їджте; по́відж, по́віджме, по́віджте* (Пові́джме, да́йме на то, же то́ты ды́рва тре́ба порі́зати до ве́чера).

Від дієслів:

ка́рати - кар, ка́рме, ка́рте: Скар ня Бог!

їха́ти - їхай, їхай́ме, їхайте (заї́хайте).

Характерним для лемківських говірок є скорочення форм наказового способу:

по́-ле замість *под́-ле* = *ходи но!*

смо́-ле замість *смóт-ле* = *дивись но!*

вқа́-ле замість *вқа́ж-ле* = *покажи но!*

мо́-ле замість *мо́в-ле* = *кажи но!*

хо-ле-хо замість *ход-ле-ход* = *ходи но!*

Від часток **ой, най (няй)** утворюється також форми наказового способу: *ойте, ойте-ле, най-ле-най, няйте-ле-няйте*. *Най* можна вважати стягнуеною формою від *нехай*, наказовий спосіб від *няхати*, укр. *нехати* – *най, хай*.

Умовний спосіб

Дієслова умовного способу означають дію, яка може стати реальною за певних умов: *Ден бы-м косив, ден бы-м косив, ден бы-м жав, Жебы-м тебе, дівчино, собі взяв* (нар. пісня).

Умовний спосіб утворюється в лемківських говірках від форми минулого часу і форми аориста, тобто форми минулого часу допоміжного дієслова **бути**, подібно як у староруській мові.

	Староруська мова	Лемківські говірки	Укр. літ. мова
1. ос.	<i>жалъ (-ла, -ло) быхъ</i>	<i>жав (-ла, -ло) бы-м</i>	<i>жав (-ла, -ло) би / б</i>
2. ос.	<i>жалъ (-ла, -ло) бы</i>	<i>жав (-ла, -ло) бы-с</i>	<i>жав (-ла, -ло) би / б</i>
3. ос.	<i>жалъ (-ла, -ло) бы(сть)</i>	<i>жав (-ла, -ло) бы</i>	<i>жав (-ла, -ло) би / б</i>
1. ос.	<i>жали быхомъ</i>	<i>жали бысьме</i>	<i>жали б</i>
2. ос.	<i>жали бысте</i>	<i>жали бысте</i>	<i>жали б</i>
3. ос.	<i>жали быша</i>	<i>жали бы</i>	<i>жали б</i>

Форма повного аориста³⁷ виступає тоді, коли дієсловом керує особовий займенник. Якщо дієсловом керує яка-небудь інша частина мови, тоді ставиться **бы**, а закінчення в 1-ій і 2-ій особах відпадає. Аорист може стояти і перед дієсловом, і після дієслова. Пишеться він зажди окремо від дієслова, але може сполучуватись із сполучниками, частками: *Бо твій конічок остро кований, Подоптав бы м'я він подковами, Я бы-м не выросла, замуж бы-м не пошла, Што ж бы-м робила?* (нар. пісня). Частка **бы** пишеться разом у сполученнях: *абы, жебы, кобы, кебы, штобы, якбы*.

Безособові дієслова

Низка дієслів означає дію або стан, не пов'язаний з якоюсь діючою особою. Такі дієслова не мають форми першої і другої особи: *світає, змёркло, хворо́го морозит, бо́лит, тепліє, нудит*. Такі дієслова називаємо безособовими.

Якщо порівняти два дієслова: *хворі́ти* і *болі́ти*, то можна констатувати, що перше з них вживається в усіх трьох особах, двох числах, таким чином, характеризується повною особовою парадигмою. Дієслово *болі́ти* має тільки форми третьої особи (*палець бо́лит, пальці бо́лять*). До цієї групи можна віднести дієслова: *цві́сти*³⁸, *пéкти*³⁹, *іржавіти, бубня́вити, тріска́тися, виникати, коло́тися, тели́тися*. Всі вони мають лише форму третьої особи.

Безособові дієслова можна поділити на групи, які означають:

- явища природи: *вечеріє, дніє, підмёрзат, темніє, мря́чуть, розві́дняються*;
- стихійні явища: *за́лило, выпали́ло, затопі́ло, запали́ло (блискавкою), замело́*;
- фізичні відчуття: *ко́ле, нудит, пéче, рі́же, тря́се, запа́хло, тхне*;
- психічні переживання: *гні́тит, ко́рчить, набри́дло, потя́гло, не ві́рится, не спится, не хо́чесь*;
- міру наявності: *браку́є, вы́старчає*.

Безособові дієслова мають форми:

- третьої особи однини теперішнього часу: *змёрка́т, підмёрзат, не спится, ду́матся*;
- середнього роду однини минулого часу: *понéсло (ві́тром), завали́ло, запа́хло*;
- сполучення однини теперішнього часу або середнього роду минулого часу допоміжних дієслів в їх безособовому вживанні з інфінітивом: *почы́нат світа́ти, ста́ло змерка́ти*.

Безособові дієслова досить вільно утворюються за допомогою частки **-ся**: *ві́рит – ві́рится, спит – спится*.

Дієприкметник

Дієприкметником називається неособова, недієвідмінювана дієслівна форма, що позначає дію або стан як реалізовану в часі ознаку особи або предмета, напр.: *опрацюваний, написаний, лежачий, продуманий*.

У реченні дієприкметник найчастіше буває означенням і згоджується з означуваним іменником у роді, числі й відмінку: *Звѣлись над небокраєм димлячи труби-коміны. Стігле я́бо само па́дат на выдоптану траву під дере́вом! Зелени́ючий ліс, замерзла ріка, темні́юче не́бо, навислий ко́нар* - це активні дієприкметники, бо вони передають ознаки, що розвиваються в певному діючому предметі. На відміну від прикметника, має часове значення, передаючи ознаку в процесі її розгортання (дієприкметники теперішнього часу) або завершення (дієприкметники минулого часу).

Активні дієприкметники утворюються від перехідних і неперехідних дієслів: *выконую́чий обов'язкы; кроку́ючий экскаватор* = *выконус обов'язкы; крокує*.

Пасивні дієприкметники показують ознаку предмета, зумовлену дією іншого предмета або особи, напр.: *выпра́сувана коше́ля (коше́ля, яку хтоси выпра́сував), написа́ний лист (лист, я́кий хтоси написа́в), зро́блена учньо́м заба́вка (заба́вка, яку зро́бив уче́нь)*. Пасивні дієприкметники утворюються тільки від перехідних дієслів: *написа́ний лист - написа́в лист, пові́шений образ - [пові́сив о́браз]*.

Дієприкметники вживаються в лемківських говірках у теперішньому і минулому часі: *леж́алий - леж́ачый (леж́ачый камі́н), сі́дячий ді́до, закінчу́ваний рік, знайде́на ді́тина*.

Більш поширеними бувають дієприкметники минулого часу: *зробі́ти - зро́блений, бі́ти - бі́тий*. Найчастіше активні дієприкметникові форми замінюються описовими зворотами з *тот, што*: *посиві́лий ді́до - тот ді́до, што посі́вів*.

Активні дієприкметники в теперішньому часі утворюються за допомогою суфіксів **-уч(-юч-), -ач(-яч-**

): *міцніючий, лежачий*. Активні дієприкметники минулого часу утворюються від основи інфінітива неперехідних дієслів (префіксових) за допомогою суфікса **-л-**: *побілілий, змерзлий, здичавілий*.

Пасивні дієприкметники теперішнього часу утворюються від дієслів недоконаного виду, [також тих], що мають суфікс **-ува(-юва-)** за допомогою суфікса **-н-, -ен-, -т-**: *відчуваний, одстоюваний, пропонуваний, везений, віяний, велений, варений, проколений, замкнений, замкнутий*.

Деякі дієприкметники вживаються досить рідко і мають значення прикметників, напр.: *пахнячий - пахнячаружа; сплячий - сплячий хлопець; блищачий - блищача церков; вонячий - вонячий хабз; зварячий - зварячий камін; світлячий - свіліпак; текучий - текуча вода; горящий - горяще угля; бодячий - бодячий бык*. Інші дієприкметники стали прикметниками: *любимий, видимий, невидимий, свідомий*. Іноді зустрічаються форми з суфіксом **-т-**, частіше, ніж в дієприкметниках інших українських говірок, напр.: *загнаты коровы, сіно забрато, вовна розкубата, солома перебрата*.

У лемківських говірках від деяких неперехідних дієслів утворюються дієприкметники (в українській літературній мові цього немає): *овес хпадений* (від - *хпасти, упасти, впасти*) – ‘овес, што хпав, што за́кляк’; *заляжєний - заляжєны грушкы; замерзнєний - замерзнєна вода; западений - западе́на зе́мля; пукнений - пукне́на шклянка*.

Відмінювання дієприкметників

Дієприкметники відмінюються, як і прикметники, за родами, числами й відмінками.

	Однина		
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід
Н.	<i>лежачый камін</i>	<i>лежача колода</i>	<i>лежаче ягня</i>
Р.	<i>лежачого</i>	<i>лежачой</i>	<i>лежачого</i>
Д.	<i>лежачому</i>	<i>лежачій</i>	<i>лежачому</i>
З.	як Н. або Р.	<i>лежачу</i>	як Н. або Р.
Ор.	<i>лежачым</i>	<i>лежачом</i>	<i>лежачым</i>
М.	<i>... лежачім</i>	<i>... лежачій</i>	<i>... лежачім</i>
Н.	<i>выконаний плян</i>	<i>выконана робота</i>	<i>выконане діло</i>
Р.	<i>выконаного</i>	<i>выконаной</i>	<i>выконаного</i>
Д.	<i>выконаному</i>	<i>выконаній</i>	<i>выконаному</i>
З.	<i>выконаний</i>	<i>выконану</i>	<i>выконане</i>
Ор.	<i>выконаним</i>	<i>выконаном</i>	<i>выконаним</i>
М.	<i>... выконанім</i>	<i>... выконаній</i>	<i>... выконанім</i>

	Множина
Н.	<i>лежачі</i>
Р.	<i>лежачых</i>
Д.	<i>лежачым</i>
З.	як Н. або Р.
Ор.	<i>лежачыма</i>
М.	<i>... лежачых</i>
Н.	<i>выконаны (-і)</i>
Р.	<i>выконаных (-их)</i>
Д.	<i>выконаным (-им)</i>
З.	як Н. або Р.
Ор.	<i>выконаныма (-има)</i>
М.	<i>... выконаных (-их)</i>

Перехід дієприкметників в іменники

Частина дієприкметників, які виконували роль означень при іменниках і вживалися замість означуваних слів, набули значення іменника і тепер вважаються іменниками або субстантивованими дієприкметниками, напр.: *працюючі, вчений, довірений* (довірена особа).

Деякі дієприкметники втратили дієслівні особливості і стали прикметниками, напр.: *літаюча модель, болючий, пекучий, нестримний*. Деякі дієприкметники минулого часу мають значення прикметників: *приста́лий, дозрі́лий, всте́клий, збари́нний*⁴⁰, *стухли́й* (лівар⁴¹), *доходи́лий* (спілий).

До дієслів відносяться також дієслівні форми на **-но, -то**: *выко́нано, зро́блено, засьві́чено, засьмі́чено, вби́то, зби́то, выку́то, занесе́но, розби́то*. Ці слова означають процес, який, як і в безособових дієсловах виступає неозначено, не пов'язуючись безпосередньо з певною особою, з певним виконавцем дії. При дієслівних формах на **-но, -то** в пасивних зворотах може виступати назва виконавця дії: *Бе́рег розми́то во́дом*.

Дієприслівник

Невідмінювана дієслівна форма, яка означає дію, що виступає як ознака іншої дії або стану, називається дієприслівником.

Дієприслівники в реченні завжди пояснюють дієслова, а тому бувають тільки другорядними членами речення - обставинами: *Не спита́вши бро́ду, не лізь у во́ду* (нар. творчість). *Не спита́вши* - обставина у реченні. *За яких умов не лізь?* - якщо не спитав - обставина умови.

Дієприслівники бувають недоконаного і доконаного виду. Дієприслівники недоконаного виду утворюються від дієслів недоконаного виду *писа́ти* – *пишучи*, дієприслівники доконаного виду утворюються від дієслів доконаного виду *написа́ти* – *написавши*. Дієприслівник зберігає ознаку активного або пасивного стану дієслова.

Дієприслівники недоконаного виду, що в українській

літературній мові утворюються від основи теперішнього часу за допомогою суфіксів **–учи (-ючи)** та **–ачи (-ячи)**, у лемківських говірках майже не вживаються або вживаються дуже рідко: *Зажу́рився а́стряб, мы́слячи ду́має, не хо́че сам жы́ти, жени́тися має* (нар. пісня).

Дієприслівники доконаного виду утворюються від основ інфінітива за допомогою суфікса **-ши, -вши**: *зв'ю́зши, до́ню́сши, погоди́вши*.

ПРИСЛІВНИК

Значення прислівника

Повнозначні незмінні слова, що вказують на ознаку дії, стану або ознаку іншої ознаки, називаються прислівниками.

Прислівник відноситься або до дієслова, пояснюючи характер, спосіб, причину або мету протікання дії (*іти скоро, писати гарді, бесідувати голосно, кричати зозла, робити навмисні*), або до прикметника чи іншого прислівника, вказуючи на ступінь вияву позначуваної ним ознаки (*дуже голосний, барз смілий, дост слабо*), або виступає в реченні самотійно як його головний член (*надворі темно, теска зімно* і т. п.): *Краю рідний, мій коханий краю, як кохав я тебе, щирі змалку* (Стар.); прислівники *щирі* і *змалку* пояснюють дієслово *кохав* (як кохав? - *щирі* - обставина способу дії; *відколи кохав?* - *змалку* - обставина часу).

Деякі прислівники виконують у безособових реченнях роль присудків. Сюди належать прислівники: *треба, пора, потрібні, необхідні, можна, не можна, шкода*, їх називають присудковими. Наприклад: [*Треба бы нам, треба стільця широкого, Бо наша Марися роду великого* (нар. пісня)⁴²]; *треба бы, треба* - підсилений повторенням того ж самого слова присудок.

Прислівники можуть вживатися в реченні в ролі службових слів, сполучних слів, прийменників, часток. Прислівники *де, кед, коли, там, так як* і подібні вживаються в ролі сполучних слів, напр.: *Кед мі приїшла карта нароковац, Став я свого няня дошиковац* (нар. пісня).

Прислівники *коло, близько, всередині, мимо, помідже, попереді, подібні, наперекор, згідні* та інші можуть виконувати в реченні роль прийменників: *Наше село стоїт близько ріки. Коло нього гаї і яруги.* У цьому реченні *близько і коло* – це прийменники.

Юж, ще, іщы можуть вживатися як прислівники-обставини часу або як частки, напр.: *Юж ем ся ожєнив, юж буду свою мав* (нар. пісня); де *Юж* - обставина часу. *Зелєнькый барвіночку, стель ся іщы нижче* (нар. пісня); де *іщы* - підсилювальна частка.

Розряди прислівників

За лексичним значенням і синтаксичною роллю виділяються три основні типи прислівників: якісні, кількісні і обставинні. Наприклад:

урочісті промовляв, добрі вчѣтєся, спокійні відпочиват - як? - якісні;

дуже старий, досит уважні - скільки? [наскільки?] - кількісні;

рано пішов додому, ненароком зайшов - коли відбувається дія? – обставинні.

Існує ще більш детальний поділ прислівників за розрядами:

1. Прислівники способу дії (відповідають на питання як? яким способом?) - *тяжко, добрі, дружні, криво, просто, наново, впоперек, раптом, спільні*.
2. Прислівники кількісні або міри (відповідають на питання скільки разів? на скільки частин?) - *багато, втрое, мало, вп'ятеро*.
3. Прислівники ступеня (відповідають на питання в якому ступені? в якій мірі?) - *дуже, трохи, цілком, зовсім, занадто, леда, праві, барз*.
4. Прислівники місця (відповідають на питання де? куди? звідки?) - *близько, доталь, вниз, додому, доли, горі, попереді,*

посередині, там, ту, деси, кадіси, кади-небуд, откальси.

5. Прислівники часу (відповідають на питання коли? відколи? доки?) - *не додавна, вєсном, осіньом, зімом, літом, вчєра, з'аран, р'ано, колиси, тнєска, т'овди, тєпер, шт'одня, шт'ороку, пак.*
6. Прислівники причини (відповідають на питання чому? з кої причини?) - *мимоволі, ненароком, здуру, нехтячы, спересєрдя.*
7. Прислівники мети (відповідають на питання навіщо? з якою метою?) - *наперєкір, наумисні, назло, зозла.*

До прислівників належать також слова, пов'язані з іншими членами речення лиш загальною думкою вислову: *безперєчні, дійсно, нао́пак, напєвно, по-пєрше, по-друге, справди.* Їх називають вставними словами: *Одразу ми лягли р'ано спати, очевидно, жєбы добрі одпочіти.*

Займенникові прислівники

Більшість прислівників має конкретне якісне або предметно-обставинне значення, наприклад: *радїсні, додому, збоку*, але частина прислівників не має ні конкретного, ні якісного, ні предметно-обставинного значення, а подібно до займенників тільки співвідносна з уже відомими назвами або означає абстрактні прикмети, напр.: *там* (і вгорі, і внизу, і збоку і т. д.); *тади* (і додому, і вниз, і наперед і т. д.); *т'овди, коли* (і вчора, і завтра, і торік і т. д.), *так, як* (і швидко, і повільно, і арно, і погано і т. д.).

Такі прислівники об'єднують у собі ознаки прислівників і займенників і через це називаються займенниковими прислівниками, або прислівниками – займенниками.

Прислівники займенники можуть належати за змістом до одного із семи розрядів (див. попередній розділ): *там* - місце, *коли* – час, *так* - спосіб дії і т. д.

Подібно до займенників, займенникові прислівники можна поділити на такі п'ять груп: 1) вказівні: *там, ту, тади, отде,*

о́нде; 2) питальні: де? ко́ли? ка́ди? на́што? як? 3) означальні: всю́ди, за́все, дако́ли, то́вди, ча́сом; 4) неозначені: аби́де, буд-де, де́си, де-не́буд, отка́льси, отка́ль-не́буд, ко́лиси, буд-ка́ди, аби́як, як-не́буд; 5) заперечні: ни́гда, ни́кади, ни́коли, ни́як, ни́ч.

Творення прислівників

Прислівники - історично сформований клас слів. Переважна їх більшість є вторинними утвореннями, що виникли з різних відмінкових форм іменників, прикметників, займенників та числівників здебільшого шляхом адвербіалізації. Виняток становлять найдавніші, так звані займенникові прислівники типу: *ту, там, усю́ди, та́ди, то́вди, ко́ли* тощо. Вони вже втратили зв'язок з тими частинами мови, на базі яких колись утворились.

Вторинний характер прислівникових основ позначився на їх структурі: вона надзвичайно різноманітна, неоднорідна, строката. До складу прислівників входять корені іменникового, прикметникового, займенникового, числівникового та дієслівного походження, що забезпечує їм співвіднесеність з відповідними частинами мови.

Прислівники іменникового походження зберегли також співвіднесеність з живими відмінковими формами. Вона виявляється в однаковому морфемному складі іменників і прислівників. Так прислівники цього типу збігаються, зокрема, з формами орудного відмінка однини (*гальо́пом, нізо́м, го́ром, бі́гом, но́чом*), називного відмінка однини (*стра́х, жа́ль, шкодо́а, чкодо́а, по́ра*), прийменникового родового (*без ду́ху, одра́зу, дого́ри, дони́зу, звечо́ра, збо́ку, скра́ю*), знахідного (*вго́лос, убі́к, наси́лу, напо́лови́ну, наві́кы, по́вік*), орудного (*підсподо́м, зре́штом*) та місцевого (*вго́рі, наго́рі, надво́рі*) відмінків.

Багато прислівників утворено від різних форм прикметників.

1. Якісні прислівники утворені від колишньої нечленної форми називного відмінка однини середнього роду якісних прикметників: *блі́зко, весе́ло, криво́, мало́, при́кро, я́сні, ря́сні,*

солóдко, тíхо, цікаві, щірі, добрі, злі і т.д.

2. Від відносних прикметників та присвійних на **-ський(і), -зкий(і), -цький(і)** за допомогою суфікса **-и-**: *по-німецьки, по-кавказьки*, а також: *по-літньому, по-дітячому* і *по-нашому, по-своєму, по-вашому*. У всіх подібних прислівниках префікс **по-** пишемо через дефіс.

3. Прислівники, що утворилися від різних форм прикметників у поєднанні з прийменниками, напр.: з прийменниками **з, до, од** поєднувалася колишня форма родового відмінка однини чоловічого і середнього роду на **-а**: *оддавна, згорда, здавна, здавека, зліва, справа, стиха, допізна, дочиста*; з прийменниками **за, на** поєднувалася колишня форма знахідного відмінка однини середнього роду на **-о**: *запізно, задовго, наголо, надовго, насухо*.

Частина прислівників походить від кількісних числових назв, наприклад від знахідного відмінка з прийменником-префіксом **в-(у-), по-**: *утроє, в'ятеро, по-перше, по-друге, подвійно, потрійні*.

Частина прислівників походить від займенників з прийменниками: *одталь, одтамаль, звідталь, нітім*.

Утворень від дієслів небагато: *крадькома, поом'якь, пошепкь, жуючи, співуючи*⁴³, *досхочу, буд-що-буд*.

Зустрічаються прислівники, утворені за допомогою складання основ, а саме:

1. за допомогою повторення тієї самої прислівникової форми: *давнім-давно, трóхы-потрóху*;
2. складанням двох синонімічних слів: *ча́сто-гу́сто, сяк-так*;
3. складанням двох антонімічних слів: *більш-менш, ви́дімо-неви́дімо*;
4. повторенням того самого слова або зі службовим словом всередині: *да́леко-да́леко, крок-в-крок, пліч-о-пліч*;
5. складанням різних основ: *насампе́ред, доброві́льні*.

У значенні прислівників вживаються також і цілі словосполучення: *ден в ден, з дня на ден, з краю в край, час од часу*.

В українській літературній мові, а також у лемківських говірках проходить процес адвербіалізації, тобто перехід цілих словосполучень у прислівники, наприклад: *на жаль, до смаку*. На письмі пишуться вони окремо, хоч ми усвідомлюємо собі їх як одне поняття.

Слід запам'ятати написання таких прислівників: *без краю, без мети, без наміру, без смаку, без упину, в разі, в цілості, до вподоби, до діла, до краю, до ладу, до лиха, до міри, до ноги, до остатку, до побачіння, до речі, до решти, до смаку, за дня, за границьом, з розгону, на видноті, на диво, на жаль, на зло, на радіст, на самоті, на сьміх, над силу, під кінець, під час, по змозі, по щирості, через силу, у сто крат*.

Ступені порівняння прислівників

Якісні прислівники на **-о**, **-е**, подібно до прикметників, від яких вони походять, можуть утворювати вищий і найвищий ступені порівняння: *Петро старанно виконує задачу, але Павльо ищы стараннійше, а найстараннійше всі задачі виконує Фецьо*.

Вищий ступінь прислівників утворюється від звичайного ступеня за допомогою суфікса **-ш(е)**, **-ійш(е)**: *голосно - голоснійше; криво - кривійше, ясно - яснійше, тонько - тоньше, бридко - бридше*.

Найвищий ступінь порівняння прислівників утворюється від вищого ступеня за допомогою префікса **най-**: *найголоснійше, найтоньше*.

Прислівники можуть утворюватись за допомогою суфіксів **-еньк-**, **-есеньк-**, **-ісіньк-**, які надають новоутвореному слову відтінку зменшення або ласкавості: *тихо - тихенько - тихесенько - тихісінько*.

Префікс **за-** надає прислівнику відтінку збільшення ознаки: *мало - замало, дуже - задуже*. Від таких прислівників ступені порівняння не утворюються.

Правопис прислівників

1. Прислівники, що походять від прикметників середнього роду, мають здебільшого **-о**, а також **-е**: *да́вно, ле́гко, мі́цно, си́льно, тя́жко, ду́же*; вищі і найвищі ступені порівняння мають **-е**: *мі́цні́йше, наймі́цні́йше, до́вше, найдо́вше*.
2. Прислівники, утворені за допомогою прийменника **по** та суфікса **-скы, -цкы** пишемо через дефіс: *по-фра́нцу́зки, по-по́льськы*; з порядковими числівниками теж через дефіс: *по-пе́рше, по-п'яте*, але зі збірним - окремо: *по дво́є, по четве́ро, по тро́є*.
3. Прислівники іменникового походження з прийменником найчастіше пишемо разом: *ввече́рі, знадво́ру, нао́стіж, нао́сліп, спі́дсподу, впе́рше, на́трое́*.
4. Прислівники, утворені від форми родового відмінка прикметників за допомогою прийменників-префіксів **до-, з-, о-, од-** мають здебільшого на кінці **-а**: *допі́зна, дочы́ста, зда́вна, ско́са, сти́ха, одда́вна*.
5. Прислівники, утворені за допомогою часток **аби-, ани-, да-, де-, чи-, што-, як-**, пишемо разом: *аби́кади, ані́як, ани́кільки, да́коли, чыма́ло, што́дня, я́краз, якнайбі́льше*.
6. Займенникові прислівники з частками **буд-, -буд, -небуд, хтозна-, -бо, -но, -то, -от** пишуться через дефіс: *буд-ко́ли, де́буд, коли-не́буд, ка́ди-но, хтозна-ка́ди, все́-бо, де́-то, де́си-то, як-то*.
7. Повторення того самого слова або тих самих елементів прислівникового типу зі службовими словами або без них при повній адвербіалізації пишемо через дефіс: *дале́ко-дале́ко, ти́хо-ти́хо, де-не́-де, як-не́-як, ко́ли-не-ко́ли*.
8. Прислівникові сполучення слів, які складаються з прийменника та іменника, коли іменник зберігає своє лексичне значення пишемо окремо: *без кінця́, в зати́шку, в ра́зі, до оста́тку, до сма́ку, на щесе́ця, з розго́ну, на диво́, на жаль, на сьмі́х, над си́лу, під кі́нець, під час, по зна́ку, по пра́вді, по щыро́сти, чере́з*

силу. Також пишуться окремо: *рік у рік, ден у ден, раз у раз, з боку на бік, з дня на ден, з краю в край, від рана до вечора*. Так само пишуться окремо словосполучення: *в основному, в цілому*.

9. Прислівникові сполучення (повторення одного слова чи двох однокоренових слів), де одне стоїть в називному відмінку, а друге в орудному пишемо окремо, без дефіса: *ко́нець кінцо́м, є́дним є́ден, са́ма самото́м*.

10. Прислівники з заперечною часткою **не** пишуться разом:

а) якщо прислівник без заперечної частки **не** не вживається: *невто́мні, недба́лі, ненаро́ком, ненавмі́сні, ненаві́стні, нестерпні́*;

б) якщо прислівник з **не** становить одне поняття, до якого можна підібрати синонім без частки **не**: *недале́ко - бли́зко, недо́вго - коро́тко, неголо́сно - ти́хо, нестуде́но - те́пло*; при протиставленні пишеться окремо: *не дале́ко, а коло мене́; не пі́зно, а завча́су, не доро́го, а ту́ньо*.

Окремо пишемо **не**, коли протиставлення в реченні нема, але прислівник з часткою входить у складений присудок: *Там хло́пцям бы́ло не тяжко́*.

11. Частка **ні, ни** з прислівниками пишеться разом: *ніві́дкіль, ні́гда*.

12. Багато прислівників закінчується на **і** замість **о, е**: *до́брі, злі́, га́рді, ві́чні, му́дрі, при́крі* і т. д.

ПРИЙМЕННИК

Неповнозначні, незмінні слова, які служать для вираження відношень між словами в реченні, уточнень значення непрямих відмінків, називаються прийменниками.

Прийменники не мають самостійно виявленого значення, але разом з відмінковими формами іменників, числівників, займенників, прикметників та дієприкметників виражають різні смислові відношення, а саме:

- а) просторові: У хві́жй тѣ́пло; од пѣ́ца, і́де дух, і по ви́шйткых заку́тках ся розхо́дит;
- б) причинові: Пові́тря трѣ́мтит од спѣ́кы;
- в) часові: Так од сві́ту до пі́зної но́чи Га́ня бі́гат што є́ст мо́чи;
- г) мети: [Пі́шла Ма́рися в Дуна́й по во́ду (нар. пісня)⁴⁴];
- д) кількісні: В ма́йсте́рні ста́ранно заві́шані невели́кы, на шты́рі шы́бкы, вы́гляднікы;
- е) обставинні: Як є́м і́шов през то́т хо́тар, во́зок ся мі́ розте́ркота́в (нар. пісня).

Прийменники вживаються завжди з непрямыми відмінковими формами, тим самим здійснюють синтаксичний зв'язок різних членів речення, хоч самі в ролі членів речення самостійно не виступають.

За походженням прийменники поділяються на первинні і вторинні (похідні). Найдавніші прийменники, походження яких уже не простежується, становлять групу первинних: *без, у, , од (від), біля, для, до, з (із), зо, зі, с (за), ме́дже, між, на, над*

(на́ді, на́до), о (о́б), під (піді, підо), при, по, през, про, че́рез, к, ку.
Наприклад: *Піду ку брато́ви.*

Прийменники, що співвідносяться з повнозначними та іншими частинами мови, належать до групи вторинних, похідних. Серед них виділяються:

- а) відіменні - *ко́нець, ко́ло, край, круг, ќругом; внаслідок, пе́ред, протя́гом, за раху́нок, з приво́ду, в га́лузи, з ме́том, з ці́льом, в інте́ресах, по причи́ні, напр.: ко́ло дво́ру, край до́ро́ги, ќругом се́ла, пе́ред стрі́чом, за раху́нок сусі́да, на ви́падок нещесе́ця, по причи́ні хворо́би;*
- б) віддієслівні - *завдя́кы, напр.: завдя́кы допо́мозі;*
- в) прислівникові - *блі́зко, вздовж, впо́довж, доо́кола, зза́ду, ми́мо, нао́коло, непо́далеку, побли́зу, попе́рек, по́верх, пі́сля, по́руч, спереди́, впе́ред і т. д.: бли́зко лі́су, вздовж до́ро́ги, впо́довж сті́ни, доо́кола мі́ста, зза́ду во́за, ми́мо робі́тників, непо́далеку мо́ста, побли́зу рі́ки, попе́рек до́ро́ги, по́верх пла́ща, пі́сля свя́та, по́руч мене́, спереди́ компа́нії.*

Прийменники можуть зв'язуватись з одним або кількома відмінками. З родовим відмінком вживаються первинні прийменники: *без, в, у, од, от, до, з, за, ме́дже, на, през, про́ти*, усі прийменники іменникового та прислівникового походження, більшість складних прийменників, зокрема *з-під, із-за, з-ме́дже, з-пе́ред, з-поме́дже, за́для, поме́дже, по́при* та деякі складені прийменники: *в на́прямку до, зале́жно од.*

Із знахідним відмінком пов'язуються прийменники: *в, у, з, за, на, над, през, че́рез, по́над, крі́зь, про, пе́ред, під, зі.*

За орудним відмінком закріплені прийменники: *з, за, ме́дже, під, по́під, над, по́над, пе́ред, поме́дже, у зв'язку, згі́дно з, по́ряд з, сьлі́дом за.*

У зв'язки з місцевим відмінком вступають прийменники: *в, у, на, о, при.*

Прийменників, що вживаються з двома або трьома відмінками, небагато. Серед них прийменники: *над, під, пе́ред* (знахідний та орудний відмінки), *на* (знахідний та місцевий

відмінки), *в, у* (родовий, знахідний та місцевий відмінки), *з, за, ме́дже* (родовий, знахідний та орудний відмінки).

За давальним відмінком закріплені прийменники *к, ку*:
Присмо́тс'я к ньо́му до́брі!

Правопис прийменників

Прийменники пишуться окремо від інших слів. Прийменник завжди відноситься до іменника або рівнозначного йому слова і стоїть безпосередньо перед ним, крім тих випадків, коли іменник має ще узгоджене означення, тоді прийменник ставиться перед прикметником: *З го́рба побачи́в мі́сто, што́ ся вы́лискува́ло проти́ яскраво́го со́нця.*

Складні прийменники [утворені з двох прийменників], елементом яких є *з (із)* пишуться через дефіс: *з-за, з-над, з-під, з-перед, з-попід, з-проме́дже* і т. д. Усі інші складні прийменники пишуться разом: *поза, понад, попід, поперед.*

СПОЛУЧНИК

Неповнозначні, незмінні слова, що з'єднують у реченні слова, словосполучення і цілі речення, називаються сполучниками.

Сполучники - службові слова, які здійснюють зв'язок однорідних членів речення, а також частин складного речення: *Я пришов, же́бы розпові́сти вам про оста́тні нові́ни.*

Сполучники за своїм морфологічним складом поділяються на непохідні або прості і похідні (складні і складені).

До непохідних належать сполучники: *а, та, і, але, бо, чи, же*. Похідні сполучники утворилися шляхом поєднання займенників і непохідних прислівників з прийменниками та частками: *што+б = штоб, за+то = за́то, як+бы = я́кбы, же+бы = же́бы*. Такі похідні сполучники, що злились у вимові і на письмі, називають складними, напр.: *за́то, же́бы, ке́бы, я́кбы, што́бы, ге́йбы*.

Похідні сполучники, що ще не сприймаються як одне ціле, називаються складеними, напр.: *для́того што; през то же; незважа́ючи на то же*. Ці слово-сполучення складаються з повнозначних і неповнозначних слів, які втратили своє початкове значення і набули нового, виключно службового значення. Наприклад, сполучник *незважа́ючи на то што (же)* складений з повнозначного слова-дієприслівника *зважа́ючи* з заперечною часткою **не**, вказівного займенника **то** з прийменником **на** і відносного займенника **што** або непохідного сполучника **же**; проте, всі ці складові частини втратили своє лексичне значення, і цей складений сполучник виступає

як синонімічний до сполучника **хоц**. Пор.: *Хоц з часу кінця війни минуло понад чотирдєсят років, єй сьліды іщы видно.*
- *Незважаючы на то, же з часу кінця війни минуло понад чотирдєсят років, єй сьліды іщы видно.*

Сполучники поділяються на сурядні і підрядні.

Сурядні сполучники виражають зв'язок синтаксично рівноправних членів речення (підмет і підмет, присудок і присудок, означення і означення, додаток і додаток і т. д.) або рівноправних речень.

Сурядні сполучники можуть виражати різні смислові зв'язки і залежно від цього поділяються на такі групи:

- 1) єднальні: *і (й), та (і, у), тай, а та́кож, а та́кже, іщы, ни - ни, ани, ани - ани, як - так, ой - ей, так, о́не;*
- 2) протиставні: *а, а́ле, є́днак, одна́че, за́то, прóто, так, та (=але), зас, аль, лем, пак, но, ано;*
- 3) розділові: *а́бо, то, ци, хо́ц, а́бо - а́бо, то - то, хо́ц - хо́ц, ци - ци, люб, альбо - альбо, альбо, воль - воль, ни - ни;*

Підрядні сполучники з'єднують речення за способом підрядності і виражають характер залежності одного речення від іншого. Вони поділяються на такі групи:

- а) причинні: *бо, поне́же, поне́важ, того́ што, че́рез то што, през то́ же;*
- б) умовні: *ко́ли, я́кбы, я́кшто, як кед, ке́бы, ко́бы, кей́бы, кой, ач;*
- в) часові: *ко́ли, кой, кед, хто́вды, те́ди, тед, до́тля, по́кля, до́таль, за́кля, за́каль, до́каль, до́кля, по́каль;*
- г) допустові: *хо́ц, хо́цбы, хы́ба, хыба́ль, да́рмо што;*
- д) пояснюючі: *же, як;*
- ж) заключні: *а-же, а́тож, о́т-жене́нь, о́т-жеск;*
- з) намірні: *а́бы, бы, же́бы, аже́бы;*
- е) порівняльні: *так, та́ко, як, гей, гей́бы, ніж.*

Мова використовує багато інших слів у ролі підрядних сполучників. Ці слова прийнято називати сполучними словами.

У ролі сполучних слів найчастіше використовуються

прислівники-займенники: *де, там, як, кади, то́вди*; та займенники у всіх відмінках: *котрий, хто, та́кий, чий, што, я́кий*.

Сполучні слова не тільки з'єднують речення, а й виступають членами речення, тоді як звичайні сполучники членами речення не бувають, напр: [*По широ́кій рі́чці плили каче́нята, Гарний той віно́чок, що плели дівча́та* (нар. пісня)⁴⁵].

Після сполучників *абы, бо, же, але, то, ци, я́кбы, ко́ли, до́ки, по́ки* може виступати через дефіс скорочена форма допоміжного дієслова *быти* в першій та другій особах однини та множини теперішнього часу: *абы-м, абы-с, абы-сме, абы-сте, бо-м, же-с, але-сме, то-сте* і т. д. *Абы-сте зна́ли, як в це́ркви свиста́ти* (нар. приказка); *Бо-с не пішо́в до мі́ста, то-с не уви́див то́го чу́да*.

Правопис сполучників

1. Складні сполучники переважно пишуться разом: *я́кбы, за́то, ото́ж, хто́вди, хо́цбы, ко́бы, а́бы, же́бы, ге́йбы*.
2. У складених сполучниках пишемо кожен частину окремо: *для́того же, че́рез то́ што, незва́жаючи на то́ же*.
3. Сполучники від займенників, прислівників з частками або прийменниками розрізняємо за значенням; сполучник не може бути членом речення, а займенник або прислівник завжди є членом речення, напр. *за то - за́то*: *За то́ (то́то) я пода́вав свій го́лос і спу́скав бю́летен, што неда́рмо ба́тькы ся боро́ли за на́ш весе́лий ден*. (Р.) Тут прийменник *за* і вказівний займенник *то* виконують роль непрямого додатка, який відповідає на питання *за што?* Пишемо окремо. *Одпо́відат лем „так” або „ні”*. *За́то як усьмі́хнеся - се́рце пере́верне*. У цьому реченні *за́то* - сполучник, який з'єднує два речення і не є членом ні одного з них, тому пишемо разом. До подібних можемо віднести такі сполучники: *про́то, та́ж, што́б, я́кбы, я́кшто* і т. п.
4. Сполучники: *а́дже, а́ніж, за́кля, по́кля, до́кля, хы́баль, ке́бы* не мають паралельної форми і пишуться разом.

5. Деякі сполучники з частками *б, бы, ж* пишемо окремо: *а́бо ж, а́дже ж, а́ле ж, ко́ли б, хо́ч бы, ко́ли б то, ко́ли б же*.

6. Особливий різновид підрядних сполучників становлять пояснювальні сполучники, що пов'язують два залежні компоненти, другий з яких конкретизує, розкриває, пояснює зміст першого. Цю функцію виконують сполучники: *то́бто, се́бто, а са́ме, як-от, зокре́ма*.

ЧАСТКА

Неповнозначні незмінні слова, які підсилюють значення інших слів або надають реченню чи окремим його членам додаткових відтінків значення, називаються частками.

Деякі частки вживаються для творення нових слів або їх форм. Залежно від цих функцій частки поділяються на фразові (*же, то, но, бо, ні, що, навіть, ніби, так* та ін.), словотворчі (*аби-, ані-, ани-, де-, -чи, що-, як-, -ось, буд-, -небуд, хтозна-*) і формотворчі (*б, бы, най*).

Такі частки, як *не, ні, ни, аби́де, да* можуть виконувати роль префіксів, а частки *бы, б, ся, сь* роль суфіксів: *не́ук, ні́скільки, ні́где, аби́як, да́коли, да́што, што́б, я́кбы, смóтрився, моли́тись*.

Частки за своїм значенням утворюють такі групи:

1. підсильні: *а, а́дже, аж, бо, бо́дай, ж, же, но, на́вет, ну, та, тай, та́кой, то, що, як, от, он, у́же, ой*;
2. заперечні: *а́ні, ани, не, ні, ни, ня, ні́т, ни́ч, ні́гда, ні́як*;
3. стверджувальні: *а́тож, е́гей, гей, а́якже, е́ге ж, так, а́вжеж*;
4. окличні: *на́й, што́за, о́се, он, о́не, як, я́кий*;
5. вказівні: *о́то, о́сь, о́се, се, он, о́не*;
6. видільні: *ті́лько, лем, ли́ше, хо́ч, хо́ча, хо́ч бы*;
7. питальні: *не́вже, ци, хы́баль, як, що, чом, за́ч, що́ за, ка́ди, о́ткаль, по́каль, ци-не, ци – ци*;
8. неозначені: *де-, да-, -си, хо́ч-, -буд, -не́буд*;
9. зворотні: *-ся, -сь*.

Правопис часток

Частки **абы-, ані-, ани-, де-, да-, ци-, чы-, што-, як-** це словотворчі частки, за допомогою яких утворюються неозначені й заперечні займенники та прислівники, пишуться разом: *абыхто, аникусьцьок, дако́ли, да́где, цимало, што́дня, якнайдо́вше*.

Фразові частки **те, то, бо, но, ни, нібы, так што** пишемо через дефіс і частка стоїть звичайно після увиразнюючого слова: *він-бо, ота́к-то, дай-же, одда́й-но, я́кий-ни, то-ні́бы, сьак-так*.

Частки пишуться окремо, коли вони стоять перед виділюваним словом або між словом і часткою стоїть ще інша частка: *скі́лько ж то, чым бы то, ты ж бо, знов же та́кой, чу́є ж тако́й*.

Частка **буд-, -небуд, хоц-, хтозна-** в неозначених займенниках та прислівниках пишеться через дефіс: *бу́д-што, бу́д-чий, хто-не́буд, хо́ц-ко́трий, хтозна-ко́му, хо́ц-як*.

Формотворчі частки **най, бы, б, же, ж** пишемо окремо з усіма повнозначними частинами мови: *небо́рак же, што́ ж, кого́ ж, сьмі́яв бы ся, сьмі́явся б, най при́йде, най бу́де*.

Правопис частки не

Частка **не** пишеться разом:

1. зі всіма словами, які без частки **не** не вживаються: *небі́жчык, неві́глас, немо́вля, не́ук, ненаста́нний, непору́шний, неща́дний, ненавиді́ти, незчу́тися, него́да, нево́льник, незду́жати, непоко́їтися, непоко́їти;*
2. у префіксі **недо-**: *недобі́ток, недолі́ток, недокрі́в'я, недолюдо́к, недорослі́й, недосла́ти, недоста́точно, недоста́ча, недоконáний, недовыкону́вати, недолюблю́вати, недопису́вати, недочу́вати і т. п.;*
3. з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони у сполученні з **не** становлять одне поняття: *недо́ля (лі́хо), непра́вда (брéхня), несподі́ванка (рапто́вість), нево́ля, невеселі́й, неабы́який, неда́леко, неда́рмо, нечу́тно, нешлю́бний, нея́сно;*

4. з дієприкметниками, що виступають у ролі означення: *незароблений п'янь, незаряджена стрільба, незастелений стіл, незачесаний хлопчиско, незв'язані руки, незрозумілий чоловік, незрячий кін, некликаний гість і т. п.*

Частка **не** пишеться окремо:

1. зі словами, які не становлять з нею одного поняття: *не отец, не берег, не співати, не зроблено, не дурний, не записано, не бесідувати і т. п.*;
2. з числівниками, займенниками та прислівниками, утвореними від займенників: *не п'ят, не третій, не вони, не той, не інакше, не так*;
3. з прийменниками: *не на горі, не під столом, не през нього, не за ню*; з прислівниками ступеня: *не дуже, не цілком*; зі словами: *не можна, не треба, не потрібно*;
6. зі словами, що пишуться через дефіс: *не по-вашому, не сонтрава, не соціал-демократ і т. п.*

Частка **ни** пишеться разом з заперечним займенником, якщо при ньому нема прийменника: *нікого, нікому, ніхто, нічого, ніякому*, та з прислівниками-займенниками: *ніоткаль, никусьок, нинашто, нияк*.

Частка **ни, ні** пишеться окремо:

1. у заперечених реченнях, якщо **ні** або **ни** вживається як сполучник або підсильна частка: *Ні вітер, ні мороз не могли перешкодити поїзду в ліс. Ни брат, ни сват не приходять до мня*.

Частки **ни, ні** пишуться окремо, якщо між часткою й займенником стоїть прийменник: *ни до ко́го, ни з ќим, ни за ньо́го*, а також у фразеологічних зворотах: *ни ри́ба, ни м'ясо; ни се, ни те, ні кро́ку да́лі*.

ВИГУК

Неповнозначні слова, які служать для вираження лише різних почуттів, волевиявлення або звуконаслідування, не називаючи їх, називаються вигуками: *Ой, небóже! Якбы ты знав, як бо́лит ме́не голо́ва.* Слово *ой* виражає почуття болю. Залежно від контексту вигуки можуть виражати різні почуття, напр. обурення, невдоволення, страх, радість, захоплення, піднесення, спонукування та інші, а також можуть мати звуконаслідувальний характер.

У лемківських говірках зустрічаємо в основному такі вигуки: *а-ни, ат-де, гав!, гов!, гев!, гэв-си!, га-ле!, ба!, ба-як!, а-дя!, ба-ле!, ба-ле-ба!, ге-ле-ге!, ге!, гей!, ген!, гын!, гет-те!, гет-те-ле гэт-те!, но-ле-но!, но-лем-но!, со-ле-со!, со-леся-со!, ой!, ой-ле! ой-те-ле ой-те!, вера-бо́же!, присясто-бо́же!, сумліні!, ех!, ах!, ох!, шах!, мах!, шахту-махту!, чуй!, няй!, няй-ле! няй-те-ле няй-те!, смык!, чах!, хап!, скіц!, шуст!, кап!, цяп!, пінк!, цьоп! ха-ха-ха!, ага!, хлоп-хлоп!, дзень-дзелень!, тьфу!, ух!, у-у!, умгу!, тсс!, хи-хи!, о!, у-гу!, ну!, но!, га!, гет!, ги-ги-ги!, гоп!, гол-гоп!* Різні клички, які вживаються то при погоні, то при прикликуванні різних свійських тварин, [слова, що наслідують звуки, які видають тварини]: *а-ря!, а-псік!, аря-ач!, аць-аря!, ач-урда-ни!, а-ци!, базь-базь!, гуля-гуч!, гакс!, ку!, гудзю-на!, кач!, тась!, цюку-цюку-на!, ксі!, а-цюць!, люлю!, цік!, гейса! гейс!, ча!, птуц!, вйо!, ша!, м-ша!, ку-ку!, куку-рі-ку!, м'яв-м'яв!, му-му!, ной-те-ле ной-те!, нош-те-ле нош-те!* і інші.

За функцією у мові вигуки можна поділити на такі основні групи:

1. Вигуки для вираження різних почуттів, емоцій. Таких вигуків дуже багато, вони можуть виражати: радість (*Ах, нарэшити вы пришли!*), захоплення (*Ой, як гáрдi!*), здивування (*О, яка ты велика!*), туга (*О, коли то буде!*), уболівання (*Ой, як я то́бі співчу́вам!*), страху (*Ух, як глyбо́ко!*), докору (*Ну, де ты та́ке чув!*), спонукання (*Но, хóдме!*) і под.
2. Вигуками є різні звуконаслідувальні слова: *Кукурі́ку!*, *Мяу!*, *Гав!*, *Д-з-зз!* (звук, що наслідує політ мухи, комара) і под. *Зозуленька кука́т: ку-ку!*
3. Звуки-вигуки на виявлення спонукання до якоїсь дії або бажання привернути чийось увагу: *ге!*, *стоп!*, *війо!*, *цабе!*, *Гет!* *О́дчеп ся од ме́не.*
4. До вигуків належать також слова, які вживаються для привітання, прощання, подяки, напр: *добри́ден!*, *Бо́же за́плат!*, *ще́сьця вам!*, *вeрабо́же!*, *сумлі́ні!*, *до чо́рта!*, *до дя́бла!*, *ой, бі́да!*

Від вигуків утворюються іноді повнозначні слова: *о́хы*, *ойка́ня*, *оха́ти*.

Вигук відокремлюється від членів речення:

1. Знаком оклику, коли він стоїть на початку речення і вимовляється з виразною окличною інтонацією: *А-а! Не дра́ту́йте ме́не.*
2. Комою, коли він вимовляється з інтонацією меншої сили, ніж дальші слова в реченні, а також в середині речення: [*Гей, мам я ко́су, але ньо́м не ко́шу* (нар. пісня)].

ПРИМІТКИ:

¹ Південно-західні діалекти української мови поділяються на три групи: волинсько-подільські говори; галицько-буковинські говори (до яких входять, зокрема, згадані східнокарпатські або гуцульські говірки, а також надсянські говірки); карпатські говори. Саме до останньої групи карпатських діалектів входять західнокарпатські (лемківські) говірки, а також найближчі їм північнокарпатські (бойківські) говірки та середньокарпатські говірки. – прим. редактора.

² Заміна *є* в *у* спостерігається не тільки у крайніх західних говірках за Попрадом, а й далі на схід у дієслівних формах принаймні до Дуклянського перевалу, у гірських районах ще далі (більше див. J. Rieger, *Słownictwo i nazewnictwo lemkowskię*, Warszawa 1995, с. 13-14). – прим. редактора.

³ Знак *ў* означає нескладотворче *у*. – прим. редактора.

⁴ Варто додати, що звук *ы* зберігся також у бойківських та середньокарпатських говірках. – прим. редактора.

⁵ Тут і далі автор описує вибрані фонетичні явища за видатним діалектологом кінця XIX – поч. XX ст. Іваном Верхратським (І. Верхратський, *Про говор галицьких лемків*, Львів 1902), приклади лемківських слів також взято з цього джерела (автор додав наголоси), як і пояснення деяких слів українською мовою згідно з тогочасними нормами (графічні норми П. Пиртея намагався наблизити до сучасних, напр. замість *біліський* – *біліський*, замість *гусли* – *гуслі*). Такі цитати залишено незмінними, у квадратних дужках подано сторінку у згаданій праці І. Верхратського, у разі необхідності додано коментар. – прим. редактора.

⁶ Автор використовує термін І. Верхратського, йдеться про твердий зубний звук *л*. – прим. редактора.

⁷ У І. Верхратського *девясин*. – прим. редактора.

⁸ Останній приклад П. Пиртея. – прим. редактора.

⁹ Два останні приклади П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁰ У І. Верхратського *сысати*, *высыскати*. – прим. редактора.

¹¹ Останній приклад П. Пиртея. – прим. редактора.

¹² Пояснення П. Пиртея. – прим. редактора.

¹³ Приклад П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁴ Приклади І. Верхратського, два наступні – П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁵ Три останні приклади П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁶ Два останні варіанти П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁷ Пояснення П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁸ Пояснення П. Пиртея. – прим. редактора.

¹⁹ У сучасному мовознавстві вигук не вважається службовою частиною

мовою, а становить окрему категорію (див. І. Юшук, *Українська мова*, Київ 2008, с. 294). - прим. редактора.

²⁰ У сучасному мовознавстві прийнято вживати термін «кличний відмінок», а не «клична форма» - термін, який з'явився під впливом політики штучного наближення української граматичної системи до російської. У російській мові немає кличного відмінка, тому в українській його вживання всілякими способами обмежувалося. Далі термін «клична форма» змінено на «кличний відмінок». - прим. редактора.

²¹ Крім іменників, які закінчуються на стверділий приголосний, який колись був м'яким, напр.: *заяц, камін*. Такі іменники належать до м'якої групи (див. нижче). - прим. редактора.

²² Основа може закінчуватися й на стверділі в лемківських говірках у кінці слів приголосні **ц', н', т', д', з'**, які колись у цій позиції були м'якими (див. Фонетика), напр.: *палец, ден, гіст, лебід, піняз*. - прим. редактора.

²³ Автор допускає також закінчення **-ове** (див. пояснення) – прим. редактора

²⁴ Закінчення **-у**, характерне для іменників твердої групи, може виступати також у іменниках ч.р. на **ц**, які, хоч належать до м'якої групи, у Д. і М. в. мають паралельні закінчення. - прим. редактора.

²⁵ Вище автор зараховував цей іменник до твердої групи, що свідчить про певну факультативність відмінювання іменників на **р**. Це підтверджують і паралельні закінчення інших іменників на **р**, подані в таблиці, а також приклади закінчень іменника *папір* - *паперя*,-ю, подані на наступній сторінці, хоча вище автор зараховує його до твердої групи. - прим. редактора.

²⁶ Останнє правило щодо іменників-прізвищ на **-ин-, -ін- (-їн-)** є типовим для української літературної мови, для лемківських говірок форми типу *Тацинови* є цілком природними. – прим. редактора.

²⁷ Вище автор подає приклади *альпініст, моторист* з нульовим закінченням, отже допускає вживання іменників з суфіксом **-ист-, -іст-, -їст-** як з нульовим закінченням (як у сучасній укр. літ. мові), так і з закінченням **-а**, як у польській мові. – прим. редактора.

²⁸ О. Гижа, *Лемківський співаник...*, с. 24.

²⁹ Згідно з нормами сучасного українського правопису відтінки кольорів пишуться через дефіс. - прим. редактора.

³⁰ Згідно з нормами сучасного українського правопису відтінки кольорів пишуться через дефіс. - прим. редактора.

³¹ О. Гижа, *Лемківський співаник...*, с. 159.

³² У лемківських говірках лише в районах близьких із Словаччиною зустрічаються інфінітиви на **-ц**. - прим. П. Пиртея.

³³ *Жуграти* – говорити півголосом щось неприємне, дорікати (П. 2001, с. 104).

³⁴ *Дудрати* – бурчати, бурмотіти, говорити незрозуміле (П. 2001, с. 94).

- ³⁵ *Чухрати* – чесати, вирівнювати (вовну) (П. 2001, с. 434).
- ³⁶ *Клубетувати* – скручувати і клубок (П. 2001, с. 162).
- ³⁷ **бы** + особове закінчення **–м, –с, –сме (-зме), –сте (-зте)**. - прим. редактора.
- ³⁸ У значенні “пліснявіти”. - прим. редактора.
- ³⁹ У значенні “пече в горлі”, але не “пече хліб”. - прим. редактора.
- ⁴⁰ *Збаринілий* – згнилий, зотлітий (П. 2001, с. 130).
- ⁴¹ *Ливар* – груба тріска (П. 2001, с. 186).
- ⁴² О. Гижа, *Лемківський співаник...*, с. 41.
- ⁴³ Два останні – дієприслівники. - прим. редактора.
- ⁴⁴ О. Гижа, *Лемківський співаник...*, с. 28.
- ⁴⁵ О. Гижа, *Лемківський співаник...*, с. 32.

**Фотографії
та документи**

Петро Пиртей

Дружина Ольга Пиртей

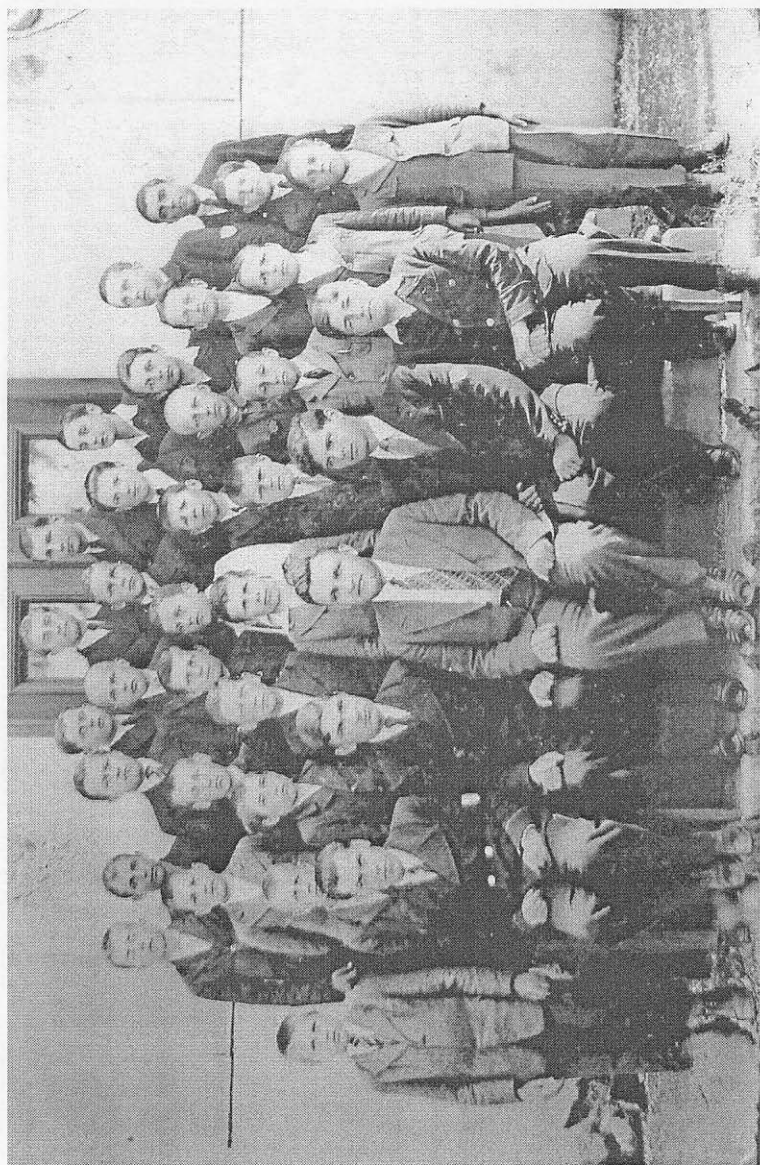
Батьки Петра Пиртея - Марія (з дому Васічко) і Семен на західних землях, коли Петро приїжджав до них

Посвячення вугільного каменя під читальню ім. Качковського в Тиличі, 30-і роки. На фото, зокрема, священник Володимир Мохнацький з Тилича та старенький дідو Ольги Пиртей - Аполінарій (батько матері)

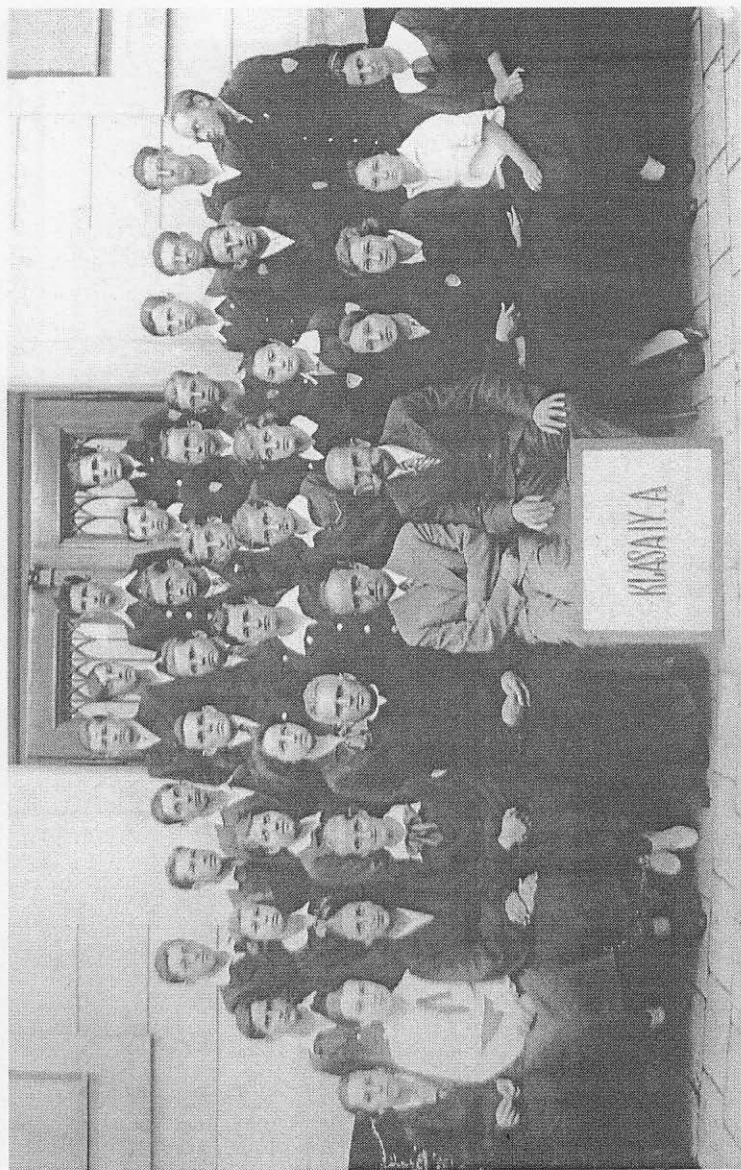
Горишські студенти. Петро Пиртей стоїть третій з лівого боку

Вихованці Руської бурси в Горлицяхі (1935/36) з настоятелем проф. Романом Максимовичем, П. Пиргей перший зліва в останньому ряді (там, де стоять двоє)

Перед входом до Руської бурси в Горлицях. У третьому ряді четвертий зліва стоїть П.Пиртей, біля нього П.Феціца, всередині справа сидять проф. Роман Максимович - настоятель і його заступник проф. Володимир Корбасевич (1935 р.)

Горлиці. П. Пиргей стоїть посередині в третьому ряді

Літня практика студентів з педагогічного ліцею

Кросно, викладачі і студенти. Петро Пиргей сидить другий з правого боку, біля вчителя

Кросно, другий зліва в першому ряді П.Партей

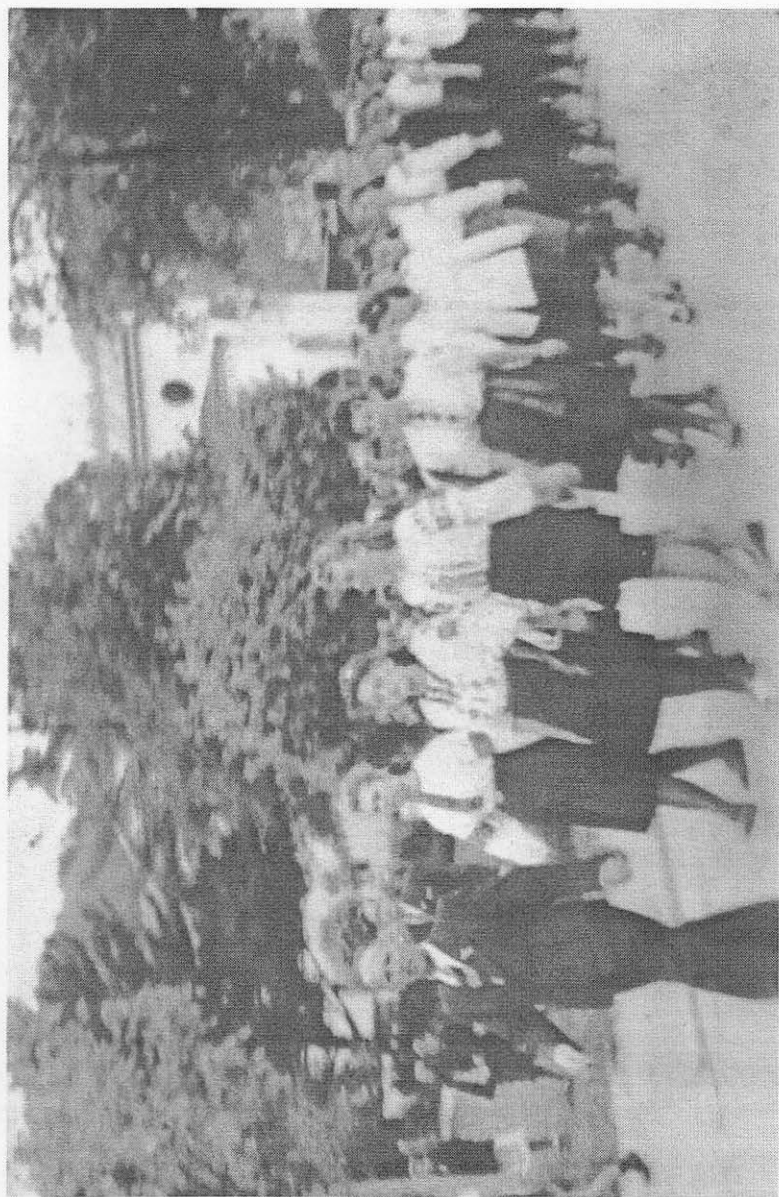
Студенти в Кросні. П. Пиргей другий з лівого боку в останньому ряді

Кросно. П. Пиртей стоїть другий з лівого боку

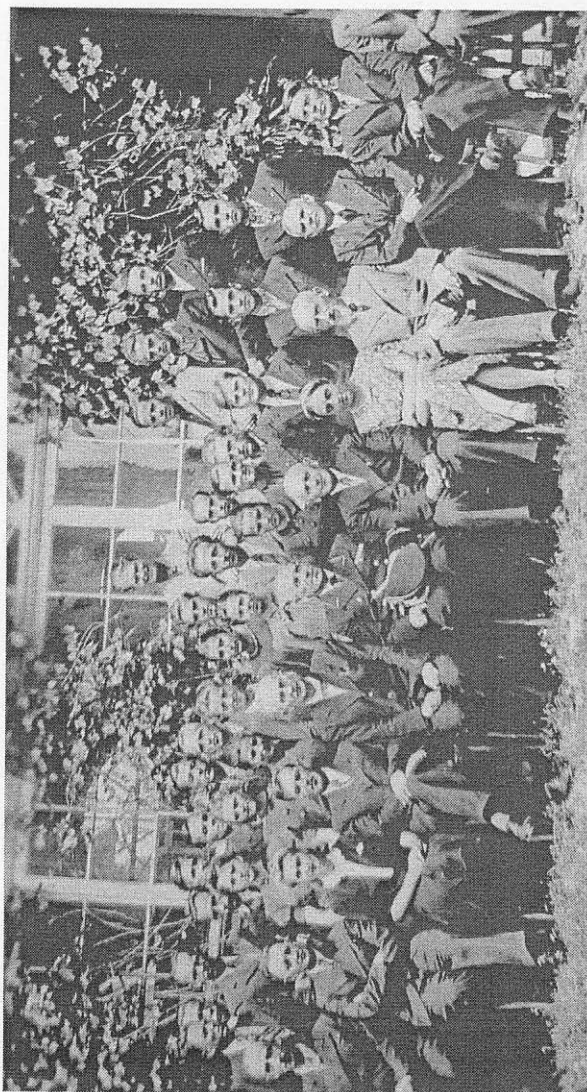
Після військового вишколу. П. Пиртей найвищий в задньому ряді між командирами

Дожинкова дефіляда семінаристок в Криниці, яку веде Мирослав Котович

Школа в Криничі-селі, педагогічні госпіталі (1941 р.)

Вчителі і педагогічні курсанти з Української вчительської семінарії в Кришині 1941 р. Сидять зліва: професори Ярослав Сорока (директор основної школи в Кришині-селі, вчитель педагогіки), Андрій Мазикевич (за-к директора, викладач історії, географії, природи), Наталя Волошинська (вчителька малювання і рисунків), (гн), Петро Кравчук (вчитель української мови, педагогіки), (гн), Омелян Цісник (директор Семінарії, викладач

української мови), (гн), Талей Росткович (вчитель математики, фізики, хімії), Володимир Кубійович (голова УДК), Остап Радкевич. Петро Пиргей в останньому ряді посередині, справа від дерева.

Перед гуртожитком „Оаза”. Петро Піртей стоїть четвертий з правого боку

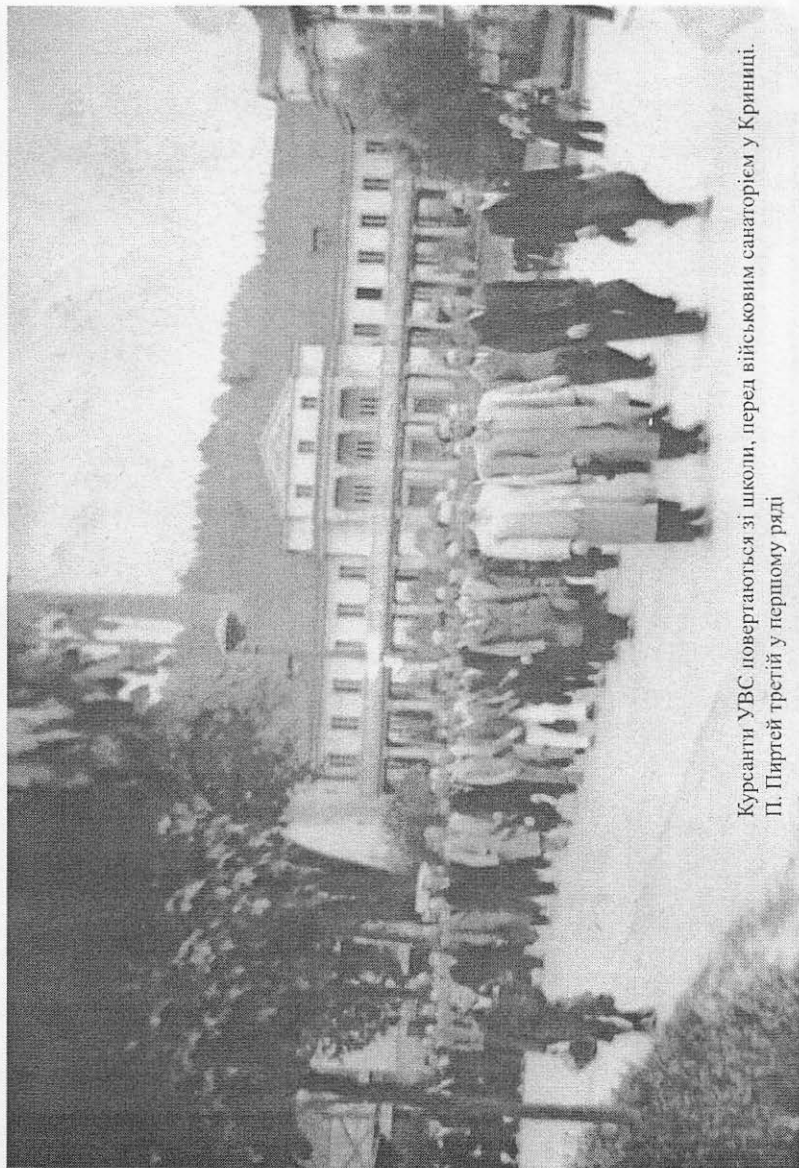

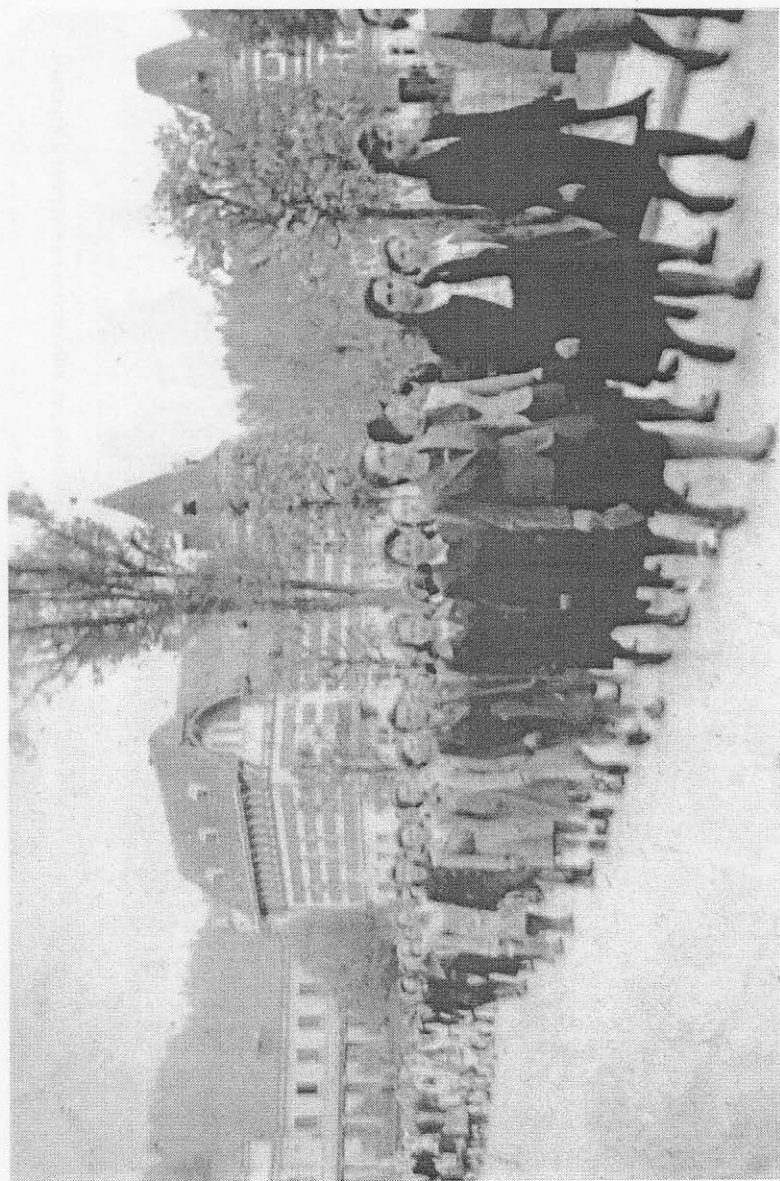
Однорічні курси для вчителів при Випільській семінарії в Криниці. Петро Пиртей стоїть з лівого боку перший у другому ряді серед дорослих, біля вікна

Педагогічні курси Вчительської семінарії, які відбувалися у школі в Криниці-селі, бо не було іншого приміщення. Перший з лівого боку в другій лавці П. Пиртей

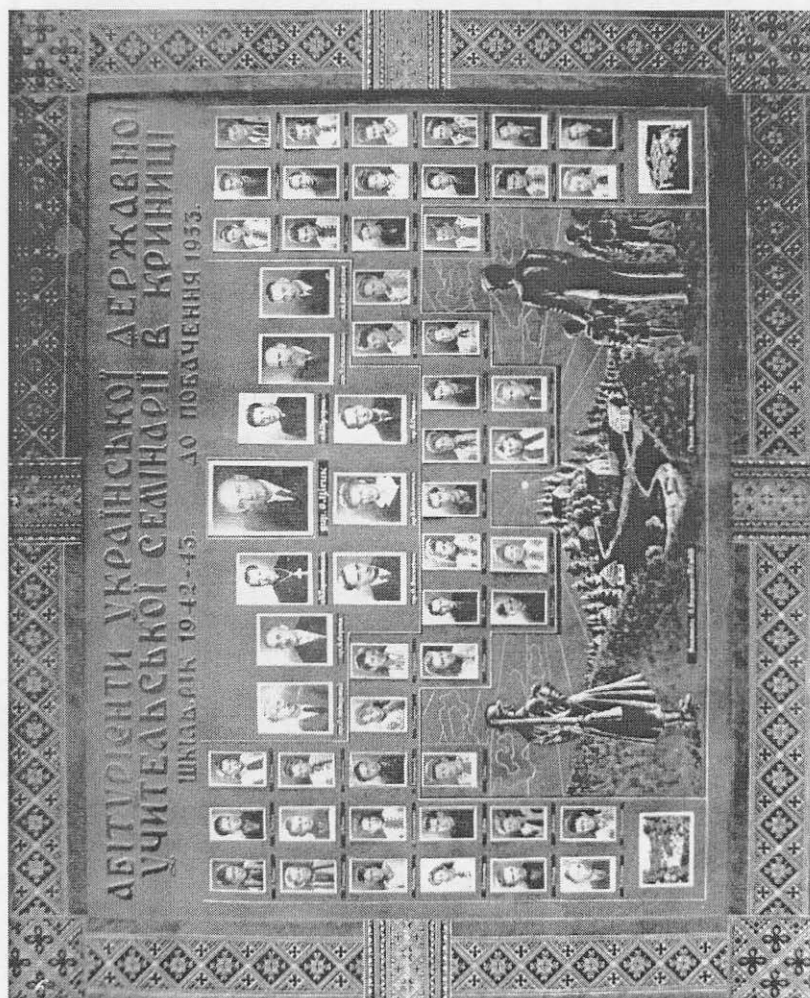
Курсанти УВС повертаються зі школи, перед військовим санаторієм у Криніці.
П. Пиртей третій у першому ряді

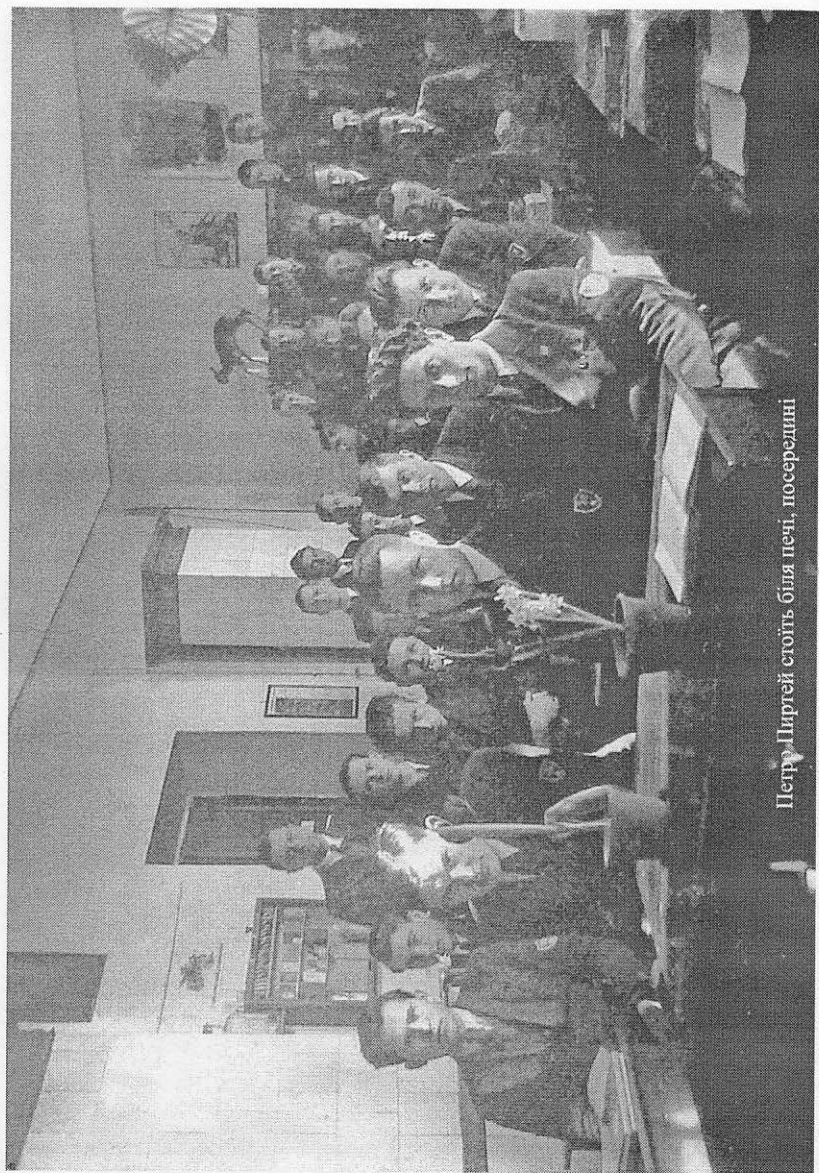
Дефіляда семінаристок на криницький Денгак. Перша з правого боку Ольга Пиртей, посередині її сестра Марійка

У Криниці-селі перед будинком школи, на перерві курсанти снідають

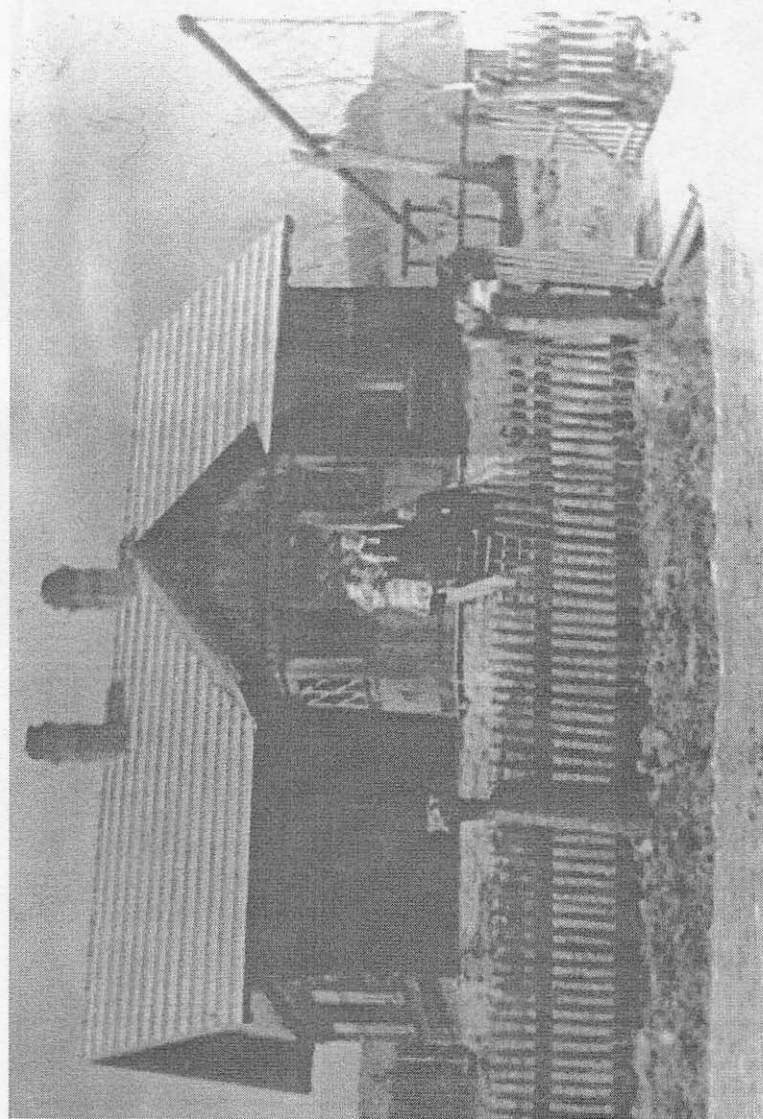
Випускники Вчительської семінарії в Криниці 1943 р.

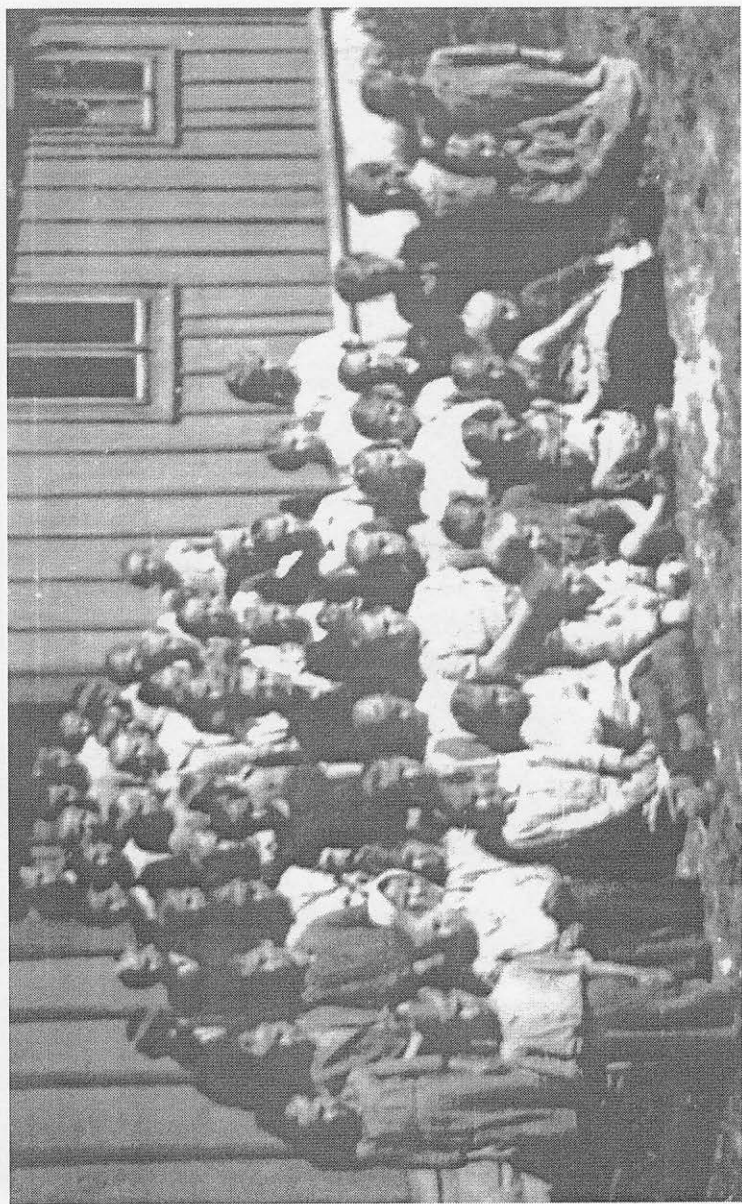
Петро Циртей стоїть біля печі, посередні

Школярі з катехитом у Фльоринці

Православна плєбанія в Перунці

П. Пиртей (всередині) зі своїми учнями біля входу до школи в Перунці

Перунка. Жінка священика та її сестра

Ольга та Петро Пиртеї в Івано-Франківську

Петро і Ольга Пиргеї в Івано-Франківську

У родини Русиняків в Івано-Франківську. Ольга Пиртей (сидить, у білій блузці), її брат Микола Петришак (архітектор) з гармонією. Стоять справа: Остап Смулка, пані Русиняк, Любко – брат Русиняка, сидить перша з лівого боку сестра Русиняка Юля, Крілі

Зміст

Слово про Автора	9
Від редактора	13
Вступ	17
Українська мова та її діалекти	17
Лемківський діалект	18
Фонетика	21
Граматика частини мови	27
Іменник	29
Значення іменника та його синтаксична роль	29
Іменники власні та загальні	29
Рід іменників	30
Числа іменників	31
Відмінки іменників	32
Невідмінювані іменники	35
Поділ іменників на відміни	36
Перша відміна іменників	37
Друга відміна іменників	42
Третя відміна іменників	56
Четверта відміна іменників	61
Відмінювання іменників, що не мають однини	63
Творення іменників	64

Прикметник	77
Значення прикметника та його синтаксична роль	77
Ступені порівняння якісних прикметників	79
Відмінювання прикметників	81
Творення прикметників	84
Правопис складних прикметників	88
Правопис часток не і ні з прикметниками	89
Числівник	91
Значення числівників	91
Зв'язок числівників з іменниками	92
Відмінювання числівників	94
Правопис числівників	97
Займенник	99
Класифікація займенників	99
Відмінювання особових займенників і зворотного займенника <i>себе</i>	100
Відмінювання питальних, відносних, неозначених і заперечних займенників	103
Відмінювання присвійних займенників	105
Відмінювання вказівних та означальних займенників ..	107
Дієслово	111
Дієслівні основи. Дієвідміни	114
Способи і часи дієслів	116
Особливості дієслів теперішнього часу	120
Дієслова минулого часу	121
Давноминулий час	123
Таблиці відмінювання дієслів дійсного способу	125
Наказовий спосіб	131
Умовний спосіб	135

Безособові дієслова	136
Дієприкметник	137
Дієприслівник	140
Прислівник	143
Значення прислівника	143
Розряди прислівників	144
Займенникові прислівники	145
Творення прислівників	146
Ступені порівняння прислівників	148
Правопис прислівників	149
Прийменник	151
Сполучник	155
Частка	159
Вигук	163
Примітки	165
Фотографії і документи	169

GENERAL GOVERNEMENT

Ein KLASSISCHE ÖFFENTLICHE VOLKSSCHULE MIT UKRAINISCHER UNTERRICHTSSPRACHE

Класова ПРИЙОДНА НАРОДНА ШКОЛА З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

in *Beromünster* Kreis *Neuchâtel*

№ *100000000* Округа *Neuchâtel*

Nr. *38* Schuljahr

Cl. *III. p. 1912/13*

Schul-Entlassungs-Zeugnis

Класове свідчення

Petro Schafraan

Петро Шафран

geboren den *1. October* 19*12* in *Beromünster*, Kreis *Neuchâtel*

народж. дня *1. октября* 19*12* в *Беромюнстер*, округа *Невшатель*

griech.-kath. Religion, besuchte die öffentliche Volksschule mit ukrainischer Unterrichtssprache

гр.-кат. релігії учив (-ся) в Прийодній Народній Школі з українською мовою

in *Beromünster* vom *2. 12.* 19*16* bis *30. 11.* 19*22* und ist aus der

навчання в *Беромюнстер* від *2. 12.* 19*16* до *30. 11.* 19*22* і відійшов (-ла)

vierte Klasse mit nachstehendem Zeugnisse entlassen worden:

в *чотирьох* класі з таким свідченням:

Betragen	<i>sehr gut</i>	Поведення	<i>дуже добре</i>
Religion	<i>sehr gut</i>	Релігія	<i>дуже добре</i>
Deutsche Sprache	<i>sehr gut</i>	Німецька мова	<i>дуже добре</i>
Ukrainische Sprache	<i>sehr gut</i>	Українська мова	<i>дуже добре</i>
Heimatkunde	<i>sehr gut</i>	Наука про рідний край	<i>дуже добре</i>
Geschichte	<i>sehr gut</i>	Історія	<i>дуже добре</i>
Erdkunde	<i>sehr gut</i>	Географія	<i>дуже добре</i>
Naturkunde	<i>sehr gut</i>	Природа	<i>дуже добре</i>
Rechnen u. Raumlehre	<i>sehr gut</i>	Рахунки й геометрія	<i>дуже добре</i>
Zeichnen	<i>sehr gut</i>	Рисунки	<i>дуже добре</i>
Werkunterricht	<i>sehr gut</i>	Практичні заняття	<i>дуже добре</i>
Gesang	<i>sehr gut</i>	Співа	<i>дуже добре</i>
Leibesübungen	<i>sehr gut</i>	Рухавка	<i>дуже добре</i>
Weibliche Handarbeit	<i>sehr gut</i>	Жіночі роботи	<i>дуже добре</i>

Allgemeiner Fortgang *sehr gut* Загальний успіх *дуже добре*

Bemerkungen — Замітки:

Beromünster den *30. Juni* 19*23* *Neuchâtel* den *30. Juni* 19*23*

St. Peter *St. Peter*

Klassenlehrer — Окремі класи

Stufenlehrer — Класовий

ISBN: 978-83-907645-6-6